

“Så står man bare der...”

- En kritisk psykologisk undersøgelse af tidligere anbragte unges oplevelser af overgangen i relation til efterværn

Specialeafhandling i psykologi 2019

Roskilde Universitet

Udarbejdet af:

Melanie Bendtsen (55252) & Sofie Amalie Winckler (55265)

Vejleder: Charlotte Højholt

Antal anslag: 235.605

4. modul, kandidatuddannelsen i psykologi

3. juni 2019

Studieordninger:

Sofie: Psykologi og Pædagogik & Uddannelsesstudier - 1. februar 2019.

Melanie: Psykologi og Overgangsordning - (ukendt).

*“De kom flyvende med storken
til dette Gudsforladte sted
Fra alle fire verdenshjørner
hvis vi ta’r det hele med
(...)*

*Og nu er de blevet voksne
ligner ikke mere sig selv
Stemmerne er forandret, men
vi kender dem alligevel
(...)*

*Der var nogen som blev tilbedt
andre måtte nøjes med
digitale vuggestuer
og tilfældig kærlighed ---
hva det er de vil med livet
det kan kun de selv forstå
åh de smukke unge mennesker
gid de længe leve må’
(Larsen, 1988)*

Tak til Thea, Fie, Mie, Alex og personalet i de to efterværnspraksisser
for at dele jeres erfaringer og viden med os.

Engelsksproget resumé – abstract

In our Master's thesis, we explore how young people, who were previously placed out of home, experience the transition to an independent adult life, in relation to the Danish social practice aftercare – where the explicit goal is 'independent adult life'. We explore this transition empirically through qualitative research. Practice research is the methodical foundation our gathering of the empirical material, which consists of four interviews with and participant observations of young people in two different aftercare practices. The theoretical foundation is critical psychology, which we have expanded further to incorporate discursive conditions. Our focal point is to study the conditions for the young people's self-understanding and conduct of everyday life in the transition. The first part of the analysis explores discursive and societal conditions for the young people in the transition and in their current situation in aftercare. This analysis shows that discursive positions as former placed young people differentiates them from other young people. The transition is understood as a more general transition for *young people*. Consequently, the young people understand themselves and are understood by others as persons who are expected to have significant problems as adults. This relates to the societal structure of possibilities for young people in the foster system, as they are offered to participate in the aftercare practice. The second part of the analysis examine conditions in the transition and practices of aftercare. This analysis shows that the young people's conditions in the transition from being in out-of-home care to be living alone are radically changed in an abrupt shift. Consequently, the young people experience a lack of knowledge related to be living alone and a lack of social support. We find that the young people experience the aftercare practice as a fundamental support and help in this transition. We further find that the practices of aftercare are rooted in duality between control of the young people, and the young people's liberty to conduct their everyday life in relation to their own priorities. We discuss and reflect upon the analytical results and relate our findings to possibilities for changes in the aftercare practice. Here we include the young people's first-person perspectives. Furthermore, we discuss the thesis' design and the results in a wider perspective of demands and expectations to the youth. This leads us to conclude that the positions of the young people as previously placed out of home, are preconditions for their possibilities and limitations in the social practices of aftercare. Aftercare is related to practice conditions that are structured inflexible, which makes it

difficult for the young people to expand their possibility of actions and self-understanding in relation to the main goal of aftercare. They would prefer a more flexible aftercare practice.

Indholdsfortegnelse

Engelsksproget resumé – abstract	2
Indledende afsnit	6
Motivation for specialet	6
Problemfelt	6
Problemformulering	11
Begrebsafklaring	11
Afgrænsning	14
Kvalitet og etik i specialet	16
Efterværnet	19
Lovgivning om efterværn.....	19
Videnskabsteorien i specialet	22
Kritisk psykologi – ontologi og epistemologi	22
Udvidelse af kritisk psykologi – videnskabsteoretiske forhold	24
Videnskabsteoretiske refleksioner.....	27
Teori	28
Udvalgte centrale begreber fra Kritisk psykologi	28
Daglig livsførelse.....	30
Selvforståelse.....	32
Betingelser	33
Teoriudvikling af kritisk psykologi - et blik for sprog.....	34
Diskurser som betingelser	34
Diskursive positioner	36
Refleksion over teorien	37
Metodeafsnit	39
Praksisforskning	39
Vidensidealer som udfordring - en refleksion	40
Deltagende observationer i efterværnspraksisser	41
Deltagelsesform	42
Når praksis ikke er som forventet - en refleksion.....	43
Kombinationen af interview og deltagende observationer.....	43
Semistruktureret interview	43

Interviewrolle - en refleksion	45
Metodiske refleksioner	46
Empirisk præsentation	47
Refleksion over tilgang til empiri.....	48
Analysestrategi	51
Delanalyse 1 - Diskursive betingelser i overgangen	53
Særlige diskursive betingelser i overgangen	53
Muligheder og begrænsninger for positioneringer i overgangen	58
Betydninger for de unges selvforståelser.....	62
Delanalyse 2 - Overgangen fra anbringelse til efterværn.....	63
Tema 1 - Egen bolig som del af overgangen i efterværnet.....	64
Tema 2 – Handleplaner og livsførelse.....	70
Tema 3 – Sociale betingelser i overgangen – ung og støttekontaktperson imellem.....	77
Diskussion	82
Diskussion af anvendte teoretiske begreber	82
Diskurser og marginalisering.....	84
Udviklingsmuligheder i forlængelse af analysens resultater og med inddragelse af nye perspektiver fra medforskere	86
Diskussion af krav i overgangen og efterværnet	91
Livsførelse efter efterværnet.....	92
Konklusion.....	94
Litteraturliste	97

Indledende afsnit

Nærværende speciale er udformet i samarbejde foråret 2019 med faglig sparring fra vejleder. I de kommende afsnit vil vi præsentere læseren kort for de indledende motivationer og nysgerrigheder, som vi har haft i dette arbejde. Siden vil vi præcisere specialets genstandsfelt og erkendelsesinteresse.

Motivation for specialet

Specialet er udarbejdet på baggrund af vores fælles faglige nysgerrigheder og interesser i forskellige forhold af anbringelsespraksisser. Vi skrev sammen bachelorprojekt (Sørensen et al, 2017), hvor vi undersøgte anbragte unges oplevelse af at være i anbringelser. Herefter har det været en løbende diskussion og genstand for undren, hvordan det mon erfares at gå fra en anbringelse – og hvilken livssituation der følger herefter. Med afsæt i kritisk psykologiske forståelser og begreber om sociale, samfundsmæssige og materielle betingelser og betydninger vil vi undersøge, hvordan unge oplever overgangen fra anbringelse til et selvstændigt voksenliv - i relation til efterværn. Herunder hvilke muligheder og begrænsninger de unge oplever. I det følgende afsnit vil vi konkretisere undersøgelsens problemfelt mhp. at guide læseren ind i specialets erkendelsesinteresse og problemformulering.

Problemfelt

I dette afsnit vil vi præsentere specialets problemfelt og kontekstualisere det videnskabelige felt, specialet er placeret indenfor. Problemfeltet er opbygget således, at argumentationen for specialets videnskabelige og almennyttige bidrag fremskrives i forlængelse af eksisterende viden inden for feltet. Nedenstående er bl.a. formuleret på baggrund af et litteraturreview, som vi udarbejdede i forbindelse med et specialeforberedende kursus efteråret 2018.

I psykologisk forskning har anbringelser, anbragte og tidligere anbragte de seneste årtier været genstand for stigende interesse. Forskningen tilbyder central viden til dette speciales genstandsfelt; efterværn. Efterværn tilbydes af kommunen som støtte, når anbringelsen ophører ved det 18. år. Her kan være tale om forlængelse af anbringelse, tildeling af kontaktperson, udslusningsordning eller andre former for støtte. Fælles er dog at støtten i

efterværnet “(...) skal bidrage til en god overgang til en selvstændig tilværelse og herunder have fokus på at understøtte den unges uddannelse og beskæftigelse (...)” (Danske Love, §76 Stk. 2-5). ‘Andre former for støtte’ er en senere revidering af loven i forlængelse af ‘Barnets Reform’ januar 2011 (Mølholt et al., 2012: 27). SFI (Det Nationale Forskningscenter For Velfærd) påpeger i rapporten ‘Efterværn for tidligere anbragte unge - en videns og erfaringsopsamling’ (2012), at det først er fra 2001, kommuner i Danmark fik mulighed for at tilbyde unge efterværnsstøtte (ibid.). Efterværnet er en indsats, der sikrer, at arbejdet med anbringelserne ikke er forgæves. Med det mener vi ikke, at en anbringelse er nytteløs uden efterværn. Anbringelserne varetager en omsorg og stabilitet for den unge eller barnet, som ikke har været at finde i hjemmet. Historisk er efterværn altså et relativt nyere forskningsfelt, hvilket også viste sig i vores litteraturreview. Derfor trækker megen forskning på resultater fra øvrige europæiske og nordiske lande (Egelund et al, 2009: 203f). Forskningen i efterværn har i høj grad sondret mellem at karakterisere efterværnets form samt fagpersoners og unges erfaringer (ibid.: 202) (Mølholt et al., 2012: 122). Særligt forskningen i det første årti efter 2001 påpeger manglende viden om efterværnet. Både i relation til økonomi, de unges oplevelser, politisk implementering mv.:

“På nuværende tidspunkt, 10 år efter den første efterværnsparagraf, peger kritiske røster stadig på, at der ikke bliver taget nok hånd om de unge, der forlader en anbringelse ved myndighedsalderen (...) [når] behovet for at gøre noget for tidligere anbragte unge ikke bakkes op af økonomiske rammer, der reelt sikrer, at det negative mønster for tidligere anbragte unge kan blive brudt” (Mølholt et al., 2012: 27f).

Det negative mønster der omtales, henviser til de talrige konklusioner, der peger på, at tidligere anbragte klarer sig ringere end ikke tidligere anbragte. Forskning peger ofte på, at det er svært entydigt at konkludere på effekter af anbringelser. Det er på grund af den kontrafaktiske situation, altså hvad der ville være sket, hvis anbringelsen ikke havde fundet sted (Egelund et al, 2009: 32). Selvom antallet af anbringelser historisk er faldende, var der i udgangen af 2017 anbragt 13.960 børn og unge i alderen 0-22 år (dst.). I rapporten ‘Anbragte børn og unge - en forskningsoversigt’ (2009) udarbejdet af SFI formuleres der:

“Tendensen er også klar for tidligere anbragte børn. De udgør som (unge) voksne en uforholdsmæssigt socialt dårligt stillet gruppe. Det gælder, uanset, hvilket

‘udfaldsmål’ der studeres. De har opnået dårligere skolepræstationer, et ringe uddannelsesniveau, de er oftere arbejdsløse, har dårligere økonomi og helbred, flere sociale problemer (misbrug, kriminalitet m.m.) (...)” (Egelund et al, 2009: 36).

Det peger derfor på, at tidligere anbragte unge generelt er ringere stillet i deres voksne liv - målt ift. ikke anbragte unge. Det gælder også, når de tidligere anbragte måles ift. en kontrolgruppe af unge, der kommer fra lignende familiemæssige forhold og miljøer, men ikke er blevet anbragt. Det fremgår af Signe Frederiksens ph.d. (VIVE). Her påpeger hun at tidligere anbragte unge - i udgangspunktet - står over for et selvstændigt voksenliv med ringere forudsætninger for at klare sig ift. den øvrige befolkning.

Konklusionen er paradoks, når man samtidig ser på begrundelserne for anbringelser af børn og unge. I rapporten ‘Fakta om anbragte børn’ (2012-2013) udgivet af Socialt Udviklingscenter SUS og TrygFonden optræder der en statistisk oversigt over årsagerne til at børn og unge anbringes. Forsømmelse og vanrøgt af barnet er den hyppigste årsag til anbringelse - tæt efterfulgt af forældre med misbrug. Men også barnets ‘indre’ i form af eks. adfærd er hyppig årsag til anbringelse. Uagtet årsagen til anbringelser af børn og unge deler anbringelserne samme historiske ophav; en tanke om at ‘det sunde miljøskifte’ er: “(...) *det væsentlige i forhold til at hjælpe udsatte børn*” (SUS & TrygFonden, 2012-2013: 2).

Litteraturreviewet viste, at der sideløbende er opstået en tanke om tidlig indsats i udsatte familier for at mindske de negative effekter, anbringelser synes at have (Knudsen & Nielsen, 2010: 127). Menneskesynet på anbragte har historisk varieret, f.eks. blev anbragte i 1800-tallet betragtet som arbejdskraft (Andersen & Jensen, 2016: 16).

Det er en gennemgående pointe i forskning omkring efterværn, at der er: ” (...) *en risiko for at tabe gode anbringelsesresultater på gulvet gennem et mangelfuldt efterværn, og at efterværnet i højere grad bør stå på praksis’ såvel på [s]om forskningens dagsorden*” (Egelund et al, 2009: 214). Vi mener, at det peger på, at undersøgelser af overgangen med fordel kan forbinde sig til både efterværnet og den tidligere anbringelse. Anbragte børn og unge udgjorde i 2013 0,8 % af det nationale BNP, hvorfor indsatserne er en betydelig udgift for samfundsøkonomien. Set i forlængelse af de juridiske og moralske forpligtelser er det uhensigtsmæssigt, hvis anbringelsesresultater frafalder ved overgangen til voksenlivet (Andersen og Jensen, 2016: 40f). Det vidner om, at anbringelsen i sig selv oplagt bør være genstand for øget forskningsmæssig interesse, men også særligt endestationen: Efterværnet.

Et væsentligt dansk bidrag til viden om de unges oplevelser af efterværnet er temahæftet 'Tidligere anbragtes bud på kvalitet i anbringelsen af børn og unge' udgivet af TABUKA (Landsforeningen for nuværende og tidligere anbragte). Praksisfortællingerne er tidligere anbragtes perspektiver på bl.a. overgangen (Mølholt et al., 2012: 121) (Egelund et al., 2009: 202). Her er pointerne, at de unge beskriver, at tiden omkring efterværnet føles kaotisk. Samt at der ikke altid er støtte at hente i hverken civile eller offentlige netværk. De unge påpeger selv, at denne tid er svær, fordi de i forvejen er sårbare. Tiden er præget af ambivalens; på den ene side står normalitet og på den anden side en håbløshed - grundet en oplevelse af eksklusion fra samfundet - i kraft af deres tidligere anbringelse (Egelund et al, 2009: 202f). De parametre som adskiller tidligere anbragte fra ikke-anbragte (dårligere uddannelse, økonomi, hyppigere sygdom osv.), kommer især til udtryk i overgangen. Her oplever de unge, at de mangler viden om håndtering af hverdagen. De unge oplever, at de slippes som kommunens ansvar, i det øjeblik de flytter ud (ibid.: 205f). Alligevel klarer de unge i efterværn sig bedre, end dem der ikke modtager efterværn. Dog er det de unge, der er 'bedst stillet' ved anbringelsens ophør, der får efterværnsstøtte (ibid.: 212). Efterværnsindsatsen gavner altså, trods der er en række udfordringer forbundet til denne pointe. Når de bedst stillede unge i efterværnet sorteres til, kaldes det for 'creaming' (Jakobsen et al, 2010: 37) (Deloitte Consulting, 2017: 17).

Der har i det seneste årti været stor udvikling af de kommunale efterværnsindsatser med øget fokus på inddragelse af de unge. Noget af den nyeste forskning er rapporten 'Efterværn og den gode overgang til efterværnet' (2017), som Deloitte har udarbejdet på vegne af Socialstyrelsen. Politisk har der i de seneste år været interesse i at udvikle efterværnsindsatsen. Fra 2011-2014 var der en satspulje efterværnspakke, der især fokuserede på at evaluere nye metoder og tilgange i det kommunale efterværn (Deloitte Consulting, 2017: 10). I 2015-2018 forløb endnu en satspulje til et initiativ (ibid.). Det er resultaterne af evalueringen heraf som præsenteres, omend resultaterne i høj grad er rettet mod de kommunale praksisser (ibid.: 11).

Rapporten er baseret på spørgeskemaundersøgelser blandt kommuner og unge, kvalitativt data og caseanalyser af de kommunale praksisser (ibid.: 5). Her konkluderer de to kommunale tilgange i efterværnet. Den ene er selvstændighed gennem uddannelse, beskæftigelse og frigørelse fra kommunen. Det kaldes independence-perspektivet. Modsat er

den gradvise selvstændighed med fokus på netværk, uddannelse, sociale kompetencer, som kaldes interdependence-perspektiv (ibid.: 6). I rapporten konkluderes det, at de unge generelt er glade for at modtage efterværn (ibid.: 8). Unge der modtager efterværn, har højere indkomst i slut tyverne, end de unge som ikke modtager efterværn (ibid.: 10). Det kan dog hænge sammen med 'creaming' (ibid.: 17). Det er komparative analyser, der behandler overordnede tematikker, som eks. i hvilken grad de unge var nervøse for overgangen (ibid.: 94). Rapporten fortæller ikke indgående om de unges oplevelser af at være i overgangen. Den fortæller nærmere om deres efterværns varighed, karakter, og i hvor høj eller lav grad, de vurderer denne ud fra en række kriterier i et spørgeskema (ibid.: 108).

Som det fremgår af problemfeltet hidtil, er området således kendetegnet ved at være i udvikling og med stadigt behov for mere viden om efterværnet som indsats. Vi finder det oplagt at undersøge, hvordan de unge oplever overgangen med afsæt i deres egne perspektiver, og få forståelse for de forhold der optræder i overgangen for tidligere anbragte. På den måde bidrager specialet til den fortsatte udforskning af dette område - *gennem de unges perspektiver*.

Vi finder det interessant, hvordan de unge i forskningen og lovgivningen bliver forstået som nogle, der er i udsatte positioner, hvorfor de skal støttes særligt. Man kunne argumentere for at alle unge - tidligere anbragte eller ej - står overfor nogle almene problematikker idet de omkring det 18. år, skal flyve fra reden. Forskellen er - foruden særlige forhold i overgangen - at der for de unge i efterværnet vil være en nogle standardiserede krav fra kommunen. For den 'almene unge' vil det være mor eller far, som udgør det 'vagtværn'. Det kan tænkes, at der her vil være en anden tilbøjelighed til at se igennem fingre med situationer og hjælpen pga. den familiære og nære relation.

Som det fremgår, har forskning mange indgangsvinkler til at undersøge unge i efterværn. Der tegner der sig et billede af, at de unges perspektiver inddrages og udfoldes. Vi finder det dog centralt, at disse undersøgelser er udarbejdet forinden en række nyere politiske udviklinger, hvorfor mere viden på området må være at foretrække.

Vi placerer projektet inden for den del af psykologisk forskning, der beskæftiger sig med hverdagslivet, da overgangen netop forstås som del af unges hverdagsliv. I praksis ved at undersøge de unges oplevelser af at være i efterværn og overgangen. Her finder vi kritisk psykologi anvendelig til at undersøge, hvordan overgangen opleves for de unge ved at

inddrage blik for de forhold, som optræder i overgangen og efterværnet. Vi ønsker at undersøge, hvordan unge forstår sig selv i deres hverdagsliv, sammenhængene heri, deres muligheder og/eller begrænsninger i forbindelse med efterværnet. Det er dermed de unges konkrete erfaringer og oplevelser af overgangen i relation til efterværnstilbuddet, som er centralt.

Det almene udbytte af specialet vil derfor være rettet mod både fagfolk omkring disse unge, men i høj grad også de unge selv. For at forbedre deres situationer må vi nødvendigvis skabe en forståelse for, hvad de oplever i denne overgang.

Ovenstående indkredser således projektets erkendelsesinteresse: Hvordan unge oplever overgangen i relation til efterværnet. Det leder ned i følgende problemformulering:

Problemformulering

Hvordan oplever tidligere anbragte unge overgangene fra anbringelse til et selvstændigt voksenliv, og hvordan oplever de, at betingelserne i efterværnet får betydning for deres handlemuligheder?

Med ovenstående er vi optaget af at undersøge, hvordan overgangen opleves gennem de betydninger som betingelserne i overgangen og efterværnet får, i de unges hverdagsliv.

Begrebsafklaring

I det følgende vil vi uddybe forståelserne, der ligger bag de vendinger, som hyppigt fremgår i følgende afsnit, og allerede optræder i ovenstående problemformulering. Teoretiske begreber uddybes yderligere under teoriafsnittet.

De unge: Betegnelsen anvendes i dette speciale, som fællesbetegnelse for de medforskere som inddrages. Disse unge er i efterværn, og er derfor mellem 18-23 år (jf. afsnit om efterværn og empirisk præsentation).

Overgangen: Er udtryk for den bevægelse, der sker efter endt anbringelse. De unge går fra at bo i en anbringelse til at skulle varetage voksenlivet, når de fylder 18 år.

Et selvstændigt voksenliv: Det er centralt at præcisere, at dette henviser til det udtalte politiske mål med efterværnet og overgangen. Når vi bruger denne betegnelse, refererer vi således til de forudbestemte mål og ambitioner, der optræder til de unges overgange. Her menes selvstændighed ift., økonomi og frigørelse fra det kommunale regi. Det er ikke undersøgelsens intention, at argumentere for eller imod dette mål, men analysere det som en betingelse i overgangen.

Efterværn: I Servicelovens §76 beskrives efterværnet, som en indsats der tilbydes (nogle) tidligere anbragte unge. De udtalte mål er at støtte og hjælpe de unge til at varetage voksenlivet selvstændigt (jf. afsnit om efterværn).

Handlemuligheder: De unges oplevelser af egne muligheder for at handle i en given kontekst. Disse kan være udvidet eller begrænset. Begrebet defineres yderligere i teori afsnittet.

Ungdomsliv: Selve overgangen forstås også som en del af et alment ungdomsliv. Vi forstår derfor de unge i en almen bevægelse, men med særlige betingelser fordi deres situationer på nogle områder adskiller sig fra andre unges. Vi forstår ungdomslivet som samfundsmæssige forventninger til unges udviklinger i ungdomsårene (Wulf-Andersen et al, 2016: 20). Ved ungdomslivet forstås en *“(...) gradvis proces frem mod selvstændighed og frigørelse fra afhængigheden af forældrene (...) overgangen fra ung til voksen skal indeholde: fuldførelse af uddannelsesforløb, indtræden i arbejdslivet, fraflytning fra forældrenes hjem, finde en livspartner og måske blive forælder”* (Olsen et al, 2016: 41). Da vi i specialet arbejder med et kritisk psykologisk afsæt, forstår vi, de krav og forventninger der optræder i ungdomslivet som betingelser de unge skal udvide rådighed over i livsførelsen.

Anbringelser/tidligere anbragte: Vi skelner i projektet ikke i anbringelsesformer - undtagen ved præsentationen af de unge. Derfor vil både institutionsanbringelser, plejefamilier eller anbringelser på kostskole og efterskoler være under denne betegnelse. Med tidligere anbragte refereres der således til en ung, der tidligere i livet har været i en af ovenstående anbringelsesformer.

Betingelser: Begrebet dækker samfundsmæssige, sociale og materielle betingelser. Med samfundsmæssige betingelser menes objektive strukturer i samfundet. Med sociale betingelser henledes til de andre deltagere i praksisser. Endelig mener vi med materielle betingelser fysiske rum og genstande. Disse er forbundet dialektisk til hinanden og subjektet. Af hensyn til deres bidrag i analyserne adskilles disse. Begreberne defineres yderligere i teori afsnittet.

Betydninger: Med dette begreb, som anvendes i flertal i nærværende, henviser vi til de betydninger som de unge tillægger sig selv og betingelserne i deres situationer i overgangen. Begrebet udfoldes yderligere i teori afsnittet.

Begrundelser: De betydninger og betingelser som opleves, anvendes til at begrunde deltagelse og handlinger i de givne kontekster - i relation til de unges forståelser af sig selv.

Diskurser og positioner: Vi udvider de kritisk psykologiske begreber mhp. at indfange sproglige betydninger i form af diskursive positioner. Diskurser henviser til de herskende forståelser af subjekter/fænomener, der optræder i en given kontekst. Subjektet kan få eller indtage en position i relation hertil som tilhørende denne kategori. Begge begreber udfoldes i teori afsnittet.

Afgrænsning

Vi vil i det følgende afgrænse specialets dele indholdsmæssigt og på den måde præcisere specialets struktur. Det er således en indramning af projektet med det formål; at guide læserens senere forståelse af afsnittenes placering i relation til hinanden (Ankersborg, 2011: 95). Undervejs fremhæver vi nogle steder, hvordan vores tilvalg samtidig er fravalg.

Læseren er indtil videre blevet præsenteret for **indledning**, **problemfelt** og dertilhørende **problemformulering**. Denne rækkefølge er valgt mhp. at indføre læseren i specialets problem- og genstandsfelt med formål om at give en første umiddelbar beskrivelse og konkretisere nogle nysgerrigheder. Dette følges af **begrebsafklaringen**, som kort indfører læseren i nogle af specialets vigtigste termer (ibid.: 96).

I det kommende afsnit præsenterer vi nogle udvalgte overvejelser omkring **kvalitetskriterier og etik**. Specialet er funderet i disse tanker og overvejelser, og derfor er disse placeret forinden de andre dele. Herefter præsenterer vi læseren for afsnittet **efterværnet**. Dette finder vi nødvendigt at klarlægge og uddybe, da det netop er vores genstandsfelt, og det vi kredser om specialet igennem. Læseren vil gennem denne del få en forståelse for baggrunden for efterværnet og hvad dette tiltag består i. I det **videnskabsteoretiske afsnit** som følger, præcisere vi de ontologiske og epistemologiske erkendelsesinteresser, som nærværende er funderet i. Desuden vil vi her indføre læseren i implikationerne ved at udvide vores teoretiske ståsted. Dette gør vi forinden teorien. **Teoriafsnittet** vil først præcisere vores kritisk psykologiske begreber og sidenhen udvide de analytiske apparater mhp. at indfange sproglige samfundsmæssige betingelser for de unge. Afsnittene er udarbejdet med reference til centrale teoriudviklere og teoriformidlere inden for kritisk psykologi. Vi anvender især Klaus Holzkamp¹, Ole Dreier², Charlotte Højholt³ og Ernst Schraube⁴. Herudover anvendes supplerende bidrag fra øvrige forfattere. I teoriudviklingen anvendes teoretikerne Michel Foucault⁵, Bronwyn Davies⁶ og Rom Harré⁷. Selvom vi inddrager poststrukturalistiske og socialkonstruktionistiske teorier, afgrænser vi os fra at anvende analysestrategier, der er

¹ Grundlægger/medstifter af den kritiske psykologi. Samt Professor v. Freie Universität Berlin

² Professor v. Københavns Universitet v. Psykologi fakultetet

³ Cand. Psych., ph.d. og Professor v. Institut for Menneske og Teknologi Roskilde Universitet

⁴ Dr.phil, dipl. psych og professor v. Institut for Mennesker & Teknologi Roskilde Universitet

⁵ Fransk filosof, psykolog og idehistoriker

⁶ Uafhængig forsker, gæsteforsker v. Aarhus Universitet, tidligere professor i pædagogik v. University of Western Sydney

⁷ Filosof, psykolog og professor i videnskabsteori v. Oxford University

forbundet til disse tilgange. Dette gøres fordi strategierne tjener at analysere med andre formål end specialets erkendelsesinteresse.

Herefter følger en præsentation af det metodiske greb, vi har anlagt i specialet. Her præsenteres anvendelsen af praksisforskning, deltagende observation og interview. I **metoden** får læseren dermed en forståelse for måden, vi har genereret empiri og vores overvejelser omkring det. Den **empiriske præsentation** har til formål at give indblik i, hvem de unge er og eftervænspraksisserne. Dette afsnit er dermed en forudsætning for den videre læsning. Her afgrænser vi os til de unges perspektiver og fravælger dermed perspektiver fra professionelle og andre sociale deltageres perspektiver. Vi er klar over, at der inden for kritisk psykologi ofte vil være fokus på at inddrage forskellige standpunkter i praksisser. Fravalget diskuteres senere.

Endeligt følger vores **analyse**, som med begreberne fra teorien og de empiriske materialer analyserer hvordan de unge netop forstår sig selv og denne overgang i efterværnet. Denne er struktureret i en delanalyse 1 og 2 ud fra udvalgte tematikker, der gør sig gældende i efterværnet. Dette opfølges af en **diskussion**, hvor vi bl.a. diskuterer mulighederne for udvikling af praksis. Yderligere behandler vi andre relevante tanker og problematikker, som er opstået undervejs i vores arbejde. Ovenstående dele sammenfattes i en **konklusion**, hvor vi konkluderer iht. tilgange, analyse, tanker m.m. og selvfølgelig *problemformuleringen*.

Kvalitet og etik i specialet

I det følgende vil vi fremskrive nogle af de kvalitetskriterier og etiske tilgange, undersøgelsen er udarbejdet på baggrund af.

Specialet er en kvalitativ undersøgelse, hvorfor det ikke skal vurderes ift. kvantitative kvalitetskriterier. Det handler derfor ikke om reproducerbarhed eller standardisering, som vi kender det fra de kvantitative studier (Olsen, 2002: 154). Derimod er kvalitet forbundet til kohærens mellem teori, metode, analyse og genstandsfeltet - altså genstandsadækvathed (Olsen, 2002: 149) (Bechmann Jensen, 2006: 112). Kvaliteten afhænger således bl.a. af, hvorvidt læseren har mulighed for at følge den interne konsistens og argumentation i undersøgelsen. Vi undersøger de unges oplevelser af betingelsers betydninger i overgangen - ud fra kritisk psykologi - dvs. et dialektisk materialistisk videnskabsteoretisk afsæt (Kousholt, 2018: 243) (Holzkamp, 1998: 24). Vi inddrager de unges første-persons perspektiver i undersøgelserne af deres livsførelser i overgangens sociale praksis af efterværnet. Vi har valgt praksisforskningstilgangen, som netop har metodologisk afsæt i dialektiske relationer og sociale praksisser. Dvs. at undersøgelsesprocesserne er i dialektiske relationer, og deltagerne inddrages som medforskere (Højholt, 2005: 32f). Deltagerne feedback er med til at sikre, at vi i undersøgelsen indfanger de unges perspektiver (Yardley, 2008: 242). Analytisk anvendes betingelses, betydnings og begrundelsesanalyse. Det gør vi mhp., at analysere de unges oplevelser af praksis ud fra betydninger og betingelser i overgangen (Kousholt, 2018: 242). Vores bestræbelser på kvalitetssikring omhandler især gennemsigtighed og troværdigheden i undersøgelsen (Yardley, 2008: 235, 249). Derfor fremskriver vi løbende vores motiverede valg.

Som præsenteret i problemfeltet er der flere litteraturstudier forud for undersøgelsen, på den måde udviser vi med specialet kontekstsensitivitet (ibid.: 243). Når vi inddrager de unges første-persons perspektiver, er det ikke mhp. at genfortælle deres udsagn. Derimod er disse genstand for teoretisk analyse, med formål om nuanceret indsigt i overgangen og efterværnet som praksis (ibid.: 248). Når vi er optaget af de unges betingelser og situationer, frem for de unge som isolerede størrelser, mener vi her også, er mulighed for forandringer af overgangen (Morin, 2007: 71). Dette vil vi udfolde med et begreb om almengørelse. Indenfor kritisk psykologi anvendes begrebet som erstatning for generaliserbarhed (Holzkamp, 1985: 37). Begrebet er en understregning af potentialerne ved betingelses, betydnings og begrundelses

analysernes almene og videnskabelige værdi. Her er det muligt at almengøre ud fra enkelttilfælde. Holzkamp formulerer: “(...) *i det øjeblik, man har begrebet strukturen, ud fra hvilken enkelttilfældet må vurderes, kan man almengøre til alle individer med den samme struktur (...)*” (ibid.). Gennem analyser af specifikke samfundsmæssige betingelser og livsbetingelser kan der almengøres til: “(...) *bestemte typiske grundsituationer af menneskelige handlemuligheder*” (ibid.: 38). Når vi undersøger de unges handlemuligheder i relation til betingelserne, vil andre deltagere med samme betingelser have samme mulighedstyper (ibid.: 39). Genkender én deltager ikke sig selv i denne mulighedstype, opstilles en ny mulighedstype - og på et tidspunkt vil der være tilpas variation (ibid.). Subjekter kan forbinde sig eller forbinde andre til en given analytisk erfaring (ibid.: 40). Deltagere i andre efterværnspraksisser kan altså blive opmærksomme på “(...) *hvorvidt de har et mulighedsrum, der passer til mulighedstypen og drager handlekonskvenser herfra*” (Bechmann Jensen, 2006: 116). Vi forstår derfor, at undersøgelsens værdi er forbundet til hvorvidt subjekter i overgange - eller forbundet til overgangens praksisser - oplever, at der er et udvidet mulighedsrum. I forlængelse af ovenstående bestræbelser på kvalitet handler almengørelsen altså om, at hvis man inddrager de unges betingelser og en kontekst sensitivitet, kan man almengøre fra de enkelte tilfælde, som optræder i analyserne. Det skaber ikke universelle resultater, men almene pointer som kan bruges af deltagerne i praksisser.

Etiske overvejelser indgår som en reflekteret og situeret del af processen for at bedrive videnskab i specialet (Brinkmann & Kvale, 2011: 19f). Etik i forskning refererer ofte, mener Brinkmann & Kvale, fejlagtigt til konkrete redskaber, der kan overføres til en undersøgelse og løse etiske udfordringer. Selvom etiske overvejelser som; hvem gavner undersøgelsen, hvordan opnås informeret samtykke, hvordan sikres anonymitet, hvilke konsekvenser får forskningen for målgruppen som undersøges, og hvordan påvirker forskeren undersøgelsen - er fordelagtige, skal de ikke bruges som standardiserede redskaber (ibid.: 4f). Vi gør brug af situeret etik løbende i specialet. I forlængelse af undersøgelsesdesignet vil vi analysere betingelser og pege på sammenhænge, konflikter og dilemmaer frem for at udpege individer. Derfor vil det etiske afspejle sig i processerne, hvor forståelserne af problematikkerne udfoldes, og udviklingsmuligheder diskuteres. Metodisk anvender vi praksisforskningstilgangen, hvilket etisk bidrager til at sikre, at forskningen er relevant og i overensstemmelse med de unge deltageres oplevelser af overgangen. Dermed må vi også forholde os til vores medskabende rolle i forskningen, og forstå hvordan de resultater vi

frembringer, er frembragt i situerede handlesammenhænge (Forchhammer, 2001: 31) (Højholt, 2005: 29).

Vi havde dog på forhånd udarbejdet informerede samtykkeerklæringer og fremhævet anonymitetssikring af databehandling (Bilag 8: 158) (Bilag 9: 159). Vi oplevede, at medforskerne anså erklæringen som en mindre teknisk formalitet, der skulle overstås, før vi kunne komme videre (Bilag 6: 150). Det understreger nødvendigheden af vores brug af situeret etik.

I praksis oplevede vi, at personalet stillede krav til vores deltagelse, iht. hvor længe vi måtte være i praksis, og hvem vi kunne få lov at inddrage. Det skabte et skærpet blik for de unge som nogle, der 'tages hensyn til og passes på'. I praksis var det derfor en kontinuerlig opmærksomhed at tematisere muligheden for, at de kunne trække sig fra at deltage i specialet.

Efterværnet

I det følgende vil vi præcisere lovbestemmelser forbundet til efterværnet som praksis. Afsnittet fungerer som baggrundsviden for de senere undersøgelser af betingelserne i de unges efterværn.

Lovgivning om efterværn

I det følgende vil vi introducere læseren for en række politiske og historiske omstændigheder relateret til efterværnet som praksis.

I Servicelovens §76 står der, at efterværn er et tilbud for unge i alderen 18- 22 år⁸ (Danske Love, §76 Stk. 2-5). Efterværnet kan tilbydes unge, der frem til det 18. år har været anbragt, eller har haft tilknyttet en støttekontaktperson. I specialet beskæftiger vi os med unge, som inden deres 18. år har været anbragt uden for hjemmet (jf. §76 stk. 3). I Servicelovens §66 beskrives de forskellige anbringelsestilbud for børn og unge:

“(…)

- 1) plejefamilier,
 - 2) kommunale plejefamilier,
 - 3) netværksplejefamilier,
 - 4) egne værelser, kollegier eller kollegielignende opholdssteder,
 - 5) opholdssteder for børn og unge,
 - 6) døgninstitutioner, herunder delvis lukkede døgninstitutioner og delvis lukkede afdelinger på døgninstitutioner samt sikrede døgninstitutioner og særligt sikrede afdelinger, eller
 - 7) pladser på efterskoler, frie fagskoler og frie grundskoler med kostafdeling”
- (Danske Love, §66).

På baggrund af vores empiriske materialer afgrænser anbringelsesformerne i specialet sig til følgende: Anbringelse i plejefamilie, opholdssteder, døgninstitutioner og efterskoler/kostskoleafdelinger.

⁸ I lovgivningen skelnes der visse steder mellem beskrivelserne af efterværnet som gældende til det 22. eller 23. år. Vi forstår efterværnet som gældende til og med det 22. år. Vi benævner det derfor, som at efterværnet er for unge mellem 18-23 år.

Da efterværnet henvender sig til unge mellem 18-23 år, afgrænser vi de empiriske deltagere til denne gruppe. Vi har dog erfaret, at der kan være særtilfælde hvor alderen for den unge i efterværn kan strække sig ud over det 23. år - dvs. et forlænget efterværn. Dette er dog ikke gældende for de unge, vi inddrager. Servicelovens bekendtgørelse af lov om social service er første gang formuleret i 1998. Loven bliver revideret med jævne mellemrum. Specialet arbejder ud fra den gældende lovgivning fra 30/8 2018 (Retsinformation). Vi forstår efterværnet som et led i - som også tidligere fremskrevet i problemfeltet - det øgede fokus på en helhedsorienteret anbringelse qua Barnets reform fra 2011. Derudover står efterværnet også som grundlag for at sikre unges rettigheder og muligheder. Efterværnet er forbundet til en bred række af love. Her vil vi fremhæve Servicelovens §46, Pkt. 5, Stk. 2, der betoner, at anbringelsen skal:

“forberede barnet eller den unge til et selvstændigt voksenliv.

Stk. 2. Støtten skal være tidlig og helhedsorienteret, så problemer så vidt muligt kan forebygges og afhjælpes i hjemmet eller i det nære miljø. Støtten skal i hvert enkelt tilfælde tilrettelægges på baggrund af en konkret vurdering af det enkelte barns eller den enkelte unges og familiens forhold” (Danske Love, §46, Pkt. 5, Stk. 2).

Af ovenstående udleder vi det tydelige ønske om at sikre/skabe et godt liv fremadrettet for de unge - med afsæt i deres ressourcer og behov. Der er ikke forskel på efterværnet - i udgangspunktet - i relation til den anbringelsesform, som den unge kommer fra. Efterværnet defineres i lovgivningen således:

“§76 Kommunalbestyrelsen skal tilbyde hjælp efter stk. 2-5 til unge i alderen fra 18 til 22 år, når det må anses for at være af væsentlig betydning af hensyn til den unges behov for støtte (...) Hjælpen skal bidrage til en god overgang til en selvstændig tilværelse og herunder have fokus på at understøtte den unges uddannelse og beskæftigelse samt øvrige relevante forhold, f.eks. anskaffelse af selvstændig bolig” (Danske Love, §76 Stk. 2-5).

I stk. 2 formuleres muligheden for at tilbyde en støttekontaktperson til den unge efter det 18. år. Herudover er stk. 3 formuleret således:

“Stk. 3. For unge, der er eller var anbragt uden for hjemmet i et anbringelsessted efter reglerne i kapitel 11 umiddelbart inden det fyldte 18. år, kan kommunalbestyrelsen træffe afgørelse om,

- 1) at døgnophold, jf. § 55, på et anbringelsessted, jf. § 66, opretholdes,
- 2) at udpege en fast kontaktperson for den unge, jf. § 52, stk. 3, nr. 6,
- 3) at etablere en udslusningsordning, jf. § 55, i det hidtidige anbringelsessted og
- 4) at tildele andre former for støtte, der har til formål at bidrage til en god overgang til en selvstændig tilværelse for den unge” (ibid.)

I stk. 4 fremhæves at unge - trods tidligere at have afvist et efterværn - frem til det 22. år, kan modtage det alligevel, hvis behovet optræder. I stk. 5. fremhæves, at unge der er anbragt uden samtykke fra forældremyndighedsindehaver, skal tilbydes støtte.

Efterværn dækker, som det fremgår af ovenstående, en række tilbud der kan udformes på forskellige måder, og kan derfor variere mellem de unge. I lovgivningen formuleres desuden, at ét eller flere initiativer i et efterværn har til formål at støtte den unge til et selvstændigt voksenliv. Dette sikres gennem etablering af handleplaner, som de unge skal følge for at være i efterværn. Efterværnet er derfor et tilbud med et udtrykkeligt (for)mål.

Når efterværnet tildeles

I efterværnet synes der dog at være et paradoks, som vi tidligere kort har berørt - *creaming*. Når efterværnet tildeles iht. vurderinger af tidligere anbragte unge, kunne det indikere, at de som har mest brug for hjælp og støtte, da vil modtage efterværn. Så enkelt er det dog ikke, da der i formuleringerne i lovgivningen er visse komplekse forhold. Der er en tendens til, at de bedst stillede unge der udsluses af anbringelser, modtager mest støtte. Modsat er de dårligst stillede unge også dem, der modtager mindst efterværnsstøtte (Egelund et al, 2009: 214). Det tyder derfor på, at vi står overfor, en kommunal indgriben som ønsker at implementere et efterværn, såfremt man tilskynder et positivt udfald. I relation til ovenstående finder vi det interessant, at vores informanter da kan forstås som *bedre stillet*.

Videnskabsteorien i specialet

Når vi er optaget af de unges oplevelser af overgangen - i relation til efterværnet - er det med en interesse i at undersøge de betingelser, betydninger og begrundelser, som de oplever i deres livssituation. Projektets videnskabsteoretiske afsæt placeres inden for dele af kritisk psykologi, hvorfor vi i det følgende vil præcisere nogle ontologiske og epistemologiske grundantagelser. I kritisk psykologi er dialektiske forhold mellem subjekt og subjektets omverden centralt, og omverden kan forstås som en række betingelser. Vi beskriver afslutningsvis, hvordan vi videnskabsteoretisk vil forholde os til at udvide analyseapparatet mhp. i analyserne at konkretisere sproglige betingelser (som særlige forudsætninger for de unge i overgangen).

Kritisk psykologi – ontologi og epistemologi

Kritisk psykologi som tilgang til psykologien opstår i 1970'erne i Berlin med Klaus Holzkamp i spidsen. Med inspiration fra marxistisk og kulturhistorisk psykologi kritiseredes den øvrige psykologi for ambitionen om objektivitet, og fordi denne var præget af kapitalistiske ideologier (Braun & Holzkamp, 1977: 47) (Jensen, 2014: 287). Holzkamps ærinde - og i dansk kontekst også Ole Dreiers ærinde - var med kritisk psykologi at videreudvikle tilgange til psykologien på baggrund af et transformativt kritikbegreb. Hensigten er at bygge videre på og udvikle eksisterende psykologiske kategorier således, at de indfanger menneskers komplekse livsførelse (Nissen, 2002: 66) (Jensen, 2014: 289). Dette kaldes for kategorianalyse. Dvs. en analyse af de antagelser, der ligger i eksisterende begreber og teorier mhp., at begreberne kan transformeres, og siden (gen)anvendes (Braun & Holzkamp, 1977: 122) (Jensen, 2014: 290). Vi foreslår i kommende teoretiske afsnit at udvide det kritisk psykologiske begrebsapparat, mhp. - i dette projekts analyse - at kunne indfange nogle diskursive (selv)forståelser hos de unge som betingelser i overgangen. Her anvendes begreber, der oprindeligt er funderet i andre psykologiske teorier end kritisk psykologi.

Kritisk psykologi deler som nævnt filosofiske rødder med marxismen og har heraf to centrale antagelser: Dialektisk materialisme og praksisbegrebet (Osterkamp & Schraube, 2013: 19) (Jensen, 2014: 292). I det følgende gennemgår vi de to antagelser. Den første centrale antagelse - dialektisk materialisme - er bl.a. en følge af, at Karl Marx kritiserede materialismen for at anskue verden som rene objektive forhold. Marx mente, at verden i en

vis forstand er objektiv, men erfares subjektivt (Jensen, 2014: 292). Verden er givet og struktureret forud for vores tilværelse i denne, og gennem menneskelige aktiviteter opretholder eller forandrer vi mennesker verden. Hermed slår Marx fast, at mennesker lever i relation til nogle samfundsmæssige betingelser og handler iht. disse. Derfor påpeger Marx og senere Holzkamp, at forholdet mellem menneskers aktivitet og verdens materialitet kan anskues som dialektisk materialisme - dvs. i gensidigt påvirkningsforhold (Jensen, 2014: 292) (Nielsen & Tanggaard, 2011: 135). Kritisk psykologi er del af en bredere anti-dualistisk orientering mod kontekster. Heraf vil vi påpege Holzkamps forbindelser til Aleksej N. Leontjevs virksomhedsteori, hvori konteksten er central (Chaiklin, 2011: 342). Virksomhedsteoriens formuleringer af et komplekst forhold mellem subjektets virksomhed i relation til dets omgivelser er særligt inspirerende for Holzkamps subjektforståelse (ibid.: 342, 347). Holzkamp formulerer en subjektvidenskab der relaterer sig til menneskers livsverden og heraf muligheder for at forandre denne til det bedre (Holzkamp, 1998: 5f). (Jensen, 2014: 288). Den anden centrale antagelse er praksisbegrebet i forlængelse af Holzkamps kritik af dualismetænkningen. Praksis forstås som sociale handlesammenhænge med specifikke betingelser og muligheder (Witt & Højholt, 1996: 26). Subjektbegrebet betoner netop den gensidige aktivitet, der er i det dialektiske forhold mellem subjekt og dets omgivelser. Når et subjekt handler i en given handlesammenhæng, er handlingerne ikke bare rettet mod praksis, de er i vid udstrækning også affødt af praksis (Jensen, 2014: 293). I konteksterne af situerede praksisser undersøges betingelser og betydninger i relation til subjekts grunde - hermed ophæves dualismen. Psyken er kulturelt, historisk og samfundsmæssigt formidlet i dette gensidige påvirkningsforhold, og er ikke en iboende egenskab afskåret fra subjektets omgivelser. I det dialektiske forhold er subjektets medskabende aktivitet derfor central (Dreier, 1993: 32, 74). Med praksisbegrebet er optagetheden derfor hvordan, og med hvilke begrundelser mennesker handler i relation til deres betingelser.

Det ontologiske grundlag i kritisk psykologi omhandler forståelser af subjektet, den sociale verden og relationen herimellem (Christensen, 2014: 21). Ontologisk forstås verden som objektivt givet, omend den erfares og udvikles i dialektisk relation til subjektet. Subjektet udvikles således også i relation til verden. Derfor er hverken verden eller subjekt statisk, men i kontinuerlig gensidig udvikling. Den ontologiske forståelse af subjektiv erfaring af verden, leder os til den epistemologiske antagelse, der omhandler på hvilke måder, viden kan frembringes. Kritisk psykologi tager afsæt i en række tilgange til psykologi - herunder

fænomenologien. Det bidrag medfører forståelsen af, at den subjektive erfaring af verden udspringer af et første-persons perspektiv. Dog skal oplevelser forstås situerede, med ståsteder i en given handlesammenhæng (Holzkamp, 1998: 28) (Dreier, 1993: 70). I specialet er det således de unges første-persons perspektiver, der er afgørende for adgangen til viden om erkendelsesinteressen.

Udvidelse af kritisk psykologi – videnskabsteoretiske forhold

Som del af vores teori vil vi inddrage begreber om diskurs og position, og dermed udvide kritisk psykologi som teoretisk afsæt. Det gør vi i følgende afsnit ved at placere begreberne diskurs og position fra hhv. Foucault og Davies & Harré. Nogle videnskabsteoretiske forskelle mellem socialkonstruktivismen, socialkonstruktionismen, poststrukturalismen og kritisk psykologi fremføres kort. Det gør vi mhp. at vise, hvorfor en egentlig teoriudvikling er central fremfor at anvende begreberne i deres oprindelige teorier. I teoriafsnittene argumenter vi for denne udvidelse, men vi vil kort henlede læseren til, at vi mener at denne udvidelse bidrager til at belyse nogle centrale samfundsmæssige og sociale betingelser, for de unge, der er forbundet til sproglige forhold. Det er også i de følgende teoriafsnit, vi udfolder begreberne og vores forståelse af dem.

Som nævnt er kritisk psykologi en del af en orientering mod kontekster og et opgør med objektivitet i videnskaben. Samme orientering er også poststrukturalismen, socialkonstruktivismen og socialkonstruktionismen en del af (Christensen, 2014: 47f, 83f). Foucaults ærinde var udtalt ikke at placere sig videnskabsteoretisk (Foucault, 1980: 78). Vi mener dog, at Foucaults arbejde med diskurser og magt kan forstås, og placeres inden for poststrukturalismen. Hos Foucault er subjektet en sproglig konstruktion. Gennem sproglige interaktioner opstår subjektet (subjektiveres) og skaber mening af den sociale verden gennem diskurser (Foucault, 1982: 212) (Christensen, 2014: 209). Foucaults begreb om subjektivering indeholder en forståelse af, at menneskets psyke konstitueres gennem diskurser og magtforhold. Hos Foucault er der en objektiv verden, der får betydninger diskursivt. Derfor forstår vi yderligere Foucault placeret inden for socialkonstruktionismen (ikke at forveksle med socialkonstruktivismen der anser verden som sociale konstruktioner - jf. kommende definitioner) (Christensen, 2014: 86). Fra Davies & Harré anvender vi positioneringsbegrebet, der placeres inden for socialkonstruktivismen. I denne teori er subjektet (det forfatterne kalder selvet) summen af dets nuværende og tidligere diskursive

positioner (Davies & Harré, 2018: 29f). Det forstås i denne teori, at subjektets forståelse af den sociale verden, overvejende formes af den individuelle meningskabelse af verden ud fra dets positioner i diskurser. Vi forstår, at positioneringsbegrebet knytter an til poststrukturalismen, da positioner refererer til betydningssystemer i diskurser, omend den individuelle meningskabelse knytter an til socialkonstruktivismen.

Poststrukturalismen er en videreførelse og brud på forståelser i strukturalismen. I poststrukturalismen skabes betydninger gennem indlejrede strukturer i sproget og i de strukturer, som subjektet er omgivet af og underlagt (Wæver, 2012: 291). Endvidere er poststrukturalismen optaget af, hvordan strukturerne muliggør konstruktioner af og kampe om sandheder gennem magt og diskurser. Socialkonstruktivismen er mindre optaget af strukturer og derimod fokuseret på, hvordan mennesker konstituerer en forståelse af dets omverden, som en aktivitet der foregår inde i subjektets psyke. Socialkonstruktionismen⁹ derimod er optaget af, hvordan meningskabelse af tilværelsen og sig selv, altid er situeret socialt, historisk og mellemmenneskeligt gennem diskurser og relationelle forhold (Brinkmann, 2011: 416). Der er her ikke nogen ontologisk virkelighed, hvilket adskiller sig fra kritisk psykologi. Fælles for disse tre grene er altså, at sproget tillægges stor betydning dog med hovedvægt på hhv. strukturer, det intrapersonelle og det interpersonelle. De mange forskellige 'ismer' kan synes at kredse om samme fænomener - nemlig betingelser i menneskers hverdagsliv, som har betydning for deres handlinger og perception. Der er centrale forskelle i de enkelte videnskabsteoriens ærinder samt ontologiske og epistemologiske grundantagelser. Vi har valgt at fremhæve udvalgte forskelle i relation til, hvordan vi konkret vil anvende dem i projektet.

En kritik af socialkonstruktionistiske og poststrukturalistiske tilgange er, at individets relation til diskurser er svær at redegøre endeligt for (Christensen, 2014: 212). Der er en risiko for, at subjektet reduceres til en tom bærer af diskurser. I modsætning hertil er kritisk psykologi netop en bestræbelse på at anskue relationen mellem subjektet og dets betingelser, herunder diskursive forhold. Med vores afsæt i kritisk psykologi kan vi derfor kritisere socialkonstruktionismen for at mangle perspektiver på det subjektive aktive handlingsaspekt. Hvis subjektet er underlagt diskurser, fremfor at være i dialektisk relation til dem, kan vi ikke

⁹ Davies og Harré placerer sig eksplicit inden for denne tilgang (Davies & Harre, 2014: 7). Dog mener vi, at forklaringen her er, at der er mange diskussioner af skellene mellem socialkonstruktionismen og -tivismen, som ofte vægter det relationelles betydning forskelligt. Vi placerer dem på baggrund af foregående og nedenstående definitioner

indfange de komplekse sammenhænge, der er mellem de unge og deres oplevelser af overgangen. Særligt subjektbegrebet er afgørende forskelligt i vores læsning af kritisk psykologi og Foucault.

Den subjektivering som optræder hos Foucault, indebærer at subjektet fødes ind i et samfund, der allerede er struktureret gennem diskurser, viden og magt. På den måde bliver subjektet både objekt og subjekt, men forbliver et anti-essentielt produkt af diskurserne (Foucault, 2011: 66) (Foucault, 1980: 43) (Heede, 2012: 29, 81). Modsat er subjektet i kritisk psykologi, som vi anvender, kendetegnet ved at have handleevne, grunde og muligheder, og er derfor ikke determineret. Grundlæggende handler denne forskel om, hvorvidt subjektet forstås som determineret eller ej. Dvs. hvorvidt man forstår de unge som deltagere i sammenhænge eller som nogle, der bliver til gennem diskursive sammenhænge. I vores undersøgelsesdesign forstår vi, at de unge deltager i overgangene, og begrundet deres handlinger på varierende måder; ikke kun ud fra diskurser, men også ud fra øvrige betingelser og subjektive ønsker, tanker og prioriteter.

Begge tilgange anser den samfundsmæssige verden som anti-essentiell, men formet af historiske, sociale og kulturelle forhold. Hos Foucault fremtræder denne forståelse som diskursive strukturer og magtstrukturer, der gennem sproget kan forandre virkeligheden; virkeligheden er kun, hvad vi har sagt, og hvad vi siger om den fremadrettet. I kritisk psykologi er den fysiske virkelighed tilstedeværende, omend den ikke er statisk, men i udvikling i relation til subjektet - det subjekt, som ikke eksisterer hos Foucault.

Davies og Harré fremhæver, hvordan de subjektive forståelser af verden er konstruktioner, som sker i subjektets indre i forlængelse af interaktioner mellem mennesker. Vi mener ikke, at det udelukkende er en subjektiv opgave at skabe meninger af diskurser og positioner.

Derimod forstår vi subjektet som dele af betydningsfyldte samfundsmæssige betingelser som subjektet lever i, med og under.

Epistemologisk er Foucault optaget af, hvordan tale kan afdækkes mhp. dets bidrag til diskursive formationer (Foucault, 2005: 77). Ærindet er at opløse selvfølgeligheder og sandheder ved at bevise, at intet er mere end talte ord, der over tid er forandret. I kritisk psykologi anlægges perspektiver fra subjektet, hvorigenem der kan skabes en forståelse af, hvordan subjektets verden tager sig ud, forstås og er i relation til den dialektiske udvikling af både subjektet og verden. Der er også metodologiske implikationer ift., hvorvidt man ønsker at afdække sandheder som konstruktioner, strukturer og magtrelationer samt anskue subjektet som et objekt heraf eller om man - som vi - ønsker at anskue subjektets tilværelse gennem

dets første-persons perspektiv (Nissen, 2002: 68). Det er på baggrund af ovenstående uenigheder i begrebernes videnskabsteoretiske forståelser, at vi har valgt at udvide det kritisk psykologiske begrebsapparat frem for at anvende disse i forlængelse af hinanden. Formålet med teoriudvidelsen er, at undersøgelsen kan indfange de subjektive aktiviteter som udtryk for dialektiske relationer fremfor determineringer af de unge.

Videnskabsteoretiske refleksioner

Vores undersøgelse placeres i forlængelse af et ontologisk og epistemologisk opgør med objektivitet. Det har implikationer for hvilke analytiske resultater, undersøgelsen kan frembringe. Vi vil derfor ikke frembringe objektive vurderinger af de unges efterværn, men analysere hvordan betingelserne i overgangen og efterværnet får betydninger. I forlængelse heraf har vi reflekteret over det kritikbegreb, som vi har præsenteret. Når kritisk psykologi anvender eksisterende teorier og gennem kritik udvikler disse, kan det argumenteres, at kritisk psykologi har indlejret et domæne om, at der herigennem skabes den 'sande' psykologi. Nissen påpeger eks., at sådanne teoriudviklinger kan kritiseres for at være diskursanalytiske dekonstruktioner af øvrige teorier, hvortil kritisk psykologi formuleres som den rigtige eller sande (Nissen, 2002: 66). Vi mener, at diskursteorier også selv må ligge under for denne kritik. I øvrigt forstår vi, at kategorianalysen også må anvendes på kritisk psykologisk teori og begreber. Vores ambitionen er ikke at identificere det sande, men kontinuerligt forsøge at udvikle teorier så de relaterer sig til subjektet.

Teori

I dette afsnit vil vi præcisere en række teoretiske forståelser af begreber fra kritisk psykologi. Begreberne vil blive anvendt i analysen til at belyse, hvordan de unge oplever overgangen i relation til efterværnet og oplevelsen af egne handlemuligheder. Vi inddrager derudover - som nævnt - begreberne diskurs og positionering. De to begreber anvendes i analysen til at indfange dele af de unges særlige betingelser i overgangen.

Udvalgte centrale begreber fra Kritisk psykologi

Når vi i analysen beskæftiger os med de unges oplevelser, vil vi inddrage deres første-persons perspektiver. Det gør vi for at undgå det, som Dreier kalder perspektivforviklinger (Dreier, 2002: 22). Altså at fremstille egne perspektiver og forståelser som var det de unges. Som nævnt lever subjekter med og i relation til samfundsmæssige betingelser, som på komplekse måder er med til at strukturere hverdagslivet og subjektets forståelse af egne handlemuligheder. Vi vil undersøge de unges oplevelser ud fra en forståelse af, at subjektet og dets omverden er i dialektisk forhold. Derfor har vi valgt denne teori og begreber for at indfange, hvordan betingelser og betydninger i handlesammenhænge er forbundet til de unge og deres oplevelser af handlemuligheder i praksisserne.

Konceptet 'handling' er centralt inden for kritisk psykologi, da handlinger ansues som muligheder: "*Simpelthen fordi handleevnen er den menneskelige subjektivitets afgørende karakteristikum*" (Schraube, 2010: 99). Det er gennem handleevnen, menneskers tanker og følelser udvikles og udvikler deres livsbetingelser: "*Handleevne er – så at sige – ”rådighed gennem deltagelse i rådigheden over livsbetingelserne*" (Jartoft, 1996: 196). De samfundsmæssige betingelser som subjektet lever under og med, er som nævnt ikke determinerende, da de kan opleves som både muligheder og begrænsninger (ibid.: 202). Subjektet deltager i samfundet, og har mulighed for at udvide rådighed over egne betingelser, det betegnes som den dobbelte mulighed (Dreier, 2002: 63) (Holzkamp, 1998: 25).

Begrebet om **deltagelse** er centralt, da det betoner, hvilken egenskab eller særegenhed subjekter tilskrives i kritisk psykologi. Højholt anvender et dialektisk strukturbegreb, der betoner at mennesker i fællesskab skaber de sociale strukturer. **Praksisstrukturer** er således også noget mennesker sammen former gennem deltagelse, og på den måde strukturerer vi hinandens muligheder for at handle i praksisser (Højholt, 2005: 31). Samtidig er subjekterne forbundet til hinanden - gennem strukturer i samfundet, som de ikke umiddelbart har

indflydelse på - gennem reguleringsprocesser i samfundet (Dreier, 2002: 63). De unge forstår heraf som deltagere i praksisserne af efterværnet. Gennem subjektets deltagelse i handlesammenhænge - både med andre og de objektive samfundsstrukturer - vil de forstå sig selv som et subjekt med handleevne og grunde i konteksten (Dreier, 2002: 64). De samfundsmæssige betingelser får betydninger, som subjektet begrundet sine handlinger i relation til. Det kaldes **handlegrunde**. Handlegrunde belyser subjektets første-persons perspektiver på deres handlinger og betingelser. Præmisserne for subjektets handlegrunde er dobbeltsidede. Handlegrunde beror på subjektets oplevelser med den konkrete situations betydning - altså hvilke **handlemuligheder** individet oplever at have, og på hvilke behov og interesser subjektet har i den konkrete situation (Dreier, 2002: 22). De oplevede muligheder for at handle, kan både opleves som udvidende og begrænsende (Jartoft, 1996: 196f). Vi forstår:

“(...) handlemuligheder kan være begrænsede af forskellige forhold, dvs. vi har en restriktiv handleevne, hvor vi handler kortsigtet ud fra umiddelbare interesser. Vores handleevne kan også være ekspansiv_eller udvidende, dvs. at vi handler på måder, der udvider vores muligheder og stemmer overens med andres interesser” (Jensen, 2014: 294).

Vi anvender begreberne til at beskrive, hvorvidt de unge oplever at have mulighed for, at handle ud over de middelbare betingelser der er givet. Altså om de oplever at have udvidende mulighed for indflydelse på deres betingelser. Eks. ved at udvide rummet af oplevede handlemuligheder (Dreier, 2002: 32). Eller om de - modsat - oplever begrænset mulighed for indflydelse (restriktiv handleevne) (Hunich og Mørck, 2009: 4) (Mørck, 2007: 259). Det forstår vi som, at man organiserer sin livsførelse i overensstemmelse med de begrænsende betingelser der optræder, omend det kan være i uoverensstemmelse med subjektets interesser (Jartoft, 1996: 197).

Det sted, den situation og den kontekst hvor handlingerne optræder, skal inddrages i undersøgelser af de subjektive oplevelser af handlemuligheder. Dog skal konteksten også forbindes til *“(...) overgribende, samfundsmæssige struktur af handlemuligheder, med hvilke den konkrete samfundsformation produceres og reproduceres” (Dreier, 2002: 31)*. Subjektiv aktivitet er altså forbundet i **handlesammenhænge** til samfundsmæssige forhold og strukturer (ibid.: 25) (Forchhammer, 2001: 26). Deltagelse i en handlesammenhæng forstår vi

er forbundet til flere sammenhænge (Huniche og Mørck, 2009: 5). Handlesammenhænge i overgangen er altså forbundet til handlesammenhænge i relation til efterværnet, anbringelse, uddannelse, kommunalt regi, mv.. Handlemuligheder er derfor relateret til betingelser, der kan have betydninger og heraf skabe begrundelser på tværs af sociale praksisser. Som det måske allerede er læseren tydeligt, udgør andre deltagere sociale betingelser for subjektets aktivitet. Dermed bliver andre subjekter del af det enkelte subjekts grunde til at tænke, handle eller føle som det gør. Det er også i denne dialektiske relation til andre og det samfundsmæssige, at handlinger får betydninger (Dreier, 2002: 25). Vi inddrager ovenstående begreber for at cementere, at de unges perspektiver i overgangen retter sig mod de oplevelser af handlemuligheder, de har i relation til deres samfundsmæssige sociale betingelser.

Vi inddrager yderligere de analytiske begreber *lokalitet, position og standpunkt*.

Lokalitet vil indkredse subjektets perspektiv som situeret i handlesammenhængen ud fra forhold som sted, tidspunkt og øvrige deltagere. Positionsbegrebet henleder analyserne på en opmærksomhed mod de forskellige sociale positioner, deltagere har i praksis. Positionen er betydningsfuld for oplevelsen af handlemuligheder. Vi udfolder sidenhen positionsbegrebet yderligere for at anvende det konkret i analyserne. Standpunktet i en praksis henleder til subjektets forståelse af praksissens regler, krav m.m. Samt hvordan subjektet holder sammen på sine forskellige standpunkter i forskellige praksisser (Jensen, 2014: 300) (Dreier, 2002: 71). Subjektets råderum over dets betingelser er forbundet til ovenstående begreber, da det afhænger af de særlige positioner og standpunkter i handlesammenhængen, der optræder for de unge. Disse begreber vil være anvendelige i analyserne til at belyse den kompleksitet, der er forbundet til at forstå de unges situationer.

Daglig livsførelse

I forlængelse af de ovenstående teoretiske begreber vælger vi at inddrage et begreb om daglig livsførelse. I specialet er vi nysgerrige på de unges oplevelser i overgangen. Netop overgangen peger i retninger af forandringer i de unges hverdagsliv. Derfor finder vi det oplagt at inddrage begrebet til at undersøge, hvordan de unge skaber en livsførelse og hverdag.

Det er ikke kun, når der er forandringer eller brud i hverdagslivet, at livsførelse kan forstås som problematisk. Daglig livsførelse er alment problematisk, da det er forbundet til

dilemmaer og problematikker i hverdagslivet, hvor subjektets prioriteringer og arrangeringer heraf er en nødvendighed på tværs af flere handlesammenhænge (Schraube & Højholt, 2016: 2) (Schwartz & Højholt, 2018: 67) (Schwartz, 2014: 99). For de unge i som vi inddrager i dette speciale, er livsførelsesbegrebet særligt interessant, da deres betingelser grundlæggende forandres i overgangen. De kan eks. ikke længere være i anbringelsen, med de velkendte pædagoger og andre unge. De skal i stedet bo selv og imødekomme en række krav stillet af det offentlige system. Vi ved, (jf. problemfeltet) at de unge i overgangen fra anbringelser oplever store udfordringer i hverdagslivet. Med dette begreb rettes den analytiske opmærksomhed mod konfliktuelle betingelser for daglig livsførelse - i stedet for subjekterne isoleret (Schraube & Højholt, 2016: 7).

Subjektet medierer mellem tilpasning og udvidelse af rådighed i relation til samfundsmæssige betingelser, ved at organisere, producere og reproducere daglig livsførelse (Schraube & Højholt, 2016: 4). Subjektets selvforståelse er derfor central, da det er gennem denne, subjektet vurderer dets handlemuligheder i livsførelsen. Her forstås, at subjektet har frihedsgrader eller relativ autonomi (Holzkamp, 1998: 24f) (Schraube & Højholt, 2016: 4). Her menes, at subjektet ikke bare tilpasser sig, men sammen med andre også medskaber samfundet (Holzkamp, 1998: 24).

Den reproduktive dimension

Når subjektet afvejer dets prioriteter, ift. de krav det møder, kan det herigennem over tid skabe rutiniseringer (Dreier, 2016: 20). Prioriteterne er foranderlige og forbundet til de positioner, som et subjekt har i en given praksis. Rutiner aflaster subjektet ved at få dagligdagen til at forløbe i repetitioner, så det ikke hele tiden skal forholde sig til at vurdere, hvad det gør og hvorfor (Holzkamp, 1998: 9). Rutiniseringer er dog ikke mekaniske selvforløbende forhold, men noget subjektet aktivt skaber (Schraube & Højholt, 2016: 5). Begrebet er især interessant, fordi de unges cyklicitet i hverdagen er ændret i overgangen (Holzkamp, 1998: 29). Denne første dimension af daglig livsførelse, kaldes den reproduktive dimension. Subjektets cyklusser i dagligdagen er forbundet til andres og eksterne cyklusser - vi arrangerer altså livet i relation til hinanden.

Den produktive dimension

Vi forstår, at det produktive omhandler en inkorporering eller afvisning af ekstraordinære krav og udfordringer - altså det modsatte af det reproduktive (Schraube & Højholt, 2016: 6). Med betegnelsen ekstraordinære mener vi ikke, at der skal skelnes mellem det ordinære og ekstraordinære i en forståelse af hverdag og ikke-hverdag. Det ekstraordinære er også i hverdagen (Brinkmann, 2012: 33). For de unge gælder det, at de i overgangen og efterværnet deltager i andre sociale praksisser og møder nye krav og forventninger, de skal arrangere i relation til egne prioriteter. Det handler altså om skabelsen af en livsførelse. Når subjektet producerer en livsførelse, forholder det sig til dets oplevelse af egne handlemuligheder i praksissen. Samtidig reflekteres over, hvem subjektet oplever at være i denne praksis, hvilke erfaringer og ønsker det har - altså er livsførelse forbundet til selvforståelse (Jensen, 2014: 299f) (Dreier, 2016: 23). Subjektets livssammenhæng - altså dets tidligere deltagelse i praksisser - vil derfor være forbundet til de handlemuligheder, som erfares mulige eller umulige.

Selvforståelse

Den tredje dimension af livsførelsen som allerede er berørt i ovenstående, er selvforståelsen. Subjektets forståelse af sig selv, sin historie og fremtid og de handlemuligheder der optræder i den daglige livsførelse, har betydning for de subjektive prioriteter i livsførelsen. Forståelsen af hvem er jeg, og hvorfor gør jeg, som jeg gør, er forbundet til betingelser i de praksisser, subjektet deltager i: "*I kraft af vores selvforståelse forbinder vi anliggender, deltagelse og aktiviteter*" (Jensen, 2014: 307). Det er et livsvilkår at selvforståelsen er problematisk, fordi det vil være umuligt at forfølge alle ens interesser (Dreier, 2016: 25).

Selvforståelsen er den måde subjektet, som Holzkamp formulerer det, 'kommer til forståelse med sig selv' iht. livsførelsen (Holzkamp, 1998: 21). I ordet selvforståelse ligger også det at komme til forståelse med andre end sig selv (Dreier, 1998: 4). Selvforståelsen er ikke kun en forståelse af, hvem man er som person, de andre og den måde jeg skaber mig selv. Det er også en begrundelse for, hvordan jeg vælger at udforme mit liv, eller tilmed hvorfor man ændrer i det. Selvforståelsen er ikke entydig, men kan variere i forskellige handlesammenhænge (Dreier, 2016: 25). Derfor kan der sagtens være konflikter og modstridende positioner alt efter hvilke praksisser, som subjektet er situeret i (Jensen, 2014: 306). Det at komme til en forståelse af og med sig selv, er ikke et udelukkende subjektivt

anliggende. Derimod er det forbundet til andre deltageres forståelser af én, praksissers strukturer og positioner.

Betingelser

Vi har tidligere fremskrevet samfundsmæssige **betingelser** i en bredere forstand, og vil nu udfolde en forståelse af tre udvalgte betingelsesformer for de unge i efterværn. Afsnittet fungerer som argument for udvidelse af de analytiske begreber, men også som afsæt til analyserne.

De **sociale betingelser** er allerede berørt, men kan sammenfattes som de øvrige deltageres positioner, prioriteter og arrangeringer i praksis. De sociale betingelser har betydning for de unges oplevelser af begrænsninger og muligheder for at handle i efterværnet. De **materielle betingelser** udfoldes ud fra Schraube, som blandt andre beskæftiger sig med materialitet og subjektivitet i en teoriudvidelse af kritisk psykologi¹⁰ (Schraube & Sørensen, 2013: 7) (Schraube, 2009: 303). Vi har valgt at inddrage begrebet, fordi de unges materielle betingelser i overgangen forandres i form af bolig, økonomi, mv.. Derfor vil vi undersøge hvilke muligheder og begrænsninger, som opleves heraf. Subjekter lever - som bekendt - i relation til samfundet. Heri indgår materialiteter, som Schraube også mener, må indfanges i analyserne (Schraube, 2010: 102). Måderne hvorpå betydningerne af det materielle indfanges, er gennem de subjektive begrundelser for handlinger i relation til materielle forhold. Med begrebet materialiserede handlinger fremskriver Schraube hvorledes, subjekters handlemuligheder udvides eller begrænses af materialiteter i og på tværs af handlesammenhænge (Schraube 2009: 300).

På den måde indskrives materialiteter også i det dialektiske forhold (ibid.: 306). Materialiteter forstår vi som en del af den samfundsmæssige verden; vi gør noget med materialiteterne, og materialiteterne gør noget med vores betingelser - ofte på komplekse måder (ibid.).

De **sproglige betingelser** kræver mere at begrunde i nærværende speciale, og er uløseligt forbundet til de øvrige betingelser. De unge som deltager i efterværnet, har i mange af de samfundsmæssige praksisser, de tidligere har indgået i, været forstået som afvigende (jf. problemfeltet). Vi mener, at det er en udfordring at indfange forhold som netop de historiske

¹⁰ Schraube refererer til teknologier, artefakter og materialiteter. Vi vil derimod anvende betegnelsen materialiteter. Vi finder materialitetsbegrebet anvendeligt, fordi det vurderes at indeholde en tilpas bred definition på fysiske eller digitale betingelser

og samfundsmæssige forståelser af de unge - ud fra de eksisterende teoretiske begreber i kritisk psykologi. Derfor vil vi i forlængelse af daglig livsførelse og selvforståelse, inddrage begreber der tillader os at forstå de unges betingelser som særlige. I det følgende afsnit vil vi præsentere denne teoretiske udvidelse.

Teoriudvikling af kritisk psykologi - et blik for sprog

Som vi i vores præsentation af kritisk psykologi har fremskrevet, ønsker vi at inddrage og anvende sprog som en særlig betingelse for de unges perspektiver på efterværnet. I det følgende vil vi argumentere for anvendelsen af diskurs og positioneringsbegrebet.

Vi argumenterer for, at kritisk psykologi kan udvide dets teoriapparat til at indfange sproget som en betingelse i højere grad end hidtil. Som vi fremskrev i det videnskabsteoretiske afsnit, fastholder vi at anvende begreberne i relation til kritisk psykologis ontologiske og epistemologiske forståelser. I forlængelse af kritisk psykologi forstår vi, at de måder de unge samfundsmæssigt forstås på, har betydning for deres selvforståelse oplevelse af handlemuligheder og struktureringer af praksis.

Diskurser som betingelser

Vi mener, at sproget som betingelse i kritisk psykologi kan forstås ved at anvende et begreb om diskurs og magt. Vi præsenterer ikke teorien i sin helhed, men kun udvalgte dele og hvordan de inddrages som betingelser i specialet.

Diskursbegrebet anvender Foucault oprindeligt til at vise, hvordan subjektet skabes gennem diskurser. Mennesker objektiveres, subjektiveres og struktureres i diskursive praksisser i relation til hinanden (Foucault, 1982: 208). Med diskursbegrebet forstås at: “(...) *talen er en regelstyret praksis*” (Mik-Meyer & Villadsen, 2007: 23). De udsagn vi mennesker frembringer i talen, struktureres i et system bundet op på regler. Her er tale om en anden forståelse af praksis, end den der optræder i kritisk psykologi, hvor subjektet har mulighed for råderet over betingelserne.

Vi forstår diskurser som de måder hvorpå subjekter - gennem sproglige strukturer - forholder sig til og forstår deres omverden og sig selv igennem:

“Diskursen skal altså betragtes som en art sproglig-materiel fordelingsmaskine, som strukturerer, hvad vi ser, og hvordan vi placerer det, vi ser (...) Det enkelte udsagn aktiverer eller sætter et helt netværk af begreber, teknologier og institutioner, som understøtter dets måde at forme objekter på, i spil” (ibid.: 28).

Hertil er det centralt, at vi som bekendt ikke forstår, at de unges subjektiveres gennem diskurser, men udvikler deres forståelser i relation til diskurser. Samt andre forstår de unge på baggrund af diskurser.

De herskende (diskursive) forståelser er hos Foucault forbundet til magt, og udgør sandheder i visse kontekster. Magten konkretiseres, fordi diskurser installeres i samfundet, gennem institutioner og apparater heri - såsom love, pædagoger osv. (Mik-Meyer & Villadsen, 2007: 22) (Foucault, 2011: 90). En diskurs om tidligere anbragte - eller nuværende efterværns modtagere - tilbyder herskende samfundsmæssige ‘sande’ forståelser, af de subjekter den omhandler. Det er centralt at forstå, at diskurser ikke repræsenterer sandheder, men konstruktioner (Foucault, 1980: 18).

Vi anvender forståelserne af de unge som værende i gensidig relation til praksis, altså ikke som noget praksis determineres af. Diskurser og magt er forbundet i antagonismer (Foucault, 1982: 211). Det betyder, at diskurser altid forstås i relation til det diskursive modstykke - eks. afvigende overfor normale. Denne pointe inddrager vi mhp., at analysere hvordan de unge har nogle bestemte diskursive betingelser og betydninger forbundet til deres positioner i overgangen.

Begrebet governmentality belyser, hvordan subjekter gennem diskursers institutionaliseringer guides i særlige retninger: *“To govern, in this sense, is to structure the possible field of action of others”* (ibid.). Iht. kritisk psykologis ontologiske og epistemologiske rammer bliver governmentality begrebet centralt, da det kan anvendes til at forstå de betingelser, der optræder for, men ikke determinerer subjektet i dets handlemuligheder. De unges selvforståelser og betingelser som diskursive tilhørsforhold vil altså pege på nogle handlemuligheder. Dette minder om de almene handlemuligheder (jf. kritisk psykologi). Hos Foucault er det ‘formelt frie’ individer, som peges i retninger gennem selvteknologier, de er altså underlagt diskurser (Mik-Meyer & Villadsen, 2007: 20). Omvendt er det i kritisk psykologi subjekter med relativ autonomi og derfor dobbelte muligheder for at forandre egne betingelser. Denne forskel er central for vores brug af begreberne. Foucault påpeger, at subjektet forstår sig selv, og forstås af andre, når det bekender sig til diskurser (Foucault,

2011: 66). Her er således tale om en subjektivering - altså en tilblivelse i kraft af diskursive forhold. Modsat i kritisk psykologi hvor subjektet og dets selvforståelse udvikles dialektisk i relation til det sociale samfund.

Diskursbegrebet bidrager i nærværende som dele af de unges betingelser i overgangen og i efterværnet. Herigennem vil vi belyse, hvordan de unges selvforståelser og handlemuligheder kan forstås bl.a. i relation hertil.

Diskursive positioner

Følgende afsnit har til formål at indføre læseren i dele af Davies & Harrés forståelse af positioneringsbegrebet. Undervejs vil vi præcisere, hvordan vi anvender begrebet i relation til kritisk psykologi. I forlængelse af diskursbegrebets placering i nærværende speciale, anvendes positioneringsbegrebet fordi det hjælper os til at analysere hvordan forforståelser også får betydninger i efterværnet som praksis.

Davies & Harré fremfører en socialkonstruktivistisk forståelse af subjektiv selvforståelse, som noget der skabes mellem mennesker, omend subjektet vil opleve, at selvet er dets egen aktivitet (Davies og Harré, 2014: 59f). Positioneringer er måder at tildele eller indtage en position i en given diskurs - gennem sproglige interaktioner (ibid.: 23). Betydningerne af en given position kan variere fra subjekt til subjekt. Davies & Harré formulerer: *"Vi vil vise, at den sociale betydning af det sagte afhænger af samtalepartnerens positionering (...)"* (ibid.: 25). Her optræder en forståelse af betydning som noget, der (udelukkende) forbinder sig til positioner.

Vi forstår betydninger som forbundet til mere end positioner - eks. også praksisbetingelser og handlinger. Heraf vil vi inddrage de unges diskursive positioneringer som én betingelse.

En vigtig pointe hos Davies & Harré er, at når de unge har påtaget, eller får tildelt en given position så: *"(...) kommer man uundgåeligt til at se verden fra denne positions synspunkt og forstå den igennem de billeder, metaforer, historier og begreber, som gøres relevante af den specifikke diskursive praksis, man er positioneret i"* (ibid.: 27). Her er altså i positioneringsteorien en forståelse af positionering som determinerende for subjektets forståelse i den givne handlesammenhæng.

Det mener vi *ikke*, er tilfældet i nærværende opgave. I kritisk psykologi er subjektets selvforståelse - omend i dialektisk forbindelse til positioner og øvrige betingelser - ikke

determineret heraf. Vi forstår derfor ikke at én positionering nødvendigvis ændrer subjektets selvforståelse og dermed livsførelsen, som er organiseret omkring subjektets præferencer.

Positioner forstår vi, i praksis kan være begrænsende eller udvidende, for subjektets handlemuligheder. Men aldrig determinerende.

Davies og Harré påpeger, at de forstår, at subjektet gennem positioneringer skaber flere selver i en interaktion, men at det er: (...) *den samme person, som oplever og demonstrerer det aspekt af selvet, som indgår i kontinuiteten mellem en flerhed af selver*” (ibid.: 28).

Alligevel vil de forskellige dele af selvet, som viser sig i forskellige kontekster, være en del af det de formulerer som; selvbiografisk fragment. Derfor må der nødvendigvis være kohærens mellem selverne på tværs af kontekster. Hvis et subjekt oplever at blive positioneret modsatrettet, vil det forsøge at forhandle sine positioner for at skabe sammenhæng i dets selvfortælling og forståelse (ibid.: 65).

Dette er modsat vores forståelse af livsførelse og selvforståelse, hvor subjektet må forstås i den konkrete kontekst som i udgangspunktet er problematisk, og ikke noget der skal ‘løses’ ved at tale om sig selv på andre måder. Derimod er positioner en del af nogle sociale-, samfundsmæssige- og praksisbetingelser for subjektet, hvorfor praksisbetingelserne endnu må forstås som værende centrale i oplevelsen af handlemuligheder.

I teorien optræder to former for positionering: Refleksiv og interaktiv (ibid.: 32). Vi anvender begreberne mhp., hvornår de unge refleksivt indtager positioner, og hvornår de interaktivt tildeles positioner af andre (ibid.: 31).

Positioner forstår vi derfor belyser nogle sproglige forudsætninger og forståelser af de unge i efterværnet - som betingelser. Med denne anvendelse af positioneringsbegrebet - i udvidelse af kritisk psykologi - vil vi analysere hvordan de unges positioner i overgangen og efterværnet har betydning for deres selvforståelser - og siden deres oplevelser af handlemuligheder i livsførelserne.

Refleksion over teorien

Vi oplevede ved brugen af kritisk psykologi, at denne har en almen karakter, der gjorde det svært at teoretisere de *særegne* betingelser, der er for de unge og andre subjekter. Dette på trods af teoriens ambitioner om at relatere sig til subjekters konkrete livsbetingelser.

Derfor argumenterer vi for, at sproget som betingelse ikke indfanges i kritisk psykologis begrebsapparat. Dette kan anfægtes, da handlingsbegrebet også kan forstås som sproglige

handlinger (Christensen, 2014: 213). Herudover anvendes begreber om position og samfundsmæssige betydningskonstellationer, som kunne forstås som diskurser. Vi er enige i, at sproget allerede er en del af betingelserne i kritisk psykologi, dog finder vi ikke analytiske redskaber, der konkret indfanger sproget som betingelse med betydninger som subjektet anvender i dets begrundelser.

Netop udvidelse mhp. sproget har vi erfaret er en del af en bredere tilgang i kritisk psykologisk forskning. (Se evt.: (Mørck, 2007: 28) (Nissen & Mørck, 2001: 51) (Juhl, 2009: 48)). Erik Axel har også arbejdet med subjektorienterede og praksisorienterede teoris muligheder ved at inddrage sproget. Han beskriver, hvordan sproget er det redskab, der medierer betydninger i praksis, og på den måde er en betingelse der er forbundet til handlinger (Axel, 2006: 13, 18). Her kritiserer han Foucaults diskursbegreb for at undersøge sproget som værende sin egen genstand og opretholde dualismen mellem sprog og praksis: "*Sproget, der konstituerer verden, er skilt fra sin bruger*" (ibid.: 25). Axels pointe derimod er, at sproget kun får betydning gennem dets betydninger i praksisser (ibid.: 32) (Samtale m. Erik Axel d. 9/5 2019). Vi er ikke uenige i Axels (eller øvriges) kritik af Foucault. Selvom vi bearbejder kritikken anderledes, er vores ærinde netop at vise, hvordan sproget får betydninger i praksis for de unge i overgangen.

Metodeafsnit

I dette afsnit vil vi præsentere praksisforskning som metodologisk afsæt til generering af empiri, herunder hvilken forståelse af viden som specialet er funderet i. Herefter præsenteres metoderne; semistruktureret interview og deltagende observationer. I afsnittet vil der løbende og afslutningsvis fremgå refleksioner over de metodiske tilvalg samt deres anvendelse i praksis.

Praksisforskning

Det metodologiske udgangspunkt i specialet er praksisforskning. Vi forstår metodologi som *“(...) læren om forskellige fremgangsmåder inden for forskning. Herunder også refleksion over begrundelser for valg af fremgangsmåde i forhold til en konkret problemstilling”* (Morin, 2007: 66).

Metodologisk er praksisforskning forbundet til et vidensideal, som projektet placeres i forlængelse af. Vores ambition med specialet er at forstå overgangen gennem dens betydninger for de unge. Den tidligere nævnte pointe om, at verden erfares subjektivt, er derfor central (Schraube, 2010: 100). Viden er derfor ikke bare relevant for - men også forankret i - sociale praksisser (Højholt, 2005: 24f) (Morin, 2007: 71). Det er en gennemgående pointe, at praksisforskning er trådt frem fra kritisk psykologi (Morin, 2007: 72) (Højholt, 2005: 32f) (Mørck & Nissen, 2006: 128). Denne vidensforståelse har som ambition at nedbryde dikotomien mellem teori og praksis (Højholt, 2005: 24) (Morin, 2007: 69). Heri også et brud med forståelser om subjektet som et objekt, der kan studeres gennem udefrakommende perspektiver og ude af kontekst. I praksisforskning - og dette arbejde - forstås viden som det der gøres, eller den måde der handles på sammen med andre (i praksis) på baggrund af betingelser og begrundelser (Højholt, 2005: 28) (Dreier, 2002: 13f) (Schraube, 2010: 99). Dialektisk materialisme betoner også visse forhold i kravene til videnskabelige undersøgelser. Praksisforskning ønsker at forene *“(...) teoretisk stringens med praksisrelevans”* (Mørck & Nissen, 2006: 130). Med praksisforskning forstår vi, at vurderinger af viden er forbundet til almengørelse og sammenhænge. Her vil subjektets perspektiver, kunne lede til almene forståelser af hvilke mulighedstyper og almene betingelser, der optræder i overgangen og efterværnet og får særlige betydninger.

Ambitionen er at lade forskning og praksis gensidigt påvirke hinanden, i det der kan kaldes joint venture (Morin, 2007: 72). Selve forskningen er derfor også en social praksis (Morin, 2007: 68) (Højholt, 2005: 74). Ved at dele denne viden med hinanden - løbende - kan man få indblik i de forskellige perspektiver, som optræder i praksis (Højholt, 2005: 44). Herigennem er det muligt at forbinde disse perspektiver på måder, hvorpå betingelserne for deltagerne i praksis bliver synlige.

Derfor er medforskerbegrebet centralt. Det handler om at inddrage deltagerne i praksisserne, være nysgerrig og i sidste ende få indblik i hvorfor deltagerne (her de unge) handler som de gør - i den givne handlesammenhæng (Forchhammer, 2001: 31). Når vi i ovenstående taler om fælles udforskning - joint venture og medforskere - kan begreberne misvisende indikere, at dette er en uproblematisk eller harmonisk tilgang. Det forstår vi ikke er tilfældet. Både forsker og praksisdeltager vil have forskellige muligheder i relation til hinandens praksisser. Herudover kan der være forskellige interesser forbundet til at deltage i praksis - såvel som forskning. Forchhammer forholder sig heraf kritisk til medforskerbegrebet: "*Medforskerbegrebet ophæver imidlertid ikke det forhold, at der eksisterer forskellige interesser - også mellem forsker og udforskede. Det ophæver heller ikke ulighed i magtforhold*" (ibid.). Selve betegnelsen medforskere udligner derfor ikke, de ulige relationer der er i praksis, hvilket der må medtænkes i tilgangene. Praksisforskning forstås ikke som universelle bud på, hvordan empiri skabes. I stedet er det en måde at tilgå organiseringen af udforskninger (Højholt, 2005: 16) (Morin, 2007: 74).

I nærværende anvender vi det metodologiske afsæt, som baggrund for den vidensforståelse vi arbejder ud fra - samt i organiseringen af undersøgelsen.

Vidensidealer som udfordring - en refleksion

Inden for praksisforskning fremgår det nærmest som et *givet*, at deltagerne i praksis har interesse i at indgå i undersøgelser af samme. Det oplevede vi ikke entydigt, når vi inviterede de unge til at bidrage med deres perspektiver i vores undersøgelsesproces. Da vi præsenterede de unge for ideen om, at vi løbende kunne fortælle dem, hvordan vi tænkte eller så, og inviterede dem til at bidrage hertil, takkede de nej. *Eller rettere* de havde mere interesse i at forfølge andre ting i deres livsførelser. De unge indvilligede i, at vi deltog i praksis, og vi talte i en løs interviewform, men yderligere var de ikke interesserede i. Vi forsøgte at forhandle positioneringerne mellem os, sådan at de unge blev positioneret som nogle særligt vidende. Vi ved, at der i øjeblikket er mange større forskningsprojekter i den kommune de

unge bor i, som de deltager i (Bilag 1, 56.18: 34). Heraf kan det måske forstås, at de føler sig hevet i fra mange sider, hvorfor interessen ikke var at spore i det store hele. Hvorom alting er, var det interessante erfaringer i relation til de metodologiske ambitioner.

Deltagende observationer i efterværnspraksisser

Da vi bestræber at forstå de unges perspektiver på overgangen - konkret i relation til efterværnet - må deres deltagelse i denne sociale praksis være et omdrejningspunkt i de metodiske tilgange. Vi har valgt metoden, deltagende observation, da den hjælper os med at indfange forhold, strukturer, regler, relationer, betydninger, begrundelser og betingelser i praksis. Det danner derfor grundlag for, at forstå de unges oplevelser i relation til deres betingelser.

Med deltagende observation får vi et indblik i de praksisstrukturer, der ellers er de 'egentlige' deltagere unikt grundet deres ståsted i praksissen. Det er de unges ståsteder og perspektiver, vi forfølger at få indsigt i. Det perspektiv er svært at tilnærme sig, medmindre vi rent faktisk deltager (Szulevicz, 2015: 86). Vores deltagende observationer er knyttet til vores teoretiske forståelser, herunder forståelsen af viden som noget der skabes interpersonelt, i relation til praksis. Således bliver præmissen for empirien - i overensstemmelse med projektets videnskabsteori - at den er genereret i en praksis, som vi forandrer gennem vores deltagelse. Deltagende observationer er anvendelige til at beskrive og forstå "(...) *det lokale, partikulære, situerede og sociale i menneskers hverdagsliv (...)*" (ibid.: 85). Metoden må derfor forstås som et forsøg på at indleve sig i de unges hverdagsliv. Vi vil bestræbe ikke at vurdere forhold i praksissen, hvor vi deltager. Dermed vil vi at undgå at lade normative vurderinger af de unge, deres boliger, institutionerne eller personalet fylde for meget, sådan at vi mister blikket for det som er på spil i efterværnet (Gulløv og Højlund, 2003: 22). Vi er opmærksomme på, at efterværnet må forstås som én blandt mange af de praksisser, som de unge deltager i på tværs af kontekster. Dog har vi (jf. erkendelsesinteressen) valgt at begrænse observationerne hertil, for at få indblik i betingelserne som knytter an til efterværnet.

Fra vores tidligere projekter er det en erfaring, at den løbende notering kan få de unge til at blive usikre på, om de gør det godt, eller om de gør noget forkert. Altså de føler sig overvåget og genstand for vurdering. Derfor noterede vi ikke, mens vi deltog i praksis, men bestræbte i stedet at være nysgerrige på de unges viden. Fordelen med den deltagende observations form

er, at der opbygges en relation mellem forskeren og deltagerne, som vil være anvendelig forud for interviewet, fordi det tillader os at fokusere vores interviewguide.

Deltagelsesform

Efter aftale med lederen for Pejlemærket fik vi begge lov at observere én dag - af hensyn til de unge. I det eksterne efterværnstilbud fik vi ligeledes lov at deltage ved én af deres aftaler - dog valgte vi af hensyn til etiske overvejelser at tage én afsted. Dette var mindre, end vi havde håbet, hvilket begrænser det empiriske omfang af observationsnotater (Bilag 5, 6, 7). Dog finder vi det sigende for praksis, at der hersker en forståelse af de unge, som nogle der i vidt omfang skal skånes mod forstyrrelser.

Da vi deltog i praksis, oplevede vi, at personalet positionerede os som nogle, der kunne vurdere de unges subjektive problematikker. Vi forsøgte derfor aktivt at forhandle denne position ved at specificere, at vi ikke var så optaget af de unges barndom, diagnoser osv., som vi var af samspil i praksis. Vi ved herudover, at de unge normativt forstås som 'udfordrede' unge, der derfor klarer sig ringere end ikke tidligere anbragte unge (jf. problemfelt). Det er vigtigt, at læseren forstår, at dette ikke er vores opfattelse af de unge, men derimod den gængse diskursive forståelse. Når vi fremhæver dette, er det fordi der netop gennem deltagende observationer, er et enormt mulighedsrum for at forandre de sociale betingelser i praksis - ved at forhandle vores interne positioner. Derfor forsøgte vi at bryde med det forudgående, og positionere os som nogle der mangler en særlig viden, som de unge kan hjælpe os til, at vi sammen skaber. Dermed positionerer vi de unge som centrale medforskere, fordi de ved noget særligt. Dette kan eks. ses i vores samtykkeerklæringer, som vi fremsendte i de indledende samtaler og siden har fået underskrevet (Bilag 8, 9). Ligeledes har vi ikke omtalt os selv som forskere (eller specialestuderende), men 'studerende' som de kunne vælge at have i praktik i efterværnet (Højholt & Schwartz, 2018: 67).

Der er mange måder at deltage i en praksis. Det spænder fra hvorvidt man er partiel - eller total deltager - vil man være i et med praksis eller fluen på væggen (Kristiansen og Krogstrup, 2015: 52) (Højholt, 2005: 41). Vores deltagelse i praksis var med en indledende ambition om at følge de unge, på tværs af de handlesammenhænge som optræder i efterværnet som del af deres hverdagsliv. Vi ville være nysgerrige på, hvad de unge gør og hvorfor. Det var derfor med nysgerrige bestræbelser på at forstå og opleve betydningerne af praksis gennem de unges deltagelse (Kristiansen og Krogstrup, 2015: 89). Ambitionen var én, noget andet var praksis.

Når praksis ikke er som forventet - en refleksion

Vi havde på forhånd en antagelse om, at de unge anvendte tiden i efterværnet til at få hjælp til praktiske gøremål, eller sammen med deres støttekontaktpersoner have samtaler om kommune, familieforhold, uddannelse, job, økonomi m.m.. Dét vi oplevede i praksis, var dog anderledes. De unge beskrev, 'at de bare var der' og sad derfor primært i køkkenet og talte med hinanden (Bilag 5, 133). Omend de fortalte, at de på andre tidspunkter brugte efterværnet til at gøre praktiske ting eller få hjælp til offentlige forpligtelser (e-boks, SU, kontanthjælp, mv.). En forklaring herpå er, at de unge beskriver at meget af denne form for støtte sker gennem telefonisk kontakt (jf. empirisk præsentation). Fordi de unge ikke bevægede sig fysisk rundt i lejligheden, kunne vi ikke, som vi havde antaget, hægte os på dem og følge dem *rundt* i praksis. Ikke desto mindre kunne de metodiske principper anvendes omend i ny form. At de unge faktisk *er* sammen, og vi deltager med flere af dem samtidig, tillader os at se hvordan de udgør betingelser for hinanden. Vi anser det som en fordel for deltagelsesmåden, at vi ikke skulle holde os i baggrunden med bestræbelser på at være objektive. Derimod kunne vi spørge konkret ind til det de sagde, talte om og gjorde.

Kombinationen af interview og deltagende observationer

De deltagende observationer skaber opmærksomheder, refleksioner og forståelser af praksis forinden interviewene. I interviewene kan vi derfor udfolde de unges oplevelser i relation til disse erfaringer og nysgerrigheder. Metoden skal derfor forstås som et bidrag til at kvalificere interviewene med de unge. Vi har erfaringer med, at kombinationen er gunstig. Ved at anvende begge metoder kan vi belyse vores oplevelser af kompleksitet, modsætningsforhold og nysgerrigheder på deltagerens handlinger i praksis - i fællesskab med deltagerne.

Semistruktureret interview

I dette afsnit fokuserer vi på interviewet som metode; nærmere bestemt det semistrukturerede interview. Vi præsenterer herudover vores konkrete fremgangsmåde til interviewet og etableringen af interviews med de unge. Interviewmetoden er valgt for at indfange betydningerne af overgangen og efterværnet ud fra de unges første-persons perspektiver.

Da vi er optagede af de unges perspektiver på efterværnet, der anses som en del af deres hverdagsliv, har vi valgt det semistrukturerede livsverdensinterview, som findes velegnet

hertil (Kvale & Brinkmann, 2009: 176). Det semistrukturerede interview er karakteriseret ved at være en interaktion mellem to mennesker, hvor spørgsmålene dels afhænger af de på forhånd formulerede (men dynamiske) interviewspørgsmål og informantens svar (Tanggaard & Brinkmann, 2015: 36) (Kvale & Brinkmann, 2009: 17). Vi anvender tematiske spørgsmål i relation til erkendelsesinteressen, og dynamiske der understøtter flowet i interviewet (Kvale & Brinkmann, 2009: 152) (Tanggaard & Brinkmann, 2015: 40f). Det skal forstås således, at vi selv sagt ønsker, at der frembringes relevant viden, men samtidig ønsker at det er en behagelig oplevelse at deltage.

Beskrivelsen af det semistrukturerede interview, mener vi, mangler et blik for det kontekstuelles relation til det som siges i interviewet. Forchhammer beskriver, hvordan interviewet i kritisk psykologi må anses som en situeret handlesammenhæng (Forchhammer, 2001: 30). Når interviewet forstås som en handlesammenhæng muliggør det, at anskue interviewet som et 'rum' med betingelser og betydninger for den viden som skabes i dette (ibid.: 27f). Der kan være varierende motiver med at deltage i interviewet. Som interviewere har vi en faglig og personlig interesse i de unges perspektiver, et motiv som er velkendt af de unge. Dog kan de unges motiver være forskellige fra vores (ibid.: 29). Vi oplevede, at de unge havde noget 'på spil', noget de ville i interviewene. Et eks. herpå er, at en ung (Alex) vil vise noget med konteksten for interviewet. Han ville udtalt vise, at han har gennemgået en udvikling, hvor han nu er i stand til at være i larm og blandt mange mennesker (Bilag 4, 12.20: 118). Derfor må det empiriske materiale forstås på baggrund af at være frembragt situeret.

Vi valgte, at metoden her skulle være målrettet og samtidig foranderlig. Det betyder, at vi på én og samme tid ville være nysgerrige på de nye perspektiver, som kunne optræde og samtidig rammesætte interviewets indhold. Dette viser sig i interviewene, når de unge kunne fortælle om forhold der umiddelbart i første omgang synes at være ikke-relateret til genstanden. Dette understreger det metodologiske afsæt, hvor forskningen også må være i dialektisk relation med deltagerne i praksis - ofte viste det sig nemlig, at de unges fortællinger indeholder beskrivelser af overgangen som den får betydning for *dem*.

Vi valgte at udforme en interviewguide (Kvale & Brinkmann, 2009: 151). Interviewguiden findes i bilag 10. Tanken var, at interviewguiden skulle bidrage til at de deltagende observationer blev bearbejdet, og at vi herigennem fik konkretiseret et foreløbigt fokus i

undersøgelserne og egne forskningsspørgsmål (som hjælper til at besvare problemformuleringen) (ibid.: 38). Vi indledte interviewene med nogle åbne dagligdagsspørgsmål. I vores interviewguide sondres der konkret mellem forsknings- og interviewspørgsmål, fordi forskningsspørgsmål sjældent retter sig mod samtaler rent sprogligt (Tanggaard & Brinkmann, 2015: 40). Derfor spørger vi ikke med akademiske termer eller vendinger i interviewene (Kvale og Brinkmann, 2014: 152). Vi fandt det naturligt undervejs at variere mellem sonderende, direkte, fortolkende, opfølgende, uddybende og specifikke spørgsmål (Tanggaard & Brinkmann, 2015: 41). Vi har med interviewspørgsmålene spurgt til de unges oplevelser og handlinger for at få uddybet eller indsigt i betydninger og sammenhænge i efterværnet (Højholt, 2005: 38). Vi har anvendt vores medstuderende ved Workshops til at reflektere over interviewguiden. Her var den væsentligste erkendelse, at interviewguiden fungerer bedst, når den er i baghovedet på os som interviewere. Derfor besluttede vi, at interviewguiden skulle fungere som vores fælles fortløbende tematikker som synes centrale af de deltagende observationer, men den skulle ikke være styrende for interviewet. Det skulle erkendelsesinteressen derimod.

Vi spurgte de unge under vores deltagende observationer, om de havde lyst til at være med i et uformelt interview. Det ville de gerne. Vi estimerede for de unge, at interviewet ville tage omkring en halv til en hel time. Vi lod de unge vælge, hvor det skulle foregå. Fie valgte eget hjem, Mie og Thea valgte Pejlemærket og Alex valgte sin skole. Interviewene foreligger som lydoptagelse, der siden er blevet transskriberet (Bilag 1-4). Da det ikke er muligt at transskribere stemmeføring, ironi, kropssprog eller tænkepauser (Tanggaard & Brinkmann, 2015: 43), vil vi markere med '[]' inde i transskriptionerne for at indikere sådanne forhold.

Interviewrolle - en refleksion

At sætte formler på hvordan man vil interviewe distancerer næsten fra den egentlige tilstedeværelse. Men overvejelserne må forstås som en række refleksioner om den mest hensigtsmæssige måde at tilgå overgangen, efterværnet som praksis og de unge. Vi anser det som gennemsigtighed i specialet, at vores påvirkninger af videnskabelsesprocessen skrives frem som genstand for kritik og refleksion. Selvom vi forsøgte at fremhæve og positionere de unge som vidende, oplevede vi alligevel, at de unge positionerede os som nogle, der ville

vurdere deres svar. Det forstår vi gennem de måder, de anvendte formuleringer som, ‘ var det det du mente?’ og ‘jeg ved ikke, om det er godt nok...?’.

På baggrund af denne erkendelse, har vi reflekteret over hvorvidt deltagende observationer, og en times interview kan forstås som fundament for at forhandle positioneringer - i et felt som i høj grad bærer præg af stigmatisering. Den refleksion er især relevant for senere refleksioner over mulige forandringer af efterværnspraksisser, som vi senere fremskriver. Fordi det indikerer, at det *alene* at tale, ikke forandrer betingelserne i praksis eller handlesammenhænge. Dét følger vi op på senere i diskussionen.

Metodiske refleksioner

Vi har reflekteret over, hvordan vi ved anvendelserne af metoderne, afgrænser det empiriske materiale fra perspektiver fra øvrige deltagere i efterværnets praksis. Vi kunne eks. have inddraget de unges støttekontaktpersoner og deres sagsbehandlere. Det har vi fravalgt, fordi erkendelsesinteressen er forbundet til de unge. Dog kunne sådanne perspektiver have kontekstualiseret de unges oplevelser i relation til andre ståsteder i praksis.

Det er ikke projektets ærinde at vurdere deltageren eller praksis med praksisforskning, ift. om de handler rigtigt eller forkert eller vurdere praksissen som god eller mangelfuld (Højholt, 2005: 43). Denne metodologiske pointe har været genstand for refleksion, da vi netop med specialet ønsker at bidrage til løsninger på problemer, eller konflikter de unge oplever i praksis. Hertil finder vi, at der er grundlæggende forskelle mellem at ville vurdere i relation til normative forståelser af godt eller dårligt, overfor at anvende de unges perspektiver på sammenhænge og betydninger som evt. konfliktuelle og herigennem søge mulige løsninger. Ift. ovenstående må refleksioner over løsninger her tages med et forbehold - iht. inddragelsen af begrænsede perspektiver fra praksis.

Empirisk præsentation

I det følgende vil vi præsentere vores empiriske deltagere og efterværnspraksisser. Formålet er at introducere læseren til undersøgelsens empiriske materiale. I det følgende vil vi kort fremføre vores veje til de empiriske samarbejder. Siden vil vi præsentere de unge som deltager, deres støttekontaktpersoner og deres former for efterværn.

Vores ambition var tidligt at etablere et samarbejde med deltagere i et eller flere efterværn. Vores fremgangsmåde var først at udvælge en række efterværnspraksisser ud fra specifikke krav, der indkredsede målgruppen:

- Der arbejdes specifikt med unge i efterværnstilbud
- Der udbydes minimum to former for efterværnstilbud
- Stedets målgruppe er ikke svært udviklingshæmmede eller handicappede
- Stedet er geografisk placeret uden for hovedstadsområdet
- De unge har tidligere været anbragt i enten plejefamilie, bosted/institution eller efterskole/kostskole

På baggrund af ovenstående kriterier udarbejdede vi en telefonliste, som vi systematisk gik igennem, indtil vi fik etableret et samarbejde. Vi ringede til stedernes ledere, og fortalte i korte træk om undersøgelsen og vores interesse i at samarbejde. Tilbagemeldingerne var af typer. Enten ville de overveje det, når de havde haft mulighed for at læse nærmere og vende det med øvrige medarbejdere. Ellers ønskede de ikke at indgå, da de gerne ville beskytte de unge. Vi har noteret fra vores telefoniske samtaler og kan se, at nogle formuleringer der anvendes hyppigt er: De unge er sårbare, og kan ikke magte der kommer nye mennesker ind i deres liv for en kortere periode. De unge skal skånes i denne periode, fordi der sker meget - og at de som institution og personale ikke tidsmæssigt har ressourcerne til at deltage. Vi valgte at organisere et samarbejde med institutionen Pejlemærket. Lederen for dette selvejende tilbud havde dog et forbehold: De kunne ikke tilbyde os adgang til lejligheden i mange timer - da de skulle tage hensyn til de unge. Ligeledes fik vi gennem den kommunale afdeling - som tildeler unge efterværn - forbindelse til en ekstern pædagog. Han tilkøbes eksternt af kommunen til at varetage efterværnet for én

ung i eget hjem. Han ville gerne indgå i et samarbejde, men det skulle være af én omgang, hvor vi var med ham ude i den unges hjem og derefter kunne interviewet følge.

Refleksion over tilgang til empiri

Vi har reflekteret en del over vores tilgang og de etiske overvejelser heri. Tanken bag fremgangsmåden var tosidet: dels kunne vi gennem lederen få adgang til efterværnspraksissen, og dels formodede vi, at lederen ville kende de enkelte unge iht., hvorvidt det ville være forsvarligt at 'forstyrre' dem på nuværende tidspunkt i deres liv. Da vi skulle udvælge vores medforskere, spurgte vi personalet til råds. De hjalp os derfor - af etiske hensyn - med at udvælge hvilke unge der kunne deltage i specialet. Dette kan kritiseres for, at vi samtidig har positioneret de unge som nogle, der selv ikke formår at vurdere dette. Det viste sig nemlig, da vi lavede aftaler med de unge, at de både meldte til og fra, samt flyttede aftalerne. Af den grund erfarede vi altså, at de unge *er* i stand til at melde fra, når de ikke har lyst til at deltage. Det kan endvidere diskuteres, hvorvidt det havde været en fordel at søge direkte at etablere et samarbejde med de unge først og siden deres personale og tilknytning til institutioner i efterværnet. Det havde kunnet forstås som en positionering af de unge som egenrådige og i stand til at vurdere egne situationer. Omvendt er det usikkert, om praksis havde accepteret, at vi gennem aftaler med de unge deltog i deres praksis.

De unge og deres efterværnsformer

Vi valgte at anonymisere stednavne og navne af hensyn til de unges muligheder for genkendelse og konsekvenser ved deltagelse (jf. etikafsnittet). Empirien er genereret et godt stykke uden for hovedstadsområdet, i hvad vi vil betegne som en større provinsby, som her kaldes Larum. Larum er den største by i Vibe Kommune. I Vibe kommune ligger det selvejende efterværnstilbud Pejlemærket. Lederen hedder Lars (Bilag 7: 152), og der er yderligere 4 pædagogiske medarbejdere - to af dem træffer vi undervejs: Jane og Peter (Bilag 3, 40.02: 97) (Bilag 7: 152). Herudover har vi en informant, der er i et eksternt efterværn og derfor modtager støtte i eget hjem. Hun bor også i Larum.

Pejlemærket: er et selvejende efterværnstilbud, som kommunen køber sig ind hos. Det betyder, at de unge efter anbringelserne ophører, tilbydes efterværn - af kommunen - hos eks. Pejlemærket. I den lejlighed som Pejlemærket har, er døren er åben fra tidlig morgen til sen

aften (Bilag 7: 153). De unge er velkomne når som helst, og kan anvende de faciliteter der er. Dvs. vaske tøj, spise mad, hænge ud, spille spil, se fjernsyn og tale de andre unge eller det personale som er på arbejde den givne dag (Bilag 3, 55.01: 103f). Vi ved derudover, at de ansatte hjælper de unge i relation til juridiske, medicinske, familiære og psykiske udfordringer m.m. (Bilag 7: 152).

Det eksterne kommunale efterværn: Ulrik er pædagoguddannet, og eksternt i en kontrakt med Vibe kommune til at varetage efterværnsopgaver. Ulrik fortæller, at dette er et bijob til hans hovedjob (Bilag 6: 150). Efterværnet her betyder, at han er støttekontaktperson for Fie, og derfor besøger hende i eget hjem mhp. at støtte i daglige gøremål, få motioneret, deltage i møder, hjælpe med oprydning og opvask såvel som planlægge fremtiden (Bilag 1, 28.25: 19).

Thea: er 19 år og bor på et kollegieværelse omtrent 1,5 km fra Pejlemærket (Bilag 2, 00.03: 43). Til daglig går hun i skole på VUC i et forberedende tilbud, inden hun skal på SOSU, hvilket hun brænder for (Bilag 2, 40.33: 70). Thea beskriver, at hun fremadrettet gerne vil arbejde som pædagog med unge i svære positioner (Bilag 2: 40.33: 70). Thea har tidligere været anbragt på to forskellige kostskoler, hvoraf opholdet på den sidste var det længste (Bilag 2: 08.29: 50). Theas efterværn betyder, at hun er tildelt en støttekontaktperson - Lars. Herudover har hun adgang til Pejlemærket, hvor hun har mulighed for at gå hen og mødes med de andre unge i efterværnet og de ansatte. Yderligere spiser hun mad, og hænger ud i lejligheden. Hun får ikke støtte i eget hjem, men når hun er i særlige vanskeligheder, får hun hjælp af pædagogerne udenfor lejligheden. Eks. da hun sad i fængsel (Bilag 7: 152).

Alex: er 19 år og bosiddende på en mindre dansk ø, her kaldet Solø, i 'søsterkommunen' til Vibe Kommune. Fra øen er der relativt få færgeafgange (Bilag 4, 00.03: 110). Alex tilgår derfor ikke længere lejligheden på samme måde som de andre unge, der er tilknyttet Pejlemærket. Dette er også grundet en række andre problematikker, som gør, at det for Alex ikke er hensigtsmæssigt at være i Larum (Bilag 7:152). Alex går på VUC i en nærliggende by af Solø. Alex forklarer i interviewet, at han er i gang med uddannelse, men hellere vil arbejde. Han har været anbragt i flere forskellige tilbud - herunder to plejefamilier og forskellige døgntilbud (Bilag 4, 03: 111). Han er i efterværn hos Pejlemærket hvor han har

fået en støttekontaktperson - Peter. Alex bruger hovedsageligt Peter til sparring pr. telefon, og ydermere ses de sommetider på hans skole ved møder m.m. (Bilag 4, 02.23: 111f)

Mie: er 20 år gammel og bor på kollegieværelse i samme område som Thea. Hun bor derfor også tæt på Pejlemærket (Bilag 3, 59.01: 105). Mie har for nylig været udsat for en omfattende bilulykke, og går derfor sygemeldt, men skal begynde i genoptræning. Hun beskriver i forlængelse heraf et problem med korttidshukommelsen. Mie har tidligere studeret HF og skal snart starte på et HF+ forløb (Bilag 3, 16.48: 86). Mie drømmer om at blive pædagog og hjælpe børn og unge med særlige behov (Bilag 3, 51.07: 103). Hun har tidligere været anbragt i plejefamilie (Bilag 3, 51.07: 102). Hun er tilknyttet efterværn hos Pejlemærket, hendes kontaktperson er Lars. Hun kommer i lejligheden de tre timer om ugen, hun er bevilliget. I princippet må hun komme der mere for Pejlemærkets skyld (Bilag 3, 26.07: 89).

Fie: er 22 år, og er dermed tættest på, at efterværnet ophører (Bilag 6: 149). For Fie består efterværnet af den støttekontaktperson, Ulrik, som Fie har fået tildelt. Støtten er i Fies egen bolig. Fie bor på et kollegieværelse i samme område som Mie og Thea. Hun går på VUC i et 9. klasse-tilbud for at forbedre nogle karakterer (Bilag 1, 54:08: 33). Herefter beskriver Fie, at hun har ansøgt om at starte på SOSU. Fie fortæller, at hun var anbragt på efterskolen. Siden har hun boet i boliger tilknyttet sin landbrugsuddannelse (Bilag 1, 08.20: 7). Støtten er som regel en gang om ugen, og ellers er der telefonisk korrespondance ved behov (Bilag 1, 28.25: 19).

Det kollegium som de tre unge bor på, er ikke knyttet op på nogen uddannelse, men er derimod billige 1 og 2-værelses boliger for hovedsageligt yngre mennesker (Bilag 6: 140f). Kollegiet er ikke baseret på et videre socialt fællesskab, madordninger eller andet.

Analysestrategi

I det følgende afsnit vil vi præsentere den anvendte analysestrategi. Formålet med analyserne er at analysere hvordan, selve overgangen og efterværnet har betydninger for de unges oplevelser af egne handlemuligheder. Det gøres ved at forbinde efterværnet og overgangen til et alment ungdomsliv, men hvori de unge har særlige diskursive- og praksisbetingelser. Vi anvender betingelses- betydnings- og begrundelsesanalyse som analysestrategi.

De teoretiske begreber inddrages i analysen mhp. at fremanalysere de konkrete betingelser, som af de unge opleves som værende betydningsfulde i overgangen i relation til efterværnet:

“Sigtet med analytikken er at forstå deltagelse som på samme tid begrundet i

samfundsmæssige strukturer og i de enkelte subjekters måde at tillægge betingelserne

betydninger og herfra handle begrundet” (Bøttcher et al., 2018: 15f). Det er således en

analytisk bestræbelse på at indfange de dialektiske forhold, som er gennemgående i kritisk psykologi. Kousholt definerer de analytiske skridt med denne tilgang således: “1.

Betydningsanalyse: en analyse af betingelsernes betydning for subjektet

2. Begrundelsesanalyse: en analyse af subjektets grunde til at handle, som det gør i forhold til disse betingelser og sine egne behov og interesser” (Kousholt, 2018: 242).

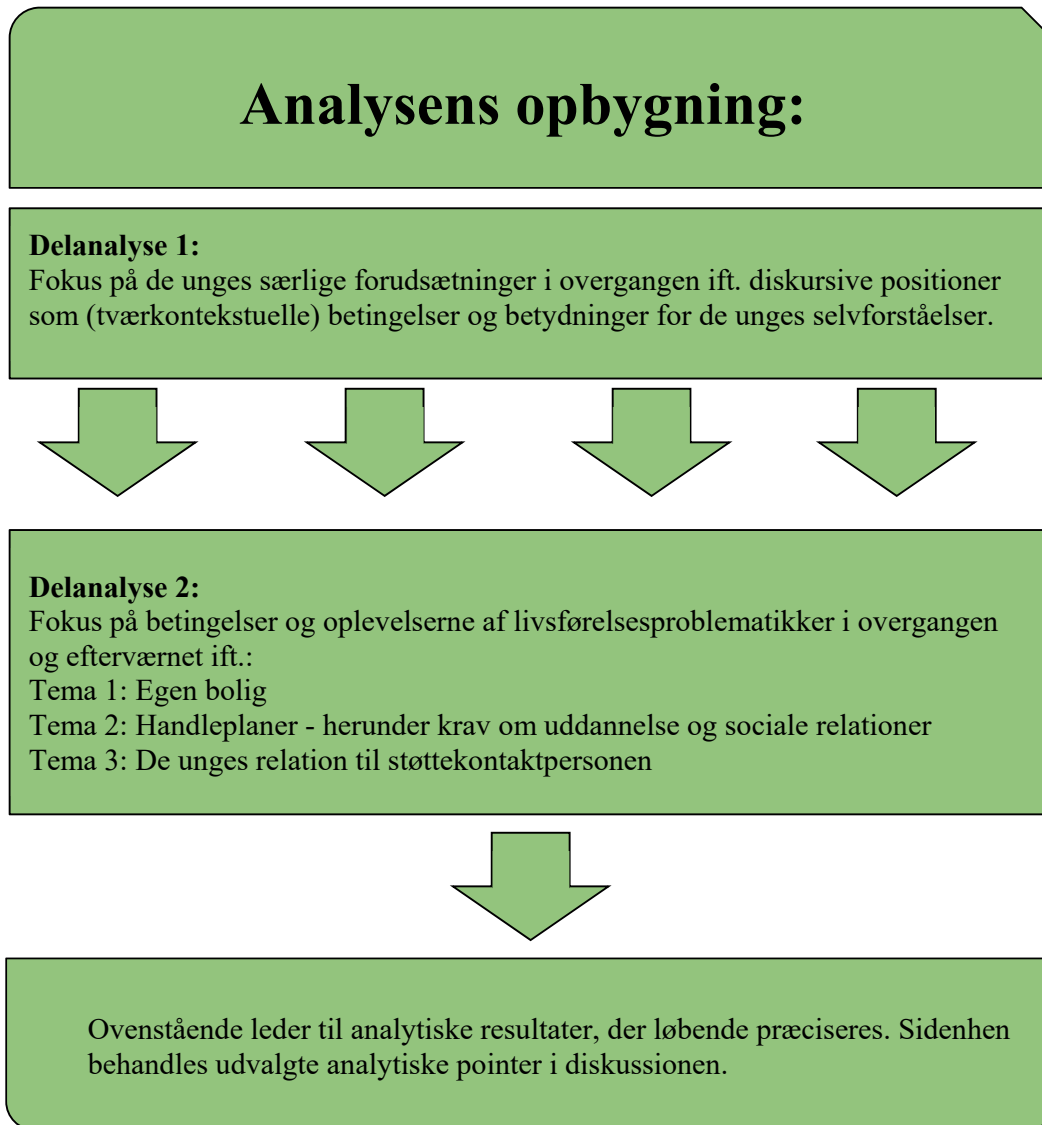
Vi er i analysen derfor optaget af, at indfange de dialektiske forhold der optræder, gennem begrundelserne af de unges aktiviteter i relation til betydningerne (ibid.). Grundet de dialektiske forhold, er der ikke kausale sammenhænge mellem delene (betingelser afføder ikke betydninger, som så afføder grunde) (Jartoft, 1996: 204). Derimod er de forbundne, og det er gennem deres gensidige forbundethed, at vi kan få blik for dem i analyserne.

Vi har valgt at strukturere analysen således, at den er inddelt i delanalyser på tværs af det empiriske materiale, men fastholder at de unges individuelle perspektiver, skal forstås situeret.

Analysen er inddelt i to dele. I første del er vi optaget af, hvordan overgangen får betydninger for de unges oplevelse af samme - og egne handlemuligheder. Det gør vi i relation til nogle diskursive forforståelser, der samtidig forstås som særlige betingelser i overgangen.

I anden del vil vi vise hvordan de unge begrunder deres livsførelse i overgangen i relation til komplekse krav i efterværnet. Det er vores arbejde med empirien, der har bidraget til identificering af tematikkerne. På baggrund af relevans har vi selekteret i hvilke af de unges

perspektiver der udfoldes, på baggrund af tematikkerne og betydningerne for de unges situationer. Analysens struktur er illustreret nedenfor.

Figur: Vores figur af analysens struktur.

Delanalyse 1 - Diskursive betingelser i overgangen

Vi vil vise hvordan forståelserne af de unge - som både unge og tidligere anbragte - får betydning for deres oplevelser af overgangen og oplevelse af handlemuligheder i efterværnet. Det gør vi gennem analyse af de diskursive positioner, der optræder som særlige forudsætninger for de unges og deres selvforståelser i overgangen. Disse pointer videreføres til delanalyse 2, hvor de unges selvforståelser som en betingelse i efterværnet også knyttes til deres oplevelse af efterværnet i relation til livsførelsesproblematikker.

Når vi fremhæver, at vi vil fokusere på de *særlige* betingelser, der er for de unge, er det fordi, der er nogle almene betingelser, som knytter an til overgangen. Forhold som også er relevante at inddrage i analyserne af de unges betingelser. De unge er nemlig også *unge*. Som vi kort præsenterede i begrebsafklaringen, forstår vi overgangen fra barn til voksen som en del af et alment ungdomsliv. Ungdomslivet anskues her som nogle sociale, historiske og kulturelt udviklede samfundsmæssige betingelser for de unge, hvor disse gennem samfundsmæssige forhold får særlige betydninger, der retter sig mod de unge. Det handler derfor om nogle samfundsmæssige struktureringer af handlemuligheder i overgangen og ungdomslivet (Holzkamp, 1998: 24f). Eks. er overgangene fra barn til voksen samfundsmæssigt struktureret. Det at være voksen er politisk forbundet til at være del af arbejdsmarkedet, selvforsørgende og bidragende til samfundet (Wulf-Andersen et al, 2016: 21). Dette sker gennem frigørelse fra forældre eller omsorgsgiver og uddannelse (Olsen et al, 2016: 41). Samtidig er denne periode af livet forbundet til forståelser af at afprøve og fejle, som det senere skal blive tydeligt ved empiriske uddrag. Vi forstår ungdomslivet som indlejret i daglig livsførelse, hvor de unge vil søge at udvide rådighed over deres betingelser i livsførelsen mhp. deres livskvalitet (Holzkamp, 1998: 22). Her er således tale om en overgang, der er almen, men hvor de unge har særlige livsbetingelser. De unges betingelser adskiller sig nemlig fra andre unge, særligt fordi de er tidligere anbragte, som vi nu vil analysere.

Særlige diskursive betingelser i overgangen

Vi forstår (som nævnt) diskurser som samfundsmæssige, sociale og sproglige betingelser der udgør de forståelsesrammer, subjekter kollektivt anvender og udvikler (jf. teoriafsnit). Derfor

vil vi analysere hvordan diskurserne som betingelser får særlige betydninger i de unges overgange som bl.a. selvfølgeligheder og (selv)forståelsesrammer.

Når de unge fortæller om dem selv og andre i efterværn, fremgår det at forståelserne om dem som tidligere anbragte, er centrale. Derfor vil vi i nedenstående analysere hvilke forståelser, der knytter sig hertil. Tiden i anbringelse er forbundet til deres overgange og efterværn, fordi anbringelsen er deres 'adgangsbillet' til at modtage efterværn. Alle de unge forbinder sig til diskurser om tidligere anbragte. Diskurserne forbindes med en normativ forståelse af, at de som tidligere anbragte har boet flere forskellige steder udenfor deres biologiske familier. Hertil at de i den forbindelse har mødt mange former for personale og i et vist omfang manglende stabilitet i deres liv - omend selve anbringelsen var præget af en daglig strukturering. Med de følgende eksempler vil vi udfolde hvordan de unges fortællinger om deres situationer i anbringelserne, netop konstituerer og konstitueres af diskursen. Fra Mies første-persons perspektiv fremgår nogle forståelser af at være tidligere anbragt:

“M: Men jo jeg har været i plejefamilie i tre måneder i en lille landsby, i Nordjylland [hun bor med sin familie på Fyn i denne periode]

(...)

I: Var det samme plejefamilie du var i tidligere?

M: Nej (...) Det er to forskellige fordi de hører under to forskellige kommuner”

(Bilag 3, 00.05: 76f).

Som det kan ses af ovenstående, er anbringelsen, og dermed Mie som tidligere anbragt, diskurser som allerede tidligt er på spil i interviewet. At være tidligere anbragt knytter Mie uløseligt til skift i relationer og boligformer gennem kommunalt regi. Derfor er det et mere rodløst liv, som er præget af skift, som knyttes til det at være tidligere anbragt. Alex beskriver, hvordan han som tidligere anbragt forstår 'tingene' anderledes, og dermed er sig selv som anderledes, netop grundet de mange skift:

“A: Nå, jamen jeg flyttede jo ud i egen lejlighed da jeg var 16 år, ikke? Så fik jeg jo, fordi jeg har jo boet på opholdssteder og i plejefamilier og sådan noget der, så ser man jo lidt anderledes på det fordi at man hele tiden har haft en eller anden der

ligesom lige kunne... træde ind engang imellem og så er det et meget stort skridt at tage fra at have nogen, til så at bo alene og der slet ikke er nogen”

(Bilag 4, 05.08: 114).

Heraf kan vi se hvordan Alex forstår, at han er anderledes og har andre forudsætninger i overgangen, fordi han kommer fra en anbringelse. Han beskriver, at han i anbringelserne har været vant til have nogle personer omkring sig. Det får betydning for ham i overgangen, fordi han oplever, at ‘der slet ikke er nogen’. Det forstår vi som en diskursiv forståelse af tidligere anbragte - de har ikke nogen at støtte sig til. Det ‘at have nogle’ beskriver Alex også, er forbundet til en hverdag i anbringelserne hvor personalet har struktureret dagligdagen, og hvor han er vant til, at blive fortalt hvad han skal gøre hvornår (Bilag 4, 29.55: 128). Det er således en forståelse hos Alex, at hans situation i overgangen i høj grad er et brud med det velkendte fra anbringelsen.

Her hersker altså både en forståelse af tidligere anbragte som nogle, der kommer fra mange brud, samt at de er alene i overgangen. Det forudbestemte i anbringelserne optræder som en særlig betingelse for ham og andre unge i overgangen, der får betydning for hans hverdagsliv - han er ikke vant til at klarer hverdagen selv. Heraf ser vi en diskursiv forståelse af de unge som tidligere anbragte, som nogle der selvfølgelig oplever visse ting og sig selv i overgangen ‘anderledes’ besværligt end ikke tidligere anbragte. Med det mener vi at gå fra at være i anbringelse til et skarpt brud, hvor de oplever at være alene. I modsætning til den gradvise proces med selvstændighed som forstås at gælde for ikke tidligere anbragte.

Herudover optræder der også forståelser af de unge, som nogle der bl.a. kommer fra problematiske familiebaggrunde. Thea beskriver, at hendes mor er indlagt på et psykiatrisk hospital (Bilag 2, 16.09: 55). Endvidere gælder det for både Fie og Mie, at deres mødre har dårligt helbred (Bilag 1, 40.15: 26) (Bilag 3, 04.03: 79). Sådanne forhold, sammen med sociale problemer, er dele af de unges forståelser af, hvorfor de har været anbragte. De unge fortæller alle, at de ikke har et familiært netværk, de kan bruge til at støtte sig op ad i livets henseender. Alex forklarer udfordringen med det familiære netværk således: *“A: Ja og mig selv, eller nogle af de andre oppe i Pejlemærket, vi er ikke så gode til at snakke med vores forældre (...) Ja der måske har haft det svært gennem deres barndom, eller omsorgssvigt, eller sådan der, ikke? Det kender jeg jo selv”* (Bilag 4, 15.35: 21).

Alex forklarer således at hans familie i overgangen, som del af hans særlige forudsætninger, får betydning i forlængelse af deres ikke-relation. Af citatet fremgår det yderligere, at Alex

fremfører en forståelse af, at det er de unge som ikke er gode til at opretholde denne relation. Det er på den måde en selvfølgeliggørelse af problematikkerne, som placeres hos de unge. Dette varierer mellem de unge, hvor andre placerer ansvaret hos deres forældre. Det er altså en del af diskursen om de unge, at de ikke bare går fra at være omgivet af pædagoger og kontrol, til at være alene især uden deres familierelationer.

Forståelserne af at være i anbringelse som dét at være i en hverdag der er præget af kontrol og struktur, er gennemgående for flere af vores informanter (Bilag 2, 12.12: 53) (Bilag 4, 29.55: 128) (Bilag 1, 24.04: 16). Mie beskriver dog, at der i plejefamilien er langt mindre struktur. Her inviteres hun nærmere til at deltage i plejemoderens daglige gøremål (Bilag 3, 59.01: 105). Selve anbringelserne hviler på en ide om, at børn der vokser op i familier, der afviger (markant) fra normerne, ikke formår at udvikle de egenskaber og handleevner det kræver at være del af samfundet (Schwartz, 2014: 51). Hertil påpeges at diskurserne omkring anbringelser, i høj grad hviler på en individualisering af problematikkerne, hvorfor det er den unge: “(...) *der skal opdrages, behandles eller sanktioneres*” (ibid.: 52). Målet med anbringelser er at normalisere de unge til fremtidige voksne. Den herskende forståelse af voksne er, at de arbejder, og dette sker på baggrund af uddannelse (Larsen & Katznelson, 2014: 223). Det betyder, at der på den ene side i anbringelserne er en forestilling om at genopdrage de anbragte og samtidig på den måde frisætte dem ved at skabe lige muligheder (Schwartz, 2014: 17). Der er altså grundlæggende i anbringelsestanken et modsætningsforhold mellem kontrol og hjælp.

Som vi tidligere har nævnt, er der en betydelig del af unge som efter endt anbringelse ikke lever op til de diskursive krav om normalisering. Efterværnet er som praksis etableret med et ønske og en ambition om at hjælpe disse unge i de første år af overgangen (jf. beskrivelserne af efterværnet).

Selvom det kan virke indlysende, at de unge er i efterværn, fordi de er tidligere anbragte, har det en central betydning for forståelserne af at være ung i efterværn. Fie forklarer, eksemplarisk for de andre unge, hvorfor hun er i et efterværn: “ (...) *jeg jo i efterværn. Fordi jeg kom på Nævegården (...)*” (Bilag 1, 34.22: 22). Fie beskriver altså, hvordan hun selvfølgelig er i et efterværn, fordi hun har været i anbringelse. Der er således en diskursiv (og praksis) sammenhæng mellem anbringelserne og efterværnet. Heraf får overgangen betydninger, gennem forståelser af hvad det er for særlige problematikker, de unge oplever, at

de 'har' i forlængelse af anbringelsen. Alex beskriver her, hvorfor han har brug for at få den særlige form for støtte, som han modtager i efterværnet:

“A: (...) jeg er jo kommunebarn decideret, jeg er blevet svigtet rigtig mange gange af alle mulige folk der, du ved, fordi det bare er pis og papir hele vejen igennem jo, men det er det ikke i mit efterværn, det kan kun anbefales for folk, det er helt sikkert...”

(Bilag 4, 26.15: 126).

Der er således en forståelse af de unge i efterværnet som nogle der - som tidligere anbragte - er børn af kommunen, hvorfor de har brug for støtte og hjælp i overgangen. Alex forbinder det at være kommunebarn diskursivt med svigt, skift og 'pis og papir' - altså ringe forudsætninger for at have et velfungerende hverdagsliv i overgangen. Her er altså en kritik af anbringelser i den forstand, at der heri er nogle betingelser der, for de unge opleves som, at de står vanskeligere i overgangen.

Uden undtagelse er alle de unge begejstrede for deres efterværn. De beskriver, at det er godt at have nogle at støtte sig op af på godt og ondt. Hertil er der en analytisk pointe i, at de unge også oplever hjælp og støtte i overgangen, er forbundet til mere almene forhold, og ikke kun knytter an til nogle forståelser af dem som tidligere anbragte. Det alment problematiske ved livsførelsen er (især i overgangen) at møde nye udfordringer og krav. Fie beskriver eks., hvorfor hun sagde ja til efterværn:

“F: Jamen hun [sagsbehandleren] forklarede lidt om, hvad det [efterværnet] var og sådan noget – at det er for at hjælpe dem videre som er over 18 til at stå på egne ben, hvilket de jo allerede kan lidt i forvejen. Men der sagde jeg jo så selvfølgelig ja, for jeg ville gerne have så meget hjælp som muligt”

(Bilag 1, 32.09: 22).

Hun beskriver, at hun kan lidt i forvejen, men selvfølgelig gerne vil have hjælp i processen. Der er altså noget, som hun endnu ikke kan, men som hun skal lære i overgangen. Det almene i overgangen er altså oplevelsen af manglende handlemuligheder eller erfaringer for at råde over de nye krav, som de unge møder i overgangen. Efterværnet er derfor forbundet til en forståelse af, at det udvider de unges handleevne/handlemuligheder.

I ovenstående analyse viser vi hvordan de unge i efterværnet, ikke bare er deltagere i en almen ungdomsovergang, men også har særlige betingelser i forlængelse af de diskursive forståelser, de forbindes til som tidligere anbragte. I det følgende vil vi vise, hvordan disse forståelser har betydning for de unges muligheder for at positionere sig - hvilket senere forbindes til deres selvforståelser.

Muligheder og begrænsninger for positioneringer i overgangen

Vi ønsker i det følgende at karakterisere udvalgte forskellige positioner, som de unge reflektivt indtager eller tildeles interaktivt. Ærindet i det følgende er dels at vise at alle fire informanter ikke positionerer sig på samme måde, eller uafhængigt af konteksterne, og samtidig hvordan alle positioneringerne har et centralt fællestræk, som det senere skal blive klart for læseren.

I forlængelse af de tidligere analyser af diskurserne omkring de unge i anbringelse og nu i efterværn, er det centralt at fremhæve, at det at de unge overhovedet tilbydes efterværnet, kan forstås som en samfundsmæssig positionering af dem. Når de tilbydes efterværnet, positioneres de ind i en dobbelthed. På den ene side som nogle der underlægges kontrol ved hjælpen, og på den anden side som nogle der herigennem opnår en udvikling mhp. selvstændighed (jf. det udtalte mål i efterværnet).

Der er mange varierende måder de unge positionerer sig på i efterværnet, og mange flere end vi viser her. Der er dog tre gennemgående positioner, som hyppigt indtages, de kan inddeles som: 1) at have brug for hjælp fordi de er tidligere anbragte 2) at have brug for hjælp fordi de står i uvante situationer i overgangen og 3) at de er blevet 'stærkere' gennem deres problematikker i tidligere anbringelser. Hver af de unge indtager på forskellige tidspunkter disse positioner - i relation til forskellige handlesammenhænge.

Alex beskriver, hvordan han forklarer de mennesker, han møder, hvorfor han er i efterværn: "A: (...) Så siger jeg bare "De hjælper mig bare fordi min mor ikke har hjulpet helt nok, og jeg har været i mange anbringelser (...)" (Bilag 4, 37.12: 131). Her positionerer han sig, som én der får og har brug for hjælpen i overgangen og efterværnet - gennem diskurserne om at være tidligere anbragt og komme fra en problematisk familiebaggrund. Vi forstår derfor, at han således taler ind i en diskursiv forståelse af, at han har ringere muligheder for, at varetage

de udfordringer der er i overgangen - nærmest gennem kausale (forståelses)sammenhænge. Alex indtager en position, hvori anbringelsen forstås at have medført, at en række praktiske forhold er blevet sværere for ham. Det omhandler indkøb, betaling af regninger og rengøring m.m., fordi han på de institutioner, han har været anbragt på, har været vant til at pædagogerne stod for disse opgaver (Bilag 4, 29.55: 128). Hertil skal det igen nævnes, at der er mange nuancer i måderne de forskellige informanter positionerer sig på - også i de enkelte interviews. Derfor er det ikke kun Alex som positionerer sig således, de øvrige informanter gør det også afhængigt af konteksten. Det interessante er at den normative forståelse af de unge som tidligere anbragte, tilbyder ham et diskursivt afsæt at tale sig selv ind. Hans position som en der oplever udfordringer bryder - så at sige - ikke med de normative forventninger der optræder til ham i praksis.

Som et modstykke til det vi ser i ovenstående, er Thea i mindre grad end de andre unge eksplicit forbundet til anbringelsesdiskurserne. Derimod forbinder hun i højere grad sine problematikker til almene udfordringer i overgangene i unges hverdagsliv. Hun forklarer eks., at hun godt vidste, hun havde begået en fejl ved at pjække fra sin skole, men: "T: (...) *Man kan sige jeg er 19 år, jeg ved godt, at det ikke var smart*" (Bilag 4, 30.47: 65). Thea er kommet i konflikt med sin støttekontaktperson, fordi hun har pjækket. Vi udfolder denne konflikt senere. Det relevante er her, at Thea reflektivt positionerer sig som en, hvis handlinger, skal forstås på baggrund af at hun er 19 år. Det interessante er, at positionen forbinder sig til hendes alder, hvorfor hun i vidt omfang taler ind i almene unge-udfordringer snarere end sine særlige forudsætninger som tidligere anbragt.

En anden måde at positionere sig på for de unge, kan vi se hos Fie. I det følgende gør Fie anbringelsen til genstand for udvidelse af muligheder, hun både oplevede i og efter anbringelsen. Hun beskriver bl.a. mulighederne, det gav hende økonomisk (Bilag 1, 28.25:19). Fie forklarer:

"F: (...) Jeg blev anbragt af Vibe Kommune på efterskolen. Altså frivillig anbringelse. Min far, altså det var sådan at han gav mig kun 50 kr. i lommepenge om ugen (...) Ja og det kunne man jo ikke leve for, når man både skulle have bind og sådan noget (...) Ja og hvis jeg skulle have p-piller, eller en eller anden creme, hvis der nu var noget galt. Så havde jeg ikke råd til det"
(Bilag 1, 10.24: 8).

Senere fortæller Fie også, hvordan det gav hende konkrete handlemuligheder for at ses med veninder:

”F: (...) ved at jeg blev anbragt, så kunne jeg jo så vælge at – i den her weekend tager jeg hjem til min mor, for det vil jeg faktisk rigtig gerne (...) Og nu havde jeg også muligheden for at tage hjem for at besøge mine veninder og være sammen med dem i weekender, for nu var det jo kommunen der lagde ud for det (...)”

(Bilag 1, 28.25: 19).

Fie oplever, at anbringelsen tilbyder nogle muligheder for hende. Muligheder hun ikke havde, da hun boede hjemme. Især oplever hun at kunne udvide råderetten over egne betingelser, i relation til at kunne købe ting og besøge dem hun vil. På den måde positionerer hun sig gennem anbringelsen som en, der har haft øgede muligheder for at have indflydelse på eget liv og forudsætninger. Fie forhandler altså positioneringen af hende som tidligere anbragt, hvor det at være tidligere anbragt forstås som noget, der er begrænser de unges muligheder. Det gør hun ved at relatere anbringelsen til en endnu dårligere normativ diskurs om at komme fra en problematisk familie. Der er altså også den mulighed, at de unge kan forstå sig selv gennem anbringelsen, som noget der udvider deres handlemuligheder, ift. hvis de havde boet hjemme. Det er centralt, fordi selvom de unge er kritiske over for anbringelsen, så må det fastholdes, at denne er dobbeltsidet.

Vi oplever, at vores medforsker Mie på samme måde i visse sammenhænge positionerer sig som én der grundet anbringelsen, er blevet ‘stærkere’, og den hun er i dag:

“M: Jeg er en kæmper, jeg har kæmpet i systemet hele mit liv, og “what doesn't kill you makes you stronger” skal jeg have tatoveret, det er måske plat men det passer på mig (...) Jeg skal bare sige “Jeg er stærk” i stedet for at sige “jeg kan ikke en skid”, men det skal jeg lige vænne mig til, fordi jeg er jo vant til at tænke at det er også lidt synd for mig, ikke?

I: Kan du fortælle mere om, hvordan du tænker om dig selv igennem det her?

M: Hmm... Jamen meget at det var synd for mig, men i efterværnet der skulle man lære at sige jeg kan det hele, og det siger jeg også, fordi det er jo ligesom de planer man lægger sammen, men alt i alt, så ved jeg ikke..."

(Bilag 3, 01.08.57: 108f).

Mie kan forstås at positionere sig som en der gennem kampene med og i systemet, er 'stærk' - det indikerer 'what doesn't kill you makes you stronger' citatet. Det at være tidligere anbragt og diskursen herom, har i Mies optik ikke entydigt gjort, at hun er dårligere stillet - tværtimod har hun nu mulighed for at indtage en position som en overlever.

Herudover bliver hjælpens dobbelthed tydelig igen, Mie positioneres, og positionerer sig selv som en der er 'svagt' stillet, en det er synd for, og en som ikke kan 'en skid'. Samtidig er tanken bag efterværnet at styrke de unge. Som det fremgår, indtager Mie også en position som styrket, fordi hun oplever, at det er det som forventes af hende i efterværnet, men som hun siger, 'så ved hun ikke...'. Det forstår vi som, at Mie faktisk oplever, at positionen som en der er blevet stærk af modstanden, ikke entydigt stemmer overens med hendes oplevelser. Det bliver derfor en dobbelthed for Mie i overgangen og efterværnet, at hun både er forstået som stærk og svag. Det dobbelte ligger altså i, at hun forstås som svag for at kunne modtage efterværn, men heri ligger en ide om at styrke (udvide hendes handlemuligheder).

Af ovenstående har vi udledt, varierede måder de unge positionerer sig overvejende i relation til forståelserne af deres tidligere anbringelse. Det kan ses forbundet til, at efterværnet er en indsats som kommer både diskursivt og praktisk i forlængelse og med begrundelse af anbringelsen. De unge er kategoriseret i efterværnet som nogle der har brug for hjælp, en position de også selv indtager. Samtidig eksemplificerer vi med Mie og Fie, at der i efterværnet også optræder positioneringer af de unge som nogle, der skal blive stærkere eller har bedre forudsætninger i overgangen, end hvis ikke de havde været anbragt. Det fremgår også af ovenstående, at der er en række forhandlinger forbundet til forforståelserne af de unge i overgangen og efterværnet. De bliver her positioneret dobbelt, som nogle der både har begrænsede muligheder, og nogle der har udvidet muligheder. Vi finder det interessant, at uanset hvorvidt de unge positionerer deres forudsætninger for overgangen som svækket eller styrket af anbringelserne, så må de træde af på en normativt negativ position - medmindre de går ind og forhandler diskursen som eksemplificeret ved Fie.

Betydninger for de unges selvforståelser

De diskurser og positioner der indledningsvist optræder som betingelser, får bl.a. betydninger for de unges situationer, selvforståelser og oplevelse af handlemuligheder i overgangen og efterværnet. Det forstår vi fordi betingelserne som del af sociale praksisser, er i relation til subjektets processuelle skabelse af selvforståelse. Vi har i det foregående analyseret, hvordan de unge positionerer sig i overgangen. Det hænger sammen med deres selvforståelse, da diskursive positioner er de kategorier, og forståelser som de unge forbinder sig og forbindes til af andre. Det leder til at analysere hvordan de fire informanter forstår sig selv i overgangen.

Som nævnt er sammenhængen mellem efterværnet og anbringelse for det første et udtryk for lovgivningen. Herudover er det en betingelse der får betydninger for de unges selvforståelser i overgangen.

På baggrund af de tidligere analyser, kan det ses hvordan Alex forstår sig selv overvejende som 'kommunebarn', og derfor har udfordringer forbundet til sig i overgangen.

Thea forstår også sig selv, som en der har brug for hjælp i overgangen i forlængelse af sin anbringelse, men det knytter hun også an til almene ungdomsproblematikker. Hun forstår derfor konflikterne i overgangen i forlængelse af en selvforståelse som ung og tidligere anbragt. Mie og Fie, træder begge også af på ovenstående selvforståelser at være unge og tidligere anbragte, som grundlag for deres udfordringer i overgangen. Dog peger de begge på dobbeltheder i selvforståelserne. Fie beskriver, hvordan hun som tidligere anbragt forstår, at hun har haft bedre forudsætninger i overgangen, end hvis hun havde boet hjemme. Mies selvforståelse af at være en med udfordringer i overgangen mødes af en modstridende forståelse af hende i efterværnet af 'what doesn't kill you makes you stronger'. Her oplever hun, at blive forstået som en der er stærk på baggrund af tidligere udfordringer - en forståelse hun selv er ambivalent ift., da hun samtidig forstår sig selv som en, der *har* problemer.

De unges selvforståelser kunne heraf forstås som entydigt negative i overgangen. Dette er ikke tilfældet, de forstår i ligeså høj grad sig selv som nogle, der er i gode udviklingsprocesser. Eks. Alex og Thea der har lagt misbrug bag sig, noget Thea derfor gerne vil arbejde med (Bilag 2, 40.33: 70). Mie fortæller ligeledes, i forlængelse af de dobbeltheder vi peger på i analyserne, at hun gerne vil bruge sine erfaringer fra anbringelserne til at hjælpe andre:

“M: Det er drømmen, eller det er planen, at blive pædagog for (...) dem som er på opholdssteder (...) for at vise dem, at det kan godt være det ser håbløst ud lige nu, men vi kan godt, du kan godt komme igennem det (...) man har brug for nogle der kender det lidt”

(Bilag 3, 51.07-53.00: 101f).

Mies selvforståelse indeholder altså også en forståelse af, at hun besidder en viden som kan vendes til noget der gavner andre og hende selv. Selvforståelserne er derfor ikke entydige, der er hele tiden elementer af både/og eller på den ene og den anden side.

Selvforståelserne har betydning for de unges arrangeringer af daglig livsførelse, fordi denne relateres til deres forståelser af sig selv, hvor de er i livet nu, hvad de kommer fra, og hvor de er på vej hen. Her bliver selvforståelserne som ‘nogle der har brug for hjælp’ en begrundelse for at modtage og indgå i efterværnet. De unge oplever her altså efterværnet, som noget der støtter og hjælper dem i overgangen som en positiv ting, fordi de forstår sig selv som nogle, der har behov for dette. Vi viser her, hvordan de diskursive betingelser får betydninger for de unges selvforståelser, fordi de mødes i relation til deres tidligere problemer.

I det følgende forbindes denne analysedel, til den næstkommende.

Delanalyse 2 - Overgangen fra anbringelse til efterværn

I ovenstående analysedel 1 behandler vi de samfundsmæssige og sociale betingelser, som de unge forstår sig selv i relation til. I de kommende analyser vil vi forbinde de unges selvforståelser til øvrige betingelser for deres livsførelsesproblematikker i overgangen.

Nedenstående analyser er inddelt i tematikker, som indfanger de unges oplevelser af nogle forskellige forhold ved overgangen mod et selvstændigt voksenliv i efterværnet.

Tematikkerne er struktureret efter den kronologi, de unge beskriver, de oplever i overgangen - først får de egen bolig, så møder de krav/forventninger, fra det vi kalder handleplanerne og endelig får deres pædagoger en stor betydning.

Tema 1 - Egen bolig som del af overgangen i efterværnet

I dette tema vil vi analysere de unges perspektiver på overgangen mod et selvstændigt voksenliv i relation til efterværnet, på baggrund af de socio-materielle betingelser, som er forbundet til at bo selv. Her får det at have boet i anbringelse betydninger for de unges livsførelsesproblematikker i overgangen.

Når de unge fylder 18 år, overgår de fra Børn og Unge enheden på kommunen, til at være almindelige borgere. Det skal forstås at de unge - i udgangspunktet - møder samme krav fra systemets side som alle andre unge. Hvordan de nye krav og forventninger opleves i praksis, udfoldes senere. Dog er de unge, som vi tidligere i analyserne har vist, ikke kategoriseret som de øvrige borgere i alle henseender, da de netop har mulighed for at modtage efterværn som tidligere anbragte. De unge beskriver hvordan, flere betingelser i deres livsførelse forandres i denne periode af overgangen fra anbringelse til egen bolig. Eks. får de unge en ny sagsbehandler (dog ikke Fie) (Bilag 1, 50.33: 32). Den første centrale betingelse der forandres, er deres bopæle. Når de bliver 18 år, kan de ikke længere være i deres anbringelser. Som det vil fremgå er boligsiftet forbundet til mange handlesammenhænge.

Når anbringelsen ophører, beskriver de unge hvordan deres sagsbehandlere hjælper dem ved at skaffe dem en bolig og indkomst (kontanthjælp eller SU i forbindelse med uddannelse). For Thea, Mie og Fie sker dette, da de fylder 18 år. Alex flyttede ud som 16-årig efter at være stukket af fra sin anbringelse (Bilag 4, 05.08: 114). Fælles er, at deres første bolig var på et kollegie tæt på deres efterværn.

Det er en betingelse for de unge i overgangen, at de enten kan indgå i efterværn eller være foruden særlig kommunal hjælp. Mie begrundet sin accept af at indgå i et efterværn med, at hun alternativt mener, hun ville være blevet hjemløs:

“M: Jeg er jo lidt under systemet, så det var bare sådan det er jo, ikke. Alternativt skulle jeg være hjemløs så det gad jeg ikke, så jeg flyttede herved i fem år “Det var da ok, måske” tænkte jeg, men jeg gad godt det lå tættere på (...) Jeg havde jo kunne blive ved med at have de samme mennesker jeg kendte, men altså de kunne jo ikke støtte mig så meget som de kan her, vel“

(Bilag 3, 01.08.57: 108).

Efterværnet får betydning for Mie, fordi hun skal flytte. Til gengæld oplever hun, at hun på den måde får udvidet sine handlemuligheder ved at være i et efterværn. Vi inddrager under næste tematik, de relationelle forhold i overgangen. Det at flytte for sig selv, er for Mie præget af usikkerhed, hvorfor efterværnet hjælper hende med at få styr på alle de nye krav som optræder i denne periode. Samtidig får efterværnet betydning, fordi der er nogle, som er positive omkring hende (Bilag 3, 38.09: 97). Fordi hun oplever, at der er nogle, som hun kan tilgå, der imødekommer hendes behov i hverdagslivet. Det kan både dreje sig om at blive mødt af smilende personale og godt humør, eller få hjælp til kuvertsystemer.

Den ændrede boligform optræder altså som en betingelse, der får forskellige og modsatrettede betydninger for de unges livsførelse. Som indledning til de følgende uddrag af vores empiriske materiale, vil vi påpege, at informanterne beskriver overgangen som præget af store omvæltninger, som vi her vil analysere. De store omvæltninger forstås, fordi livsførelse er forbundet til andre deltageres livsførelser og strukturer - det at flytte er derfor et skift i mange forskellige betingelser. I følgende eksempler beskriver Thea hvilke særlige betingelser der optræder i denne periode, hvor hun er flyttet i egen bolig:

“T: Altså det var hårdt de første par måneder, altså det var selvfølgelig spændende, altså (...) kan begynde at holde fester i sin egen lejlighed og...(...) Så det var fedt nok, men det var mærkeligt det her med aftensmad, at skulle lave det selv. Og vaske tøj, altså vi vaskede også tøj dengang [om kostskolen], men der var en der hele tiden kom og sagde, nu skal du (...) Nu skal du vaske tøj og handle selv. Og så er der ikke mere mad i køleskabet, og hvad gør man så? Og ‘Lars hjælp?’ [red. hun beskriver hvordan at hun kalder på sin støttekontaktperson for at få hjælp]”

(Bilag 2, 12.12: 52f).

Af uddraget fremgår det, hvordan det kollegieværelse som Thea flytter ind i, kan forstås som materielle og sociale betingelser for hendes livsførelse. Boligen som en materiel betingelse i overgangen der får betydning for, at hun oplever udvidelse af visse handlemuligheder. Eks. at holde fester, hvilket ikke tidligere var muligt (Bilag 5: 134). Betydningerne af hendes egen bolig som en betingelse er tæt forbundet til de ændrede sociale betingelser, der er i dette skift. Forandringerne i de sociale betingelser, der knytter sig til boligen, beskrives i ovenstående

med betydninger i relation til, at hun oplever at have været vant til, at personalet fortalte hende hvornår noget skulle gøres, hvilket ikke sker i hendes egen bolig. Hun beskriver, at hun i anbringelsen var spærret inde i en ramme (Bilag 2, 12.12: 52). Altså en hverdagsstruktur hun ikke havde indflydelse på. I efterværnet får Lars betydning for hende, ved at hjælpe hende til at opnå det, hun gerne vil. Lars fortæller ikke, hvornår hun skal handle eller gøre rent, derimod skal hun selv opsøge hjælpen (Bilag 2, 26.06: 61). Hun har ikke bare øget frihed, men også øget ansvar også for at bede om hjælp. Som vi beskrev i analysedel 1, positioneres unge i efterværnet som nogle, der skal kunne klare sig selv i højere grad, altså får de i et omfang mere frihed til at råde over deres betingelser. Samtidig er det et ansvar for at gøre det rigtige; et ansvar som hidtil ikke har været på deres skuldre.

Theas oplevelser af anbringelserne som stærkt struktureret, er eksemplariske for de øvrige unge. Det forstår vi som, at de unge ikke oplever stor rådighed over betingelserne i hverdagslivet i anbringelserne. Der skal således vaskes tøj, når Thea får at vide, der skal vaskes tøj, og ikke iht. hendes egen prioritering af arrangementer i livsførelsen. En sådan strukturering af livsførelsen vil vi kalde for fragmenteret livsførelse. Det betyder, at de unge i anbringelserne er involveret i fragmenter af organiseringen og produktionen af dagligdagens gøremål. Her er altså tale om begrænsende betingelser. For Thea kunne det være i relation hendes oplevelse af handlemuligheder, for indkøb og madlavning, da strukturen på kostskolen ikke tilbød hende at deltage i at udføre disse aktiviteter, men blot 'dukke op' når der er mad. Selve livsførelserne i anbringelsen er centrale forudsætninger for de unges overgange. Eks. beskriver Thea, hvordan overgangen fra anbringelsen til efterværnet ikke opleves som en glidende overgang, fordi de sociale og materielle betingelser er markant forandrede. I det følgende beskriver Thea, den oplevelse hun husker at have stået med kort inden, hun flyttede for sig selv: "*T: (...) jeg kunne godt begynde at mærke, allerede da vi begyndte at pakke tingene ovre fra Kostskolen der tænkte jeg 'Altså nu skal jeg ud og leve for mig selv ude i den kæmpe verden' ikke?*" (Bilag 2, 12.12: 52).

Hendes selvforståelse - som tidligere anbragt - og de betingelser hun beskriver i forbindelse med anbringelsen, får betydning i overgangen, fordi den stærke struktur i anbringelsen forsvinder. Det giver Thea en følelse af tomhed, eller at være alene mod hele verden, hvor hun selv har det store ansvar. At hun oplever dette, skal forstås i forlængelse af den livsførelsesproblematik vi ovenfor har fremanalyseret. Hun står med frihed til at råde over egne handlemuligheder ift. boligen, og de gøremål som forbinder sig hertil (madlavning,

handle, osv.), men hun oplever, at det er handlekrav, som er uvante. På den måde bliver dobbeltheden mellem frihed og ansvar central, da hun på den ene side forstår sig selv, som en med frihed til at råde over egne betingelser i konteksten af boligen, men ikke oplever at have handlemuligheder, der i alle henseender kan hjælpe hende med at udvide denne råderet.

Alex kan ligeledes forstås at beskrive, hvordan overgangen opleves som et markant brud, på den livsførelse han var vant til i anbringelsen. Især bruddet med de velkendte sociale betingelser af personalet, til overgangen hvor "A:(...) *der slet ikke er nogen*" (Bilag 4, 05.08: 114). Det er altså et gennemgående brud på meget af det velkendte. Nedenfor beskriver Alex, hvordan skiftet, får betydninger for hans daglige livsførelse i egen bolig. Det empiriske uddrag er langt, men det indfanger mange betydninger som er gældende på tværs af de empiriske materialer¹¹:

"A: Så du er jo et helt nyt menneske, du står helt selv...Det er lige pludselig helt nye ting, du står med (...) Normalt i køleskabet på et opholdssted, du ved, der er bare mad, der går du bare ned i køleskabet og åbner køleskabet og spiser mad (...) men nu så skulle jeg lige pludselig selv købe ind til det mad jeg skulle have i køleskabet, du skal selv huske at gøre rent, eller det skulle man så også på sit værelse på opholdsstedet, men du ved jo ikke med toilet, køkken og alt det der, der er jo mange ting (...) Jamen f.eks. jeg ved jo godt mælken skal handles ind, men jeg er ikke vant til at det er MIG der skal gøre det jo, det har jeg ikke tænkt på, at den måske er for dårlig den jeg har, og har jeg nu penge til den, ikke også? (...) F.eks. så havde jeg ikke sådan en beholder eller pose i støvsugeren i lang tid før jeg fik Peter, det ved jeg jo ikke, hvordan man lige fik, vel? (...) når man bor på opholdsstedet så får man jo ikke regninger man betaler, men man får lommepenge (...)"

(Bilag 4, 29.55: 128).

Alex forklarer altså mere indgående nogle af de udfordringer, som han oplever i overgangen. Det er et gennemgående tema, at de unges hverdagsliv er præget af uselvfølgeligheder. Vi finder det interessant, at de unge beskriver, at de i anbringelserne har været underlagt strukturer, frem for at de har lært at skabe en struktur i hverdagslivet. Dette kan forstås i

¹¹ Dette betyder ikke at vi anser de unges efterværn som ens. Derimod betyder det, at der på trods af lokale forskelle i de unges efterværn, viser sig nogle fælles samfundsmæssige betingelser

forlængelse af de diskursive forståelser, som knytter sig til anbringelsen, (jf. delanalyse 1) hvor de unge forstås som nogle, der har brug for struktur og normalisering. I overgangen får det betydning, fordi de unge ikke uproblematisk oplever at kunne videreføre strukturer fra anbringelsen til organiseringen af deres selvstændige voksenliv. Det viser sig hos de unge at være problematisk. At hverdagslivet er præget af uselvfølgeligheder forstås i forlængelse af begrebet om daglig livsførelse. Daglig livsførelse aflaster bl.a. de unge ved, at der er rutiner, reproduktion og cyklicitet i hverdagslivet. De unge beskriver her, hvordan denne psykiske aflastning i reproduktionen af hverdagen forsvinder, fordi det at flytte for sig selv, samtidig er en gennemgribende forandring i relation til de rutiner og vaner, de ellers har kendt i deres anbringelse. Det reproduktive element i livsførelsen er således forsvundet, og de unge står derfor overfor selv at skulle producere denne ud fra deres selvforståelser, og de krav som de møder.

Fie beskriver modsat de andre, hvordan hun ikke oplevede, at skiftet til egen bolig var præget af udfordringer ift. daglige gøremål. Hun beskriver, at hun bl.a. har været anbragt på en landbrugsskole, hvor hun havde ansvar for daglige gøremål (Bilag 1, 24.04: 16). Netop fordi Fie allerede har erfaret handlemuligheder med at klare dele af dagligdagens udfordringer, er det ikke dét, som kendetegner skiftet til egen bolig. Derimod er det centrale for hende, at der ikke er nogen for hende i overgangen: "*F: Jamen det er det der med at skulle stå på egne ben, det er jo hårdt (...) Og det er spændende [tænker], men det er også nervepirrende (...) Det er så forvirrende og man skal kunne klare det hele selv fra den ene dag til den anden*" (Bilag 1, 24.04: 16f). Skiftet fra anbringelse er som nævnt et pludseligt skift, der får betydning for Fie, fordi hun skal klare sig selv. Fie begrundet senere, hvorfor hun takkede ja til at modtage efterværn, fordi hun 'selvfølgelig' gerne ville have så meget hjælp som muligt (Bilag 1, 32.09: 22). Efterværnet får betydninger i hendes hverdag i overgangen, fordi det tilbyder hende nogle betingelser i form af en støttekontaktperson, som hun kan støtte sig til, dele ansvaret med og dermed mindske oplevelsen af at være på egen hånd. Fies forståelse af sig selv i overgangen, er forbundet til en forståelse af *selve overgangen* som problematisk. I efterværnet forstår hun sig selv, som værende i gang med at udvide sine handlemuligheder, gennem støtte fra efterværnet.

Selvom livsførelse i udgangspunktet er problematisk, kan vi se, at det er særligt problematisk for de unge i overgangen fordi de store skift og brud i rutiner betyder, at de må arrangere sig ud fra deres selvforståelse, og de mange krav og forventninger de møder.

Som vi har analyseret i analysedel 1, går de unge fra at have diskursive positioner som 'anbragte' til at være 'tidligere anbragte'. Her fremgik det, at det er en del af de unges betingelser, at de er forforstået, som nogle der forbindes til udfordringer og problemer - både før og efter deres anbringelse. Derfor tilbydes de efterværn i overgangen.

Vi kan se i ovenstående analyser, at disse forståelser ikke kun er sproglige, men også afspejler de unges oplevelser af livsførelsesproblematikker - de *har* problemer, og de *har* brug for særlig hjælp. Både Thea og Alex beskriver hvordan deres livsførelse - især i begyndelsen af overgangen - bar præg af handlinger som de ikke vidste, hvordan skulle udføres. Overgangen er derfor en situation, som de ikke oplever at have udvidet handlemuligheder i. De unge oplever at mangle erfaringer med hverdagslivet eller rettere: erfaringer med at lykkedes. Erfaringer som kontaktpersonerne derimod har og kan understøtte. Fie har erfaringerne, men vil stadig gerne støttes som en form for sikkerhed. Det vi udleder heraf er, at de unge oplever bruddene i overgangen som store og pludselige, og i disse situationer oplever de at have brug for at støtte sig til andre. De beskriver, at de livsførelsesproblematikker de oplever i overgangen - organiseres løbende med støtte fra personalet. Det er i dette samspil mellem de unges situationer og betingelser, deres selvforståelser udvides, og dermed også deres forståelse af hvilke handlinger der er mulige for dem.

Det fremgår altså, at der i overgangen til egen bolig optræder nogle samfundsmæssige betingelser, der skaber særlige handlesammenhænge for de unge og muliggør forskellige måder for dem at mestre deres livsførelser på. Betingelserne i overgangen oplever de unge ikke hjælper dem med at blive selvstændige - derimod oplever de at være alene, og uden handlemuligheder for at imødekomme de krav der stilles i egen bolig. I relation til efterværnet oplever de med lokale forskelle, at deres handlemuligheder gradvist udvides.

Tema 2 – Handleplaner og livsførelse

Vi vil her analysere de unges perspektiver på overgangen, i relation til de handleplaner som etableres (jf. afsnit om efterværnet). Vi placerer denne analyse i forlængelse af boligskiftet, fordi de unge beskriver, at det er først når handleplanen er udformet, at efterværnet reelt begynder. Iht. den gældende lovgivning skal der udarbejdes en handleplan for efterværnet, som den unge forpligter sig på at følge, alternativt risikerer de at miste efterværnet.

Handleplanen skal sikre udvikling mod de unges selvstændighed. Det er kun Alex, der direkte taler om sin handleplan og mål. De øvrige unge taler om målene uden direkte at binde det op på handleplaner. Det er vores forståelse, at der implicit er tale om handleplaner. Der er to gennemgående punkter som på tværs af vores empiriske materiale træder frem som udviklingsmarkører¹² i kommunalt regi: Uddannelse mhp. beskæftigelse og skabelse af sociale relationer. I det følgende vil vi analysere hvordan handleplanerne får betydninger for de unges hverdagsliv i overgangen, i relation til de betydninger og dobbeltheder målene får.

Uddannelse som mål i efterværnet

I det følgende vil vi analysere, hvordan målet om uddannelse og senere beskæftigelse som betingelser i efterværnet og overgangen til det selvstændige voksenliv - får betydninger for de unges livsførelser og deres oplevelser heraf.

Alex forklarer handleplanen som en selvfølge: *“Man laver jo en plan, sådan der, det skal man jo”* (Bilag 4, 12.20: 118). Alex fortæller, hvordan hans økonomi er forbundet til hvorvidt, han og Peter er på god fod. Det er de når, Alex følger handleplanen. Så længe de er det, hjælper Peter ham med penge til at handle ind for, hvis han har brugt sine egne (Bilag 4, 15.35: 121). Et eksempel herpå er, hvordan sagsbehandleren (i samarbejde med Peter) ikke udbetaler penge, hvis Alex ikke følger deres aftaler:

“A: Ja ja hun er rigtig god [red. sagsbehandleren], men også striks. På et tidspunkt der hvor jeg røg hash, og med skole, og penge og indskud og du ved, så skal hun følge op på nogle ting, fordi hun vil jo gerne se fremskridt, ikke? Det er hendes plan jo,

¹² Med dette menes de forhold og krav, der i kommunalt regi er forbundet til udviklinger mhp. selvstændige voksenliv

ligesom. Ellers så gider hun heller ikke gøre noget jo, så 'stop med at ryge' og alt sådan noget kom i skole og sådan noget der, så kører alt jo på skinner...

I: Var det så din motivation?

A: Ja ja, fordi eller... hvad så? du ved... Men man skal jo ville det selv, ellers kommer man ikke ret langt jo"

(Bilag 4, 26.15:126).

I ovenstående citat fremgår det, at for at modtage den hjælp som han tilbydes af efterværnet i overgangen, skal han stoppe med at ryge hash, og møde i skole - så kører alt på skinner. Altså han kan fortsætte sit efterværn, og de økonomiske muligheder der herved er. For det andet påpeger han en forståelse af, at man skal ville det selv - som en selvfølge. Det bliver derfor et paradoksalt forhold, at Alex egentligt begrundet, hvorfor han stopper med at ryge hash og møder i skole, i relation til økonomiske aspekter han opnår ved at være i uddannelse snarere end selve uddannelsen, men han skal *ville* uddannelsen som det vigtigste. Her fortæller han hvordan Peter, gerne vil have ham til at tage en uddannelse og følge handleplanen: "*A: [Peter] Siger nu skal jeg tage mig mere og mere sammen, få mere og mere uddannelse og sådan der (...) men jeg vil hellere arbejde jo ikke, men det er også vores plan på sigt, ikke?*" (Bilag 4, 15.35: 120).

Alex beskriver således et modsætningsfyldt forhold til hans beskæftigelse som studerende, da han helst vil arbejde. Her er uddannelse altså en udviklingsmarkør, der vidner om udvikling og fremdrift i de unges liv. Lignende pointe, findes hos Mørck der beskriver, hvordan der i uddannelser er selektionssystemer der indikerer, hvem der klarer sig godt eller dårligt. Uddannelse og succes kan forstås som forbundne normative sandheder (Mørck, 2007: 24). På den måde er handleplanen knyttet til normative forståelser af, hvordan de unge skal udvikle sig korrekt og ende i job.

Der er således ikke megen fleksibilitet i handleplanerne ift. Uddannelse. Det er derfor begrænsende betingelser i den forstand, at Alex ikke oplever at have mulighed for at fravige fra handleplanen. Selvom den er imod hans egen nuværende interesse, så er den samtidig med til at sikre, at han har et sikkerhedsnet økonomisk - en interesse han prioriterer højere.

Alex har altså forskellige interesser men beskriver, at han har valgt at uddanne sig, hvilket kan forstås som en måde at organisere, prioritere og arrangere konflikterne som han konfronteres med i livsførelsen. Hans selvforståelse, som en der har brug for hjælp i denne overgang til voksenlivet, får betydning fordi han former sin deltagelse i overgangen på

baggrund heraf og prioriterer efterværnet og handleplanen frem for egne umiddelbare ønsker. På den måde opstår der en dobbelthed i hjælpen, hvor målet er, at han bliver selvstændig på den *rigtige måde*. Ligesom Alex beskriver Thea og Mie hvordan støttekontaktpersonerne hjælper dem med at opretholde en uddannelse (Bilag 3, 19.09: 88). For Fie er det ikke en del af hendes efterværnsstøtte (Bilag 4, 38.12: 25). For Thea er uddannelse også en central del af efterværnet i overgangen, hvor Lars hjælper hende med at komme i skole:

“T: Ja han ringer ned til skolen og siger: “Har Thea været i skole?”. Og så kan de sige ja eller nej, og så hvis jeg har været i skole, så bliver han for det meste glad, og ellers så kommer han lige og siger: “Thea, i skole i morgen!” (...) han ringer til mig to gange om morgenen (...) Ja, altså faktisk, ja altså vi har ikke engang rigtigt aftalt, nu er det jo en vane at han lige ringer og siger “Thea er du oppe” - “Ja ja, jeg er oppe” (...) Ja og så skriver han så sådan omkring 12-tiden, ”er du stadig i skole?””
(Bilag 2, 06.16: 48f).

Som social betingelse og gennem brug af materielle betingelser som telefonen, hjælper Lars Thea til at overholde de krav, hun møder i efterværnet. Telefonen som materiel betingelse forlænger samtidig Lars’ muligheder for kontrol. Samtidig får hun materialiserede handlemuligheder for, at positionere sig som en der gør det rigtige, følger aftalerne, selv når den fysiske afstand mellem de to er stor. Personalet indgår altså som en del af de unges etablering af selvfølgeligheder og rutiner i hverdagen, og dermed til en daglig livsførelse der i nogen grad bærer præg af et reproduktivt element. De på forhånd strukturerede krav som optræder i efterværnet, er dog anderledes end det forudbestemte i anbringelserne. De unge, her eksemplificeret med Thea, oplever i praksis hvordan dobbeltheder mellem kontrol og frihed, faktisk tillader dem frihedsgrader og muligheder for råde over egne betingelser. Thea fortæller om en tur hende og veninden Cille impulsivt tog til Odense hen over en række skoledage:

“T: (...) det var midt i en skoleuge og åh ja, der var altså en Lars der ikke var særlig glad (...) Men ja, det kan jeg også godt forstå, for det er vores skole det går ud over og vores kontanthjælp, ikke også (...) Men det generede os lidt, for det var meget sådan ”hvorfør er I taget afsted og bla bla bla” (...) [Jeg følte mig] sådan lidt låst. Man kan sige jeg er 19 år, jeg ved godt, at det ikke var smart (...)”

(Bilag 4, 30.47-32.02: 65).

Af citatet er der to forhold, vi finder særligt centrale. For det første mister Thea, fordi hun er i efterværnet, noget af sin kontanthjælp, hver gang hun ikke møder op i skole. Det er ikke ligesom andre studerende, der må have en vis fraværsprocent, før de trækkes i SU. For det andet beskriver hun, at Lars blev irriteret på hende, hvilket hun beskriver generer hende. Theas selvforståelse kan i ovenstående forstås dobbeltsidet i efterværnet og i relation til betingelserne omkring frihed og krav til at møde i skole. Hun ved, at hun har gjort noget forkert og Lars positionerer hende også som en, der har handlet forkert i den givne situation. Samtidig har hun forfulgt en interesse i at opleve noget sammen med Cille, som også forbinder sig til hendes selvforståelse af, at hun ikke er en der handler forkert, men er ung. Dette taler ind i en forståelse af ungdomsliv som et handlerum, hvor det at afprøve handlinger og frigørelse fra voksens forudbestemmelser, er legitimt (For lignende pointe se evt. (Mørch, 1996: 153f)). Efterværnet er struktureret uflexibelt. Hun oplever en dobbelthed i, at hun har mulighederne for at træde ved siden af, men hvis hun gør det, har hun ikke indflydelse på konsekvenserne. Hendes handlemuligheder ift. at forfølge egne interesser begrænses i noget omfang.

Den herskende forståelse af uddannelse som noget vigtigt, er samfundsmæssige betingelser for de unge, der både positionerer dem som nogle der skal kontrolleres til uddannelse, og samtidig selv skal ville det. Overgangen til det selvstændige voksenliv, er i handleplanerne udformet på særlige måder. Selvom målet er beskæftigelse, er der både rigtige og forkerte veje hertil. De unge må arrangere i egne prioriteter i relation til både pædagogernes kontrol og de samfundsmæssige normative betingelser. Målet om uddannelse får betydning fordi det strukturerer nogle handlemuligheder for de unge i efterværnet. De unge begrundes deres deltagelse i uddannelser forskelligt, men i relation til at imødekomme kontrollen af dem og deres egne ønsker (bibeholde efterværn, pleje den sociale relation og økonomi).

Sociale relationer - ung og ung imellem

I det følgende vil vi analysere det element af handleplanen der omhandler, at de unge skal skabe relationer til andre unge. For Pejlemærket er det bl.a. derfor de tilbyder de unge at komme og være i lejligheden med ligesindede. Det er således også en udviklingsmarkør, at de har relationer, som er med til at skabe kontinuitet og bygge bro mellem efterværnet og livet

efter. I det følgende vil vi vise, hvordan nogle af de unge beskriver og oplever relationerne til andre unge som varierende betydningsfulde i deres livssituation. Da Thea har netværk i efterværnet, er dette ikke et udtalt mål for hende (Bilag 2, 14.04: 53).

Alex forklarer, at den materielle betingelse i form af lejligheden hos Pejlemærket muliggør, at han oplever at hans handlemuligheder udvides, så han kan holde sig ude af dårligt selskab, problemer, stoffer m.m.: *A: Ja så har man lige, hvis nu, ja så har man lige en lille smule mere frirum (...) så ved man - man kan komme op et sted og få slappet af - og lige få ordnet nogle ting, og så kan komme hjem med rent mel i posen (...)* (Bilag 4, 15.35: 121).

Lejligheden understøtter at skabe 'de rigtige' sociale relationer og at holde sig ude problemer. Den frihed - eller de muligheder - han har i sin egen lejlighed, får betydning for ham fordi han har udvidet rådighed eks. til at tage stoffer og omgås sine kriminelle venner (Bilag 4, 12.20: 119). Samtidig beskriver han, at han får et frirum, i Pejlemærket, altså er det en anden form for frihed han oplever der, og han begrundet sin deltagelse ud fra at ville slappe af og have rent mel i posen.

Pejlemærket opstiller særlige krav til hvilke sociale miljøer, der skal være i lejligheden. Eks. beskriver Thea, at hendes støttekontaktperson tester, om hun forbliver stoffri (Bilag 2, 40.33: 69). Hun beskriver, at det medførte en refleksion over, hvorfor hun blev ved med at tage stoffer. Hun fortæller, at hun nu kun aflægger rene prøver (Bilag 5: 137). Der er ikke nogen sanktioner forbundet eksplicit til testene, men handlesammenhængen positionerer hende og Lars i en særlig situation, hvor hun bliver genstand for kontrol. Når sådanne kontroller foretages, kan det forstås på baggrund af de forståelser, som er forbundet til de unge i efterværnet - de forventes at fejle. Theas selvforståelse er her central, fordi hun tilpasser sig de normer og krav, som handlesammenhængen afspejler. Forandringen i hendes livsførelse, er altså en måde at organisere og holde sammen på krav og interesser. Lejligheden som både social og materiel betingelse, får altså betydninger ved at tilbyde hende nogle samfundsmæssigt rigtige måder at leve på, og en kontekst at gøre det i. Hun fortæller, at hun kommer dagligt i lejligheden og hænger ud med sine venner (Bilag 2, 14.04: 54). Det kan heraf også forstås, at de øvrige prioriteter der er forbundet til lejligheden, indgår i hendes begrundelse for at arrangere livsførelse i overensstemmelse med de normerne i praksis.

Fie er ikke en del af Pejlemærket. Hun beskriver, hvordan at selve overgangen til efterværnet fik betydning for hendes sociale relationer i hverdagslivet, da hun oplevede det var:

F: Ensomt! (...) Ja, det var de første par uger, det første jeg gjorde det var, at ligge mig til at sove for jeg var så træt fra skolen af. Så jeg sov også til middag eller også så lå jeg og så fjernsyn, for jeg vidste sådan set ikke hvad jeg skulle lave, for det var simpelthen så kedeligt”

(Bilag 1, 36.04: 23f).

Overgangen til efterværnet udgør på den måde en betingelse, der indebærer et skift i de sociale relationer i hverdagen. Fie taler flere gange om en lokal bar, som hun besøger næsten hver dag. Hendes begrundelse herfor er, at hun kan være sammen med andre, få snakket og hygget sig (Bilag 1, 02.15: 4). Målene får betydninger for Fies hverdagsliv, bl.a. fordi hun oplever, hun er isoleret. Hun skal skabe relationer, men på egen hånd. Det gør hun gennem baren, som får betydninger fordi den dels bidrager til at indfri hendes egen interesse i at være social. Derudover så giver baren hende mulighed for at arrangere livsførelsen i relation til de krav, som hun møder - det er en handlesammenhæng, hvor hun kan indfri de fælles mål.

Den isolation hun oplever i efterværnet, får konfliktuelle betydninger i hendes hverdagsliv. Hun prioriterer at komme på baren, fordi hun mangler noget socialt, omend det er en økonomisk udgift (Bilag 1, 36.04: 24). Det er altså interessant, hvordan Fie oplever en økonomisk udgift ved at skabe relationer, hvorimod de andre unge beskriver at lejligheden på samme tid, letter deres økonomi (ift. mad og tøjvask). De forskellige former for efterværn har altså betydning for hvilke muligheder, som de unge oplever udvides i hverdagslivet.

For Mie er det at danne relationer en svær proces. Hun er i et efterværn i Larum, men har bestemt at flytte hjem igen. Dvs. hun flytter 120 km. væk, når efterværnet ophører (Bilag 3, 31.04: 92). Mie beskriver, at Pejlemærket støtter hende i at danne relationer:

“M: Noget der er nemmere, er jo at vi får ekstra hjælp til det sociale som kan være svært for mig, som ung, efter skole og nu her hvor jeg er sygemeldt, så det er en god ting, det sociale er svært faktisk (...) Jamen jeg ved jo at jeg har problemer med det sociale når jeg starter på en skole, det har jeg altid haft, og så sætter de sig ned og siger prøv med et hej, det kan altid starte en samtale, og hvis det går skidt så er det sådan det er, men prøv igen. De bliver ved med at give en positiv opmuntring, ikke? Sådan så jeg tør snakke med andre, ikke? (...)” (Bilag 3, 01.00.49: 106).

For Mie er selve efterværnet en modstridende betingelse. Dels skal hun flytte væk fra sine tidligere relationer og dernæst som del af efterværnet udvide sine handlemuligheder for at skabe nye sociale relationer. Mie beskriver, at det er hendes forståelse, at det vil være umuligt, at fastholde kontakterne hun skaber i efterværnet, når hun flytter tilbage (Bilag 3, 11.59: 83). Mie begrundet relationskabelse i lejligheden med, at hun forstår sig selv som en, der har svært ved samme, hvortil personalet i lejligheden hjælper hende med at udvide denne handleevne. Den modsætningsfyldte betingelse er, at hun i efterværnet skal etablere et netværk, samtidig med at hun er lokaliseret langt fra sit tidligere netværk. Det skaber således et paradoksalt forhold i hendes hverdagsliv. Hun oplever derfor konflikter i de krav og interesser, der optræder i relation til, hvordan hun skal prioritere og arrangere sin livsførelse. Senere beskriver Mie, hvordan hun hjælper en ven, hun har mødt i Pejlemærket - i forbindelse med deres fælles forestående optagelsesprøve til HF+¹³. Mie fortæller om, at hun inden sin ulykke, nåede et semester på en almindelig HF, hvor hun bestod en række af fag. Efter ulykken har hun svært ved at huske, derfor skal hun på HF+ (Bilag 3, 16.48: 85). Mie fortæller, hvordan hun hjælper vennen:

“M: (...) nu er jeg i gang med at lære ham fysik og kemi, fordi han skal også til optagelsesprøve i juni på den samme HF som jeg skal ind på (...) så tilbød jeg ham at læse det med ham så han kan klare optagelsesprøven (...) jeg fortæller ikke jeg ved, jeg har en plads på forhånd, og er lovet en plads og kommer ind lige meget hvad (...) men jeg tænkte, at overfor ham der har jeg det som om vi er på lige fod, jeg skal jo også til den prøve lige meget hvad, så står vi ligeværdigt i det, ikke?”

(Bilag 3, 24.20: 89).

Mie fortier dele af sandheden til vennen, og begrundet det med, at han på den måde vil opleve, at de er ligeværdige. Det er interessant hvordan Mie, ved at undlade at fortælle ham om tidligere uddannelse, oplever muligheder for at ændre deres positioner. Hun indtager reflektivt en position som den der hjælper, og den der kan - i deres fælles forberedelse. Hun positionerer interaktivt dermed også sin ven, som den der ikke kan, men har brug for hendes hjælp. Kravene om relationer og uddannelse, får betydninger i Mies overgang, fordi hun

¹³ HF tilrettelagt for personer med funktions- og indlærings nedsættelse

herigennem afprøver handlemuligheder, forhandler positioner og diskursive forståelser og herigennem udvikles selvforståelsen hos Mie også (i denne handlesammenhæng). Hun er ikke entydigt stillet ringere, fordi hun er i efterværn, hun oplever også, at der i praksis er muligheder for, mellem de unge i efterværn, at være den som er god til noget.

Af ovenstående fremgår det hvordan dét, at de unge skal danne relationer til andre unge, præger betydningerne af efterværnet i hverdagslivet. De unge bruger relationerne, de skaber på forskellige måder, men de har betydninger, fordi de bidrager til, at de unge oplever at føle sig mindre alene, og samtidig giver det dem nogle muligheder for at ændre i deres livsførelser på baggrund af forandrede selvforståelser.

Det at danne relationer til andre unge er for Thea og Alex betydningsfuldt, fordi de gennem disse udvider deres selvforståelser. De distancerer sig fra miljøer med misbrug og problemer i forlængelse af de muligheder og forventninger, der er i Lejligheden. Med Fie beskrives, hvordan relationsskabelse ikke understøttes af hendes støttekontaktperson. Derimod skal hun selv arrangere sin livsførelse for at opnå dette, da hun selv ønsker at skabe venskaber - og i forlængelse af målet får det betydning for hendes prioriteter i livsførelsen, fordi det er en udgift for hende at være på baren. Mie oplever især dobbeltheder forbundet til det at skabe relationer, men kravene betyder også, at hun har udvidet muligheder for at forhandle positioner og selvforståelse.

Tema 3 – Sociale betingelser i overgangen – ung og støttekontaktperson imellem

Under dette tema vil vi analysere de unges oplevelser af overgangen i relation til deres støttekontaktpersoner. Vi har tidligere været inde på dette forhold, men vil udfolde det yderligere herunder. Støttekontaktpersonerne udgør sociale betingelser for de unge - både med betydninger i relation til de sociale og materielle betingelser de er forbundet til i efterværnet. Her skal det forstås, at kontaktpersonerne i efterværnet har en position der muliggør både at hjælpe og støtte de unge i overgangene, men samtidig er i position til at fratage de unge forskellige former for støtte.

Som vi tidligere har analyseret, er overgangen forbundet til store brud, som de unge står særligt i som tidligere anbragte. Herudover beskriver de, at overgangen også er forbundet til

det at være ung. Det indeholder almene livsførelsesproblematikker i relation til at styre sin egen økonomi, at uddanne sig, være social og endelig er det forbundet til at finde ud af, hvem man er (Bilag 1, 20.46: 14) (Bilag 2, 02.32: 45) (Bilag 3, 19.09: 88).

Gennemgående beskriver de alle støtten som en god og vigtig hjælp (Bilag 2, 38.09: 97) (Bilag 4, 26.15: 126). Mie fortæller, at personalet i efterværnet er en 'hovedkerne' i deres ungdomsliv:

“M: Vi møder pædagogerne før vi bliver atten, så hele vores hovedkerne i det meste af vores ungeliv er jo at de står der for os, hvis vi skal bruge hjælp fra dem til at søge lejlighed eller skal have en uddannelse (...) de hjælper os i hoved og røv mildt sagt fordi de vil gerne sørge for at vi har det godt, og det betyder jo alverden... (...) de står der virkelig (...) som en forældre agtig figur hvis vi har behov for det...”
(Bilag 3, 19.09: 88).

Mie beskriver eksemplarisk, hvordan de unge oplever, at deres støttekontaktpersoner vil dem det godt, og i praksis har stor betydning for deres livsførelser. Som vi tidligere har beskrevet støttes Thea i at komme i skole og Alex i relation til få handlet ind, rengøring og madlavning. Vi har altså i ovenstående analyser vist hvordan personalet hjælper de unge til selv at strukturere, rutinisere og organisere livsførelsen. Herudover hvordan de i et dobbeltsidet kontrol- og frihedsforhold holdes op på at reproducere livsførelsen. Efterværnets personale optræder som en sociale betingelse, som får forskellige betydninger for de unges hverdag i overgangen.

Fælles for informanterne er, at de fortæller om en anderledes relation til personalet i efterværnet. I anbringelserne var relationen karakteriseret af sanktioner, mistillid og fornemmelser af, at de ansatte var på 'arbejde'. Alex beskriver eks. hvordan relationen i efterværnet er: “A: (...) mere ægte” (Bilag 4, 12.20: 119). De unge er bevidste om, at det er en praksisstruktureret midlertidig relation i deres liv. Alligevel beskriver flere af dem, hvordan de efter endt efterværn, vil fortsætte med at kontakte og besøge deres efterværn (Bilag 1, 50.33: 31) (Bilag 4, 15.35: 120). Mie beskriver det på denne måde:

“M: Vi må altid ringe, med gode nyheder eller dårlige... Så det vil jeg jo gøre men generelt så flytter jeg jo tilbage til et sted jeg kender, hvor jeg har min familie og

nogle venner tættere på, som gør at jeg måske ikke har så meget brug for min støtte som jeg har her, mens jeg er i efterværnet “

(Bilag 3, 01.06.09: 108).

Særligt sidste del af citatet er interessant, da Mie beskriver, at det i overgangen, hun har mest brug for støtten. Mie forstår altså efterværnet, som noget der udvider hendes handlemuligheder iht. på senere tidspunkt at varetage livsførelsen uden støtte. Fælles for de unge er, at der i relationen til deres støttekontaktpersoner er dobbeltheder. Som vi tidligere har vist, er de unge glade for, at de har pædagogerne og får hjælpen. Pædagogerne er dog også forbundet til eksplicitte kontroller og krav. I det følgende vil vi analysere, hvordan de sociale betingelser får betydninger for de unges livsførelser på mere implicite måder. Eks. fremgår det fra observationen af Fie i hendes hjem, hvordan hun bruger pædagogen til at dobbelttjekke, om hun har gjort tingene korrekt. Fie siger: “ (...) at Ulrik skal hjælpe hende med at lave et nyt budget. Ulrik siger, at han ved, at det kan hun da godt selv. Men Fie siger, at hun gerne lige vil have hans hjælp” (Bilag 6: 148). De unge har altså mulighed for, at få afstemt deres handlinger med én der har erfaringer, de ikke endnu besidder. Ulrik får altså betydninger for udvidelse af Fies selvforståelse og oplevelse af handlemuligheder, fordi hun kan afprøve handlinger sammen med ham.

De unge beskriver, at pædagogernes udtryk for hvad der er en god eller dårlig ide, har betydning for deres måder at handle på og organisere deres livsførelse i relation til egne ønsker. I det følgende vil vi analysere hvordan konflikter om de unges livsførelser får betydninger for deres måder at producere samme. I en observation fremgår det eks. hvordan Fie ændrer holdning til, hvornår hun skal have hus, fordi pædagogen mener, det er for tidligt om tre år:

“Fie snakker også om sine drømme til Ulrik. Her bliver Ulrik overrasket da hun proklamerer, at hun altså har fundet et hus, som hun har fået et tilbud om at købe for 250.000 om tre år (...) Ulrik bryder ikke ind i snakken om husdrømme, men præsenterer og opstiller nogle facts for Fie heri – han forklarer om realiteter og siger at det altid er godt at drømme, men at det må være ude i fremtiden” (Bilag 6: 146).

Fie afstemmer heraf siden sine egne planer om fremtiden, i relation til det rationale Ulrik frembringer. Det er, som vi har vist i ovenstående delanalyser, ikke altid at de unge afstemmer deres livsførelser til støttekontaktpersonernes holdninger. Ovenstående eksempel viser hvordan livsførelser arrangeres i samspil med andre, fordi Fie og Ulrik udgør sociale betingelser for hinanden. Vi oplever således, at Ulrik i snakken imødekommer at tale med Fie om hendes drømme. Det vigtige er altså, at Fie i denne overgang bliver mødt af sin støttekontaktperson i relation til en praksis efter endt efterværn. Samtalen er forbundet til Fies selvstændige voksenliv og deres fælles bestræbelser på at udvide sine handlemuligheder til at opnå dette, på måder der ikke skaber konflikter i livsførelsen (som de bliver enige om at det vil gøre, hvis hun køber huset).

I forlængelse heraf, vil vi fremhæve endnu en konflikt om de unges livsførelse. Mie beskriver, hvordan hun oplever modsatrettede krav til hende, i en snak om prævention. Nedenstående er et uddrag fra en samtale under en pause i interviewet. Hun fortæller om forholdet til sin kæreste:

*“(...) de har mange konflikter om sex, fordi han mener at hendes pædagoger blander sig for meget. Hun fortæller at hendes kontaktperson taler med hende om prævention, og at det måske var en god ide at finde et præparat som hun kunne overskue at holde. Når hun tager p-piller så glemmer hun det, og så har hun lovet sin kontaktperson at hun skal bruge kondom. (...) Hun fortæller, at de jo også laver en plan for hendes fremtid, pædagogen og hende, og børn har de snakket om skal være langt ude i fremtiden, når hun har fået mere ro på, men hun må godt få børn nu, så det er ikke en kontrakt eller en aftale som sådan, det er mere en form for forventning de skaber sammen (...) Men det synes hendes kæreste ikke at de skal blande sig i, så derfor er det ikke blevet til noget endnu. Jeg spørger hvad hun selv vil, men det ved hun ikke “
(Bilag 3: 93f).*

Særligt slutningen på ovenstående citat er centralt, da Mie forklarer, at hun står overfor to modstridende holdninger fra pædagogen og kæresten, men hun ved ikke, hvad hun mener er det rigtige at gøre. Hun oplever her overgangen som dobbeltsidet, da hun i efterværnet møder krav og forventninger til hvordan hun skal opnå det selvstændige voksenliv, men dette skaber samtidig konflikter i hendes relation til kæresten. Relationen til pædagogen, får altså

betydninger for Mie på tværs af handlesammenhænge i overgangen, fordi hun også andre steder føler sig forpligtet på at efterleve deres aftaler. Overgangen og efterværnet får betydninger for Mies hverdagsliv bl.a. fordi, hun på den ene side får støtte og hjælp i efterværnet, men samtidig mødes af krav og kontrol. Der er således en dobbelthed i samspejlet mellem de unge og deres pædagoger. Det viser, hvordan livsførelsen netop er præget af konflikter og modstridende og forskellige krav fra de unges omgivelser i overgangen.

Af ovenstående analyse fremgår det, at de unge oplever personalet, er en central betingelse, der hjælper dem med at organisere livsførelse og sikre en form for tryghed heraf. Desuden beskrives personalet som nogle de oplever, har en 'ægte' interesse i dem, og at de har det godt, hvilket også medfører at de unge gerne vil fastholde kontakten. Herudover optræder en dobbelthed fordi de unge i relationen til pædagogerne indgår i et kontrol- og hjælpe forhold, som de skal prioritere i relation til.

Diskussion

I de følgende diskussioner vil vi diskutere anvendelsen af de teoretiske begreber i relation til det empiriske materiale. Herefter diskuteres vores tilgange til undersøgelsen, og hvordan resultaterne i undersøgelsen kan bidrage til udviklinger af efterværn. Endelig afsluttes med diskussion af, hvorledes nærværende kan danne baggrund for perspektiveringer til fremtidige undersøgelser af unges oplevelser efter endt efterværn.

Diskussion af anvendte teoretiske begreber

I denne del vil vi diskutere de fordele og svagheder, vi har oplevet, når vi har brugt de teoretiske begreber i vores analyser. Som indledning til nedenstående vil vi fremhæve, at vores anvendelse af teorien i analyserne kan være genstand for kritik. Vi inddrager i analyserne de unges første-persons perspektiver som belæg for at udlede betydninger af de betingelser, som optræder i de unges situationer. Hertil kunne projektet kritiseres for ikke i højere grad, end vi allerede gør at anse betydninger som noget subjekterne ikke altid er bevidste om (Jartoft, 1996: 200).

Her vil vi diskutere, hvordan det har været at anvende begrebet om livsførelse i relation til empirien. Teoretisk har vi anvendt en forståelse af livsførelsesbegrebet som organiseringer af dagligdagen - i og på tværs af praksisser - der både indeholder produktive og reproduktive forhold. Vi erfarer, at der er teoretiske diskussioner om livsførelsesbegrebet. I teoriafsnittet forholder vi os ikke eksplicit til diskussionen af livsførelse i relation til 'det egentlige liv', som Holzkamp formulerer det. Han mener, at livsførelsens rutiner aflaster subjektet, så det kan leve det egentlige liv, som indeholder det betydningsfulde (Holzkamp, 1998: 30). Han formulerer: "*Rutinerne aflaster os, men skaber samtidig en modsigelse mellem rutiner og "det egentlige liv"*" (Holzkamp, 1998: 4). Når vi ikke skelner mellem det egentlige liv og det rutinerede, er det fordi, vi placerer os i forlængelse af nyere teoretiske udviklinger. Dreier har diskuteret rutinebegrebet, og har i stedet foreslået et begreb om arrangeringer (Dreier, 2016: 21f). Han mener, at arrangeringer kan indfange hverdagslivets rutiner, men også det ikke rutinerede. Vi forstår, at det er skellet i hverdagslivets indhold, som er genstand for kritik. Hvor vi i teorien talte om det ordinære og ekstraordinære, taler Dreier om det rutinerede og det ikke rutinerede (Dreier, 2016: 22). Vi placerer os i forlængelse af sidstnævnte i projektet (jf. teoriafsnittet). Alligevel er der en række udfordringer forbundet

med anvendelsen af livsførelsesbegrebet i relation til vores empiri. Dreier beskriver hvordan: *“Like routines, personal arrangements establish a certain order and stability in the conduct of everyday life”* (Dreier, 2016: 22). Denne teoretiske forståelse må diskuteres.

Af vores empiriske og analytiske materialer kan vi se, hvordan de unge beskriver overgangen som et gennemgående brud med det velkendte, deres rutiner og de selvfølgeligheder, som deres hverdagsliv hidtil har været præget af. De unge oplever, at deres livssituationer og betingelser i anbringelsen får betydning ved at begrænse dem rådigheden over hverdagen. Omvendt oplever de, at de i overgangen har ansvaret og rådigheden for hverdagen - fra den ene dag til den anden. Mere komplekst bliver det, når betingelserne i efterværnet både hjælper de unge med deres livsførelser, men samtidig er præget af konflikter og dobbeltheder. Især sammenhængene mellem kontrol, frihed, forudbestemte krav, forventninger, sanktioner og hjælpen fremgår i analyserne.

Det kan heraf diskuteres, om den stabilitet som teoretisk er forbundet til livsførelsens reproduktive element, er velegnet til at anvende på det empiriske materiale, fordi stabiliteten i denne overgang er fraværende. Det kan argumenteres, at begrebet henvender sig til mindre brydninger i dagligdagen, men ikke gennemgribende forandringer. Et eksempel kunne være en overgang fra 9. klasse til gymnasiet. Her er der brud på nogle rutiner, men der vil være dele af hverdagslivet, som endnu er præget af stabilitet. Omvendt mener vi, at livsførelsens andet forhold - det produktive element - kan anvendes til at forstå, hvordan de unge producerer deres livsførelse, når de møder så markante brud som i overgangen.

Det leder ned i en anden diskussion af livsførelsesbegrebet i relation til selvforståelsesbegrebet.

Vi forstår, at Holzkamp argumenterer for, at livsførelse og selvforståelse er forbundet i brud og konflikter i livsførelsen. Dermed bliver livsførelsens rutinisering og reproduktive dimension også ureflekteret. Holzkamp forklarer det således: *“Disse forløb udgør "rutiner" i den forstand, at jeg inddrager dem i min daglige livsførelse "uden fornyet refleksion over, om præmisserne for deres begrundelse er givet (...)”* (Holzkamp, 1998: 28). Her optræder altså en forståelse af, at det reproduktive vil være ureflekteret. Af vores empiri kan vi gentagne gange se, hvordan de unge beskriver, at de reflekterer kontinuerligt over selv det, som er selvfølgeligt. Fie beskriver eks., hvordan hun hver morgen overvejer, om hun gider i skole eller ej, alt efter hvilken dag det er (Bilag 1, 00.03: 43). Rutinisering fjerner altså ikke livsførelsens grundlæggende problematiske karakter, der kræver refleksion. Derfor er

selvforståelsen - i relation til begrundelserne i livsførelserne - ikke kun centrale ved brud i rutiner. Livsførelse og selvforståelsen har altså kontinuerligt konfliktsuelle betingelser. I forlængelse heraf kan det diskuteres, hvorvidt det bliver paradoksalt, at vi på den ene side fremskriver, at livsførelse omhandler organiseringer på tværs af praksisser - samtidig med at vi analyserer overgangen i relation til praksissen af efterværnet. Det kan argumenteres, at undersøgelsen i stedet skulle have taget afsæt i flere praksisser - ved at følge de unge eks. til møder, i deres hjem, skole, indkøb, ture i fitness osv.. Det havde givet andre perspektiver på deres betingelser i overgangen. Omvendt kan det diskuteres, om tilgangen i nærværende ikke også belyser tværkontekstuelle forhold i overgangen. Store dele af det empiriske materiale og analyserne omhandler de unges oplevelser af deres situationer i overgangen forbundet til skoleliv, arbejde, parforhold, venskaber, osv..

Diskurser og marginalisering

I vores teori afsnit fremskrev vi en kritisk psykologisk forståelse af subjekter, der er kendetegnet ved at have handleevne og handlegrunde. Samtidig er subjektet samfundsmæssigt. Det lever i en objektiv samfundsmæssig verden, som det er med til at skabe gennem handlinger.

Vi inddrager diskursbegrebet som en del af de samfundsmæssige betingelser. I analyserne viser vi hvordan, også de herskende forståelser af de unge har betydning for deres livsførelse og selvforståelse i overgangen, fordi de får betydninger i sociale praksisser.

De er flere problematiske forhold knyttet til anvendelse af diskursbegrebet, som vi i det følgende vil diskutere.

Selvom vi argumenterer for en teoretisk pointe i at udvide kritisk psykologis teoretiske begrebsapparat, kan det diskuteres, hvorvidt det gavner analyserne.

Når vi analyserer konflikterne i overgangen med bl.a. henvisning til visse samfundsmæssige forståelser af de unge, kan det fremstå som, at vi til tider mener, at problemerne udelukkende eller overvejende er diskursive. Det gør vi ikke. Af vores empiri fremgår det gentagne gange, at de unge beskriver konflikter og dilemmaer, som er forbundet til praksisser i overgangen og efterværnet. Efterværnet er en social intervention, der retter sig mod erfaringer fra konflikter og udfordringer i de unges overgange *i praksis*. De konflikter, som beskrives i det empiriske materiale, analyserer vi som konflikter, der opstår i samspillet mellem betingelser, subjekter og sociale praksisser. Ved at anvende diskursbegrebet fremhæver vi nogle herskende forståelser som dele af de unges særlige forudsætninger eller betingelser i overgangen. Men

det kan diskuteres, om begrebet peger læseren og de analytiske opmærksomheder mod en forståelse af konflikterne, som er afskåret fra praksis.

Diskursbegrebet er også centralt ift. en diskussion af hvorvidt, undersøgelsen bidrager til en marginalisering eller stigmatisering af de unge, trods det ikke er intentionen. I de teoretiske afsnit har vi diskuteret anvendelsen af diskurs psykologiens begreber, da de oprindeligt er funderet i en subjektforståelse, hvor subjektets handlinger forstås på baggrund af diskurser. I de radikale dele af teorierne er der et 1:1 forhold mellem diskurs og handling, hvor handlinger altid kan forstås gennem kategoriseringer og diskurser. Derfor kan det diskuteres om begrebets teoretiske oprindelse - og vores brug af det i relation til kritisk psykologi - har været anvendelige på de måder, vi havde håbet på.

Når vi har brugt begrebet i analyserne, har det til tider været svært at fastholde vores forståelse af subjektet, som et der handler med og på sine betingelser. Det har været en svær proces at omsætte teoretiske opgør til praktisk anvendelse. Fordi vi kender de poststrukturalistiske og socialkonstruktionistiske forklaringsrammer, som gennem begreberne tilbyder forståelser af det empiriske materiale, har det været en udfordring ikke at tænke og analysere i kausale sammenhænge. Det betyder, at begreberne ikke-intenderet viste sig at pege i retninger af, at subjekterne kan forstås gennem diskursive positioner og ikke gennem deres grunde. Det strider mod undersøgelsens formål og indhold, hvor vi netop er optaget af subjektets aktive medskabende og begrundede handlinger. Derfor betyder det ikke, mener vi, at vores brug af teorien har været en hæmsko for undersøgelsen. Tværtimod har vi fået blik for at indfange og anvende de unges særlige betingelser i praksisserne gennem teorierne. Men det kan diskuteres hvorvidt, det i stedet havde været fordelagtigt at udvikle nye teoretiske begreber, der ikke eksplicit var transformationer af eksisterende tilgange. Vi har sidenhen diskuteret, hvorvidt det havde været gavnligt, hvis vi havde udformet et begreb som eks. 'rammesættende betingelser'. Det kunne anvendes til at indfange, hvordan forforståelser af de unge har betydninger for deres livsførelser. Både diskursivt og i praksis fordi de rammesætter subjektets deltagelse i sociale praksisser. Rammesætning forstås her med subjektets dobbelte mulighed - og er derfor ikke at underkaste subjektet dets betingelser. Modsat kan det argumenteres, at det stadig ikke undlader diskursbegrebets problematikker.

Når vi i undersøgelserne udpeger de unge som medforskere, er ambitionen bl.a. at inddrage de unges perspektiver. Med denne fremgangsmåde formulerer vi også en gruppering eller kategorisering af medforskerne; de er unge, tidligere anbragte og i efterværn. Det kan

diskuteres, om dette er hensigtsmæssigt, eller om det kan få utilsigtede betydninger for de unge ved måske at bidrage til, at deres muligheder begrænses i praksis. Det kan argumenteres at udpege subjekter som del af en kategori – eks. som udsatte - i sig selv kan invitere til at forstå problematikker og konflikter som individuelle problemer. Schwartz beskriver bl.a., hvordan kan det være ‘handicappende for den handicappede’. Grunden er, at de professionelle omkring de unge kan være tilbøjelige til at tillægge subjektets position i en kategori betydning, frem for komplekse sociale forhold og betingelser (Schwartz, 2014: 48). Heraf kan projektet kritiseres for at bidrage til at betragte de unge som udsatte, og de professionelle derfor vil møde dem sådan, fordi de analyseres som nogle med særlige betingelser og vanskeligheder. I forlængelse heraf er det oplagt at spørge, hvordan undersøgelsen havde set ud, hvis ikke vi havde inddraget de unges betingelser mhp. de diskursive positioner, som vi fremanalyserer som betydningsfulde for deres selvforståelser og livsførelse. Det argumenteres, at når vi vælger at anskue de unge ud fra nogle særlige betingelser - noget ‘særligt’- bidrager det til en dikotomi mellem de normale og de afvigende - en marginalisering eller en andetgørelse af de unge. Omvendt finder vi det heller ikke givende, hvis forskning skal forholde sig til subjektet som en unik enhed afskåret fra sociale, kulturelle, historiske og samfundsmæssige betingelser.

Vores ambition i undersøgelsen er ingeniunde at udpege de unge som marginaliserede. Derimod er selve undersøgelsens tilgange netop optaget af hvordan de udfordringer, som de unge beskriver, i overgangen er forbundet til dilemmaer, modsætninger, og dobbeltheder i betingelserne i relationen mellem subjektet og den samfundsmæssige verden. Det vil være en almen kritik, at undersøgelser af udvalgte subjekter kan bidrage til marginalisering. Vi imødekommer denne kritik ved at pege de analytiske opmærksomheder væk fra subjektet og hen mod betingelser, betydninger og begrundelser i og på tværs af sociale praksisser.

Udviklingsmuligheder i forlængelse af analysens resultater og med inddragelse af nye perspektiver fra medforskere

I analyserne er det et gennemgående tema, at der er kontinuerlige konfliktuelle forhold i relationen mellem frihed og kontrol i efterværnet.

Dette viser sig i analyserne både eksplicit som del af praksis, når de unge mødes med sanktioner og krav. Der er herudover også implicite dobbeltheder, ift. at de unge oplever, at velvilligheden fra de professionelle voksne er forbundet til, hvorvidt de lever op til disse krav og forventninger. På baggrund af analyserne kan vi se at efterværnet - som betingelse i

overgangen - får betydning i form af konflikter for de unge i deres livsførelser - og i visse tilfælde afgiver de deres rådighed over betingelserne i deres situationer for i andre henseender at få gavn af støtten. Eks. når Alex indvilliger i uddannelse, fordi han ikke kan undvære efterværnets hjælp i relation til eks. daglige huslige gøremål. Sådanne dobbeltsidede forhold peger på nogle almene betingelser i efterværnet, som vi nedenfor vil diskutere udviklingsmulighederne i relation til. Her vil vi inddrage det empiriske materiale, analyser og introducere nye perspektiver fra vores medforskere.

I arbejdet med tidligere anbragte unge, som nu er i efterværn, har det været en kontinuerlig tanke; tænk sig hvis vi faktisk kunne være med til at ændre eller udfordre betingelser i denne praksis og få blik for udviklingspotentialer til gavn for de unge. Et teoretisk argument herfor er yderligere, at det ud fra Holzkamps beskrivelser af livskvalitet kan diskuteres, hvorvidt efterværnets ufleksible systemer og krav potentielt kan tvinge de unge til at gå på kompromis med deres livskvalitet. Han forklarer:

"(...) modsigelsen mellem på den ene side min interesse i at øge rådigheden over mine egne livsomstændigheder og dermed min subjektive livskvalitet ved at trænge gennem det "nærliggende" og på den anden side den "herskende" interesse i at hindre det for at sikre de bestående magtforhold" (Holzkamp, 1998: 22).

Her forstår vi, at det at udvide rådigheden over egne betingelser gennem daglig livsførelse er centralt for subjektets livskvalitet (denne diskussion vender vi tilbage til). Samtidig er denne subjektive interesse eller bestræbelse en potentiel trussel imod de eksisterende strukturelle forhold. Heraf kan det diskuteres, om ufleksible strukturer i efterværnets praksisser indlejrer de unge i livsomstændigheder, hvor de har ringe indflydelsesmuligheder og dermed ringe livskvalitet.

I processen med specialet har vi løbende diskuteret dette iht. Hanne Warming, Signe Fjordside & Manon Lavauds begreb om det dobbelte blik. De tager afsæt i en forståelse af, at unge der kommer fra vanskelige livsvilkår mødes af andre som afvigere, der skal normaliseres (Warming et al., 2017: 10f). For de unge i overgangen - fra anbringelse til voksenlivet - kan efterværnet forstås som en støtte, der skal normalisere de unge. Hos Warming et al. er pointen, at der vil ligge styrker, potentialer og muligheder hos de unge.

Samtidig er de unge sårbare, hvorfor vi skal se dem fra begge sider (gennem et dobbelt blik) - hvor vi både anerkender det udfordrende og det mulige potentiale (Warming et al, 2017: 15, 159). Der er flere tilgange til at se de unge i overgangene ud fra et dobbelt blik. F.eks. fremhæves fremtidsværksteder, 'vend-på-hovedet-workshopper' og Den særlige ordbog (en oversættelsesliste som kan hjælpe refleksionerne på vej) (Se evt.: (Warming et al, 2017: 53-87)). Tilgangen kan ses som et poststrukturalistisk dekonstruktionsprojekt, hvori de unge subjektiveres på nye mere helhedsorienterede måder. Heri beskrives, hvordan interaktionerne mellem subjekterne har betydning for de unges handlemuligheder gennem positioneringerne og betydningerne heraf (Warming et al, 2017: 34).

Det var en stor inspirationskilde at kunne skabe forandringer i de unges betingelser og muligheder i overgangen, ved at ændre måderne vi taler og møder de unge på. Siden er vi dog blevet opmærksomme på, at forandringer også må inddrage praksisbetingelser.

Vi har sammen med medforskerne i den afsluttende del af specialeprocessen - på baggrund af analysens resultater - diskuteret hvilke udviklingsperspektiver der optræder.

To af vores fire medforskere har ikke haft mulighed for at deltage før primo juni. Derfor er nedenstående pointer fra to af medforskerne: Alex og Mie. Mie mødtes vi med, Alex har vi talt med pr. telefon. Vi har taget noter fra samtalerne. Nedenfor er derfor et sammenskriv af perspektiverne og pointerne fra samtalerne. Samtalerne eller diskussionerne tog afsæt i analysernes resultater og en indledende interesse i det sproglige som afsæt for forandring.

Mie forklarer, at hun ikke tidligere har tænkt over 'doppelthederne', fordi hun forstår de rationaler, som også ligger i kontrollen i efterværnet. Hendes sagsbehandler har forklaret hende, at der er et kommunalt 'pres' om at gøre de unge selvstændige gennem jobmarkedet. Det gøres gennem uddannelse, hvor de unge også lærer at være mødestabile. Derfor giver det for hende mening, at kontrollen bliver gennem økonomisk straf. Mie fortæller, at hun ofte mødes med argumenter som, at det er for deres 'eget bedste', når der er krav fra det offentlige. Det skaber en ambivalens hos Mie, fordi hun på den ene side forklarer, at det bliver meningsfuldt at leve op til kravene, men samtidig oplever hun at 'hade det'.

Mie mener, at det ufleksible system skal forandres, fordi hun og andre unge kontinuerligt har en frygt for at miste hjælpen, hvis ikke de imødekommer kravene. Hun mener, at det er godt og vigtigt, at de får hjælp, men truslen er en dårlig ting, fordi det ikke giver plads til at træde forkert (i kommunens øjne). Hun formulerer, at det jo er, når de unge fejler, at de har brug for

støtten og ikke en straf. Mie fortæller i forlængelse heraf, hvordan hun til tider synes, at hun 'lader som om,' at hun gør, og mener det 'rigtige' i stedet for at finde ud af, hvad hun selv gerne vil. Mie fortæller, at styrkerne med fordel kan fremhæves i sproget omkring de unge. Det vil smitte af på praksis, mener hun. Det baserer hun på, at de af hendes pædagoger som gennem tiden har set styrker i hende og ikke kun svagheder, har givet hende en tro på sig selv til at turde prøve noget af. Mie har et konkret forslag til, hvordan eftervænspraksisser kunne bruge det dobbelte blik på de unges styrker i relation til uddannelse. I stedet for at presse dem ind i 'ligeGYldige og meningsløse' uddannelser, kunne man tro på, at de unge måske bare skal have tid til at finde ud af, hvad de vil. Hvis man sendte dem i korte praktikker (i uddannelse og arbejde) kunne de unge - efter Mies udsagn - risikofrit få lov at prøve sig selv af.

Alex bidrager til diskussionen med et perspektiv om, at truslen fra det uflexible efterværn (især for tiden), fylder meget for ham. Han har fået at vide, at han over sommerferien ikke vil modtage SU, hvorfor han har set sig nødsaget til at få et job nu, så han er sikret en indkomst. Derfor skal han til møde samme dag, som vi taler med ham. Mødet skal handle om hvorvidt, Alex bliver smidt ud af efterværnet, fordi han er droppet ud af sin uddannelse. Han føler hele tiden, han skal imødekomme systemets krav. Her konkret om uddannelse - i stedet for at hans ønsker og behov bliver taget i betragtning. Han mener at have gode grunde til at droppe ud. Det er netop mhp. fremtiden, siger han. Alex forklarer i samtalen, at han synes, det lyder godt (i teorien!) at ændre måden, man taler om de unge på mhp. at udvikle et fleksibelt system og efterværn. Et system hvor hans nylige valg om at stoppe på uddannelse eks. ville være acceptabelt og forståeligt. Men han er i samtalen grundlæggende skeptisk overfor, hvorvidt systemet (de kommunale) er villige til at være så fleksible, fordi synet på de unge som outsiders, der har brug for faste rammer, her opleves som fundamentalt. Det vil derfor, mener han, være 'tomt' og overfladisk i sproget, hvis man kun roser de unge. Hvis man vil ændre noget i praksis, skal man tillade de unge mere selvstyring. Han tror, hvis de unge oplever at blive inddraget, at de vil være mere villige til at gå helhjertet ind i efterværnet, frem for at være skeptiske overfor de krav de møder. Han forklarer, at han responderer meget bedre på, 'hvad vil du?' end, 'du skal!'.

De unges perspektiver på udvikling af efterværn, taler i høj grad ind i at sproget ikke alene kan forstås som noget, der forandrer deres situationer. De mener, der er nogle praksisstrukturer, der ikke forandres - uanset hvor meget 'ros' eller 'dobbeltheder' de italesættes igennem. Denne pointe er i overensstemmelse med vores teoretiske forståelser.

Selvom ovenstående uddrag - fra de unges samtaler - ikke er en del af vores hovedempiri, så er det centralt, at det kalder på, at de unge er forskellige og har forskellige behov for støtte. Dette udfordrer også de standardiseringer af krav, formål og forventninger, som der er til de unge i efterværn. De unge beskriver både i ovenstående og i analyserne forskellige perspektiver, konflikter og dilemmaer, hvorfor det kan diskuteres om efterværnet ikke - af den grund - må være mere fleksibelt og indeholde muligheder for mere variation, end de unge oplever. Derfor må de unges subjektive grunde, oplevelser og erfaringer nødvendigvis medtænkes og inddrages i praksis, når efterværn udvikles. Det betyder ikke, at hver gang et efterværn startes, står vi overfor at skulle opfinde det påny. På baggrund af analyserne af de enkelte unges oplevelser er der nemlig almene betingelser, som er gennemgående. Disse er centrale, og må inddrages i diskussionen af udviklingsmulighederne. Det almene er, at de unge oplever dilemmaer i dobbelthederne mellem kontrol og frihed, og at de ønsker, at deres individuelle situationer indgik i struktureringerne af efterværnets praksis.

I analysernes resultater og ovenstående nye perspektiver fra de unge fremgår det, at dobbelthederne mellem kontrol og frihed især er forbundet til handleplanernes ufleksible system. Derfor er nedenstående en diskussion af implikationerne ved at forandre i dennes betingelser. Hvad ville der ske, hvis vi i højere grad lod de unge være med på råd, når handleplanen udformes? Hvis fleksibilitet og inddragelse i højere grad blev nøgleord? Kunne det ændre de unges oplevelser af efterværnet?

Et konkret udviklingsforslag som kan diskuteres er, at forandringerne af handleplanerne må indeholde både praksis- og diskursive forandringer. Vi argumenterer for en handleplan, der er i opposition til dem, vi oplever i analyserne. Handleplanerne er kendetegnet ved, at være struktureret i form af standardiseringer af vejene til at opnå og indfri de eksisterende mål og krav, som optræder fra det offentlige. Derimod kunne vejene til selvstændige voksertilværelser tage udgangspunkt i en diskursiv forståelse af de unge, som nogle der både har brug for støtte og krav, men samtidig har begrundede interesser, intentioner og ambitioner. Dette må nødvendigvis være i forlængelse af en udvikling af praksis, hvor de nuværende krav og kontroller af handleplanerne må forandres. Her mener vi at inddragelse af de unge, bør være en central opgave. Ved at inddrage de unge kan det diskuteres, om det vil skabe betingelser, der ændrer deres oplevelser af at lade som om, frygte at miste efterværnet, eller at handle i uoverensstemmelse med egne intentioner. Her finder vi at professionelle

omkring efterværnet med fordel, kan anvende ovenstående perspektiver til at udvikle egen praksis.

Diskussion af krav i overgangen og efterværnet

Udviklingsmulighederne i relation til handleplanen leder oplagt ned i en diskussion af kravene i efterværnet. Som vi i ovenstående diskussion indledte med, kan det forstås, at Holzkamp beskriver at underlæggelse af krav, kan være i konflikt med subjektets livskvalitet. Vi har også tidligere diskuteret, hvordan vi nærmere forstår det som et livsvilkår, at der er krav og konflikter i livsførelsen. Ikke desto mindre er det oplagt at spørge: er det muligt at leve uden krav, og er underkastelse af krav på bekostning af subjektets livskvalitet? Det kan diskuteres om de nuværende udtalte mål i overgangen, normalisering og at få de unge ud på arbejdsmarkedet, gavnnes af en sådan individuel handleplan, hvor de unge har øget indflydelse på krav og formål.

I vores analyser optræder krav ofte som noget, der overvejende begrænser de unge. Dels er vores teoretiske begreber især optaget af problemer, dilemmaer, konflikter og brud, hvorfor vi på sin vis finder det oplagt, at analyserne vil være optaget af samme. Derfor bliver opmærksomhederne i undersøgelsen i mindre grad omhandlende de fordele og muligheder, som kravene *også* betyder i efterværnet. Derfor vil vi kort problematisere undersøgelsen, fordi den ikke inddrager krav, forventninger og kontrollerne af de unge, som noget der også udvider de unges handlemuligheder i relation til at blive selvstændige. Det er en teoretisk pointe, at subjektet ikke kan være udenfor relation til samfundet, derfor kan det heller ikke udvikle sig uden forbindelse til samfundsmæssige betingelser - altså krav (Jartoft, 1996: 183ff).

De unge fortæller i vores empiriske materialer, hvilket vi også inddrager i analyserne, at de gerne vil have hjælp og støtte. Faktisk har de brug for det, og de vil gerne mødes med krav. Analyserne af de unges selvforståelser viser netop, hvordan de forstår sig selv som nogle, der afviger fra normen, og derfor har brug for hjælp til at begå sig i samfundet. Heraf kan krav altså også forstås som noget, der muliggør de unge at indgå i samfundet og blive selvstændige voksne. Herudover er det en pointe, at de unges udviklinger i efterværnet ikke er rettet imod en samfundsmæssig verden, som er 'tom'. Der bliver nemlig stillet krav til de unge som samfundsmæssige betingelser. På den måde kan det anskues, at kravene derfor også har en funktion i at hjælpe de unge med at tilpasse sig det samfund, som de møder i og efter overgangen - altså en normalisering. Samtidig kan vi dog se i det empiriske materiale og

analyserne, at de standardiserede krav kolliderer med de unges egne intentioner og prioriteter i visse tilfælde. Heraf kan det argumenteres, hvorvidt krav både må forstås som noget der udvider og begrænser de unges muligheder.

Ligesom ovenstående kan forstås som dobbeltheder i subjektets livsbetingelser (det har muligheder og begrænsninger), har efterværnet også dobbeltheder, som det fremgår af vores analyser.

På baggrund af analyserne ser vi en dobbelthed i efterværnet, hvor de unge for at få udvidet rådighed samtidig fratages noget af den rådighed, de har. Man kan diskutere, om det kun er efterværnet, som har dette modsætningsforhold i sit hjælpearbejde. Vi mener, man kan argumentere for, at pædagogiske/psykologiske praksisser grundlæggende hviler på denne dobbelthed, hvor man på en og samme tid tilsigter at udvide subjekters muligheder for at begå sig i samfundet, hvilket samtidig er at underlægge subjektet samfundsmæssige betingelser. Det gælder i flere aldersgrupper; vuggestuer, børnehaver, skoler, anbringelser, efterværn, uddannelsesinstitutioner osv. I et sådant pædagogisk arbejde oplever vi, der er intentioner om, at ville noget på nogens vegne. Dette finder vi grundlæggende som værende gode intentioner. Men hertil må det medtænkes, at de subjekter som det pædagogiske arbejde *vil noget med* - samtidig selv har intentioner.

Livsførelse efter efterværnet

Nærværende undersøgelse kan perspektiveres til mere almene overgange i ungdomslivet, som vi i de foregående dele har belyst. I nedenstående vil vi perspektivere og diskutere, hvordan undersøgelsen kan danne baggrund for eller afsæt til andre undersøgelser af overgange *fra* efterværnet. Det ligger uden for de analytiske bestræbelser og problemformuleringen, men vi vil alligevel diskutere, hvilke implikationer der er af analyserne i relation til livet efter efterværnet.

I analyserne peger vi visse steder på, at de unges rutiner og livsførelser organiseres med, og ofte er tæt knyttet til pædagogernes handlinger. Her vil vi diskutere en nysgerrighed på, om efterværnet udskyder den egentlige overgang til det selvstændige voksenliv, eller om det understøtter denne? Man kunne anskue det som, at efterværnet blot er en *forlængelse* af betingelserne i anbringelsen, fordi kontrollen af de unge i overgangen bl.a. opleves som begrænsende for deres livsførelse - i nogle henseender. Der kan altså argumenteres for, at betingelserne i overgangen og efterværnet varetager dele af unges livsførelse, hvorfor den egentlige selvstændighed udskydes til det 23. år. Der vil unægteligt optræde et brud, når

efterværnet slutter. Men det må diskuteres, om dette brud er et brud *i* eller *med* hverdagslivet (jf. tidligere diskussion af livsførelsesbegrebet). Det kan forstås, at overgangen fra anbringelserne er præget af grundlæggende brud med store dele af hverdagslivet, hvorimod overgangen fra efterværnet vil være brud med betydeligt mindre dele af hverdagslivet, fordi visse forhold kan være stabile (f.eks. bolig). I efterværnet arbejdes der som nævnt målrettet mod at organisere og forbinde de unges livsførelser på tværs af mange kontekster og handlesammenhænge. Uddannelse og sociale relationer er målbestemmelser, der er forbundet til varierende sociale praksisser, eks. klassefester, fritidsaktiviteter, studiegrupper m.m.. Derfor vil bruddet med efterværnet, forhåbentligt ikke i samme omfang opleves som et markant brud. På baggrund af de analytiske resultater kan det ses, at de unge gradvist overtager visse dele af de handlinger, der tidligere var forbundet til kontaktpersonen. Det er eks. når Alex og Thea oplever, at deres handlemuligheder udvides i relation til huslige og daglige gøremål. Samtidig peger analyserne på, at der er stor variation i, hvilke opgaver som de unge overtager rådigheden over. Eks. fremgår det, hvordan Mie, Alex, Fie og Thea hjælpes/kontrolleres til at huske at møde i skole, huske møder med sagsbehandlere, sygehuse, betale regninger og varetage økonomi. Derfor kan det diskuteres, om livsførelserne post efterværnet alligevel vil bære præg af relativt markante brud. Hvorom alting er, må vi konstatere, at de unge stiller sig positive over for efterværnet og oplever, at de bliver hjulpet til at stå på egne ben, når efterværnet ophører.

Hvis vi diskuterer, ud fra en kritisk psykologisk forståelse af daglig livsførelse, må vi netop have blik for, at livsførelse ikke arrangeres uafhængigt af andre subjekter. Livsførelse må nærmere forstås som samskabelse. På baggrund af det forstår vi, at kritisk psykologi netop vil betone det gode i, at efterværnet er organiseret således, at livsførelsen for de unge er i samskabelse med støttekontaktpersoner, men også retter sig mod samskabelser i andre praksisser end efterværnet.

Fremtidige undersøgelser kunne oplagt tage afsæt i nogle af de diskussioner, vi i ovenstående skriver frem. Ved at inddrage overgangen *fra* efterværnet med teoretiske begreber om betingelser - frem for individuelle problemer - kan udforskning i, de unges oplevelser af efterværnet, belyses mere helhedsorienteret. Fremtidige analyser kunne også med fordel inddrage perspektiver fra øvrige ståsteder i praksisserne. En sådan tilgang kunne belyse dobbeltheder med indsigt fra forskellige ståsteder og perspektiver i praksis - såsom støttekontaktpersoner og sagsbehandlere.

Konklusion

I det følgende vil vi konkludere på undersøgelsen mhp. at besvare problemformuleringen:

Hvordan oplever tidligere anbragte unge overgangene fra anbringelse til et selvstændigt voksenliv, og hvordan oplever de, at betingelserne i efterværnet får betydning for deres handlemuligheder?

På baggrund af vores arbejde med betingelserne i overgangen og efterværnet udvides kritisk psykologi således, at de unges baggrunde og positioner som tidligere anbragte inddrages, som del af de unges (særlige) betingelser i overgangen og efterværnet. Den teoretiske udvidelse konkluderes anvendelig til at belyse, hvordan de særlige betingelser i praksis, får betydninger for de unges oplevelser af deres handlemuligheder.

Af delanalyse 1 konkluderes, at de unges selvforståelser er forbundet til herskende diskursive forståelser og positioner af de unge som tidligere anbragte. De unge forstår sig selv, som nogle der har særligt brug for hjælp og støtte fra professionelle i overgangen. Her fremgår, at de unges selvforståelser, omend de varierer, er diskursivt forbundet til deres oplevelser af at have begrænsede muligheder i overgangen mod et selvstændigt voksenliv. Samtidig oplever de unge deres situationer i overgangen som forbundet til et alment ungdomsliv, hvor øget frigørelse og selvstændighed optræder som almene forhold. Der optræder i overgangen og efterværnet derfor modstridende positioneringer af de unge, som nogle der, som unge skal frigøre sig, samtidig med at de som tidligere anbragte skal kontrolleres.

I delanalyse 2, er det en analytisk (og teoretisk) pointe, at de unges selvforståelser som fremanalyseres i delanalyse 1, varierer i relation til de konkrete handlesammenhænge. Herudover konkluderes, at de unge oplever, at overgangen er et markant brud med deres livsførelser i anbringelserne, hvilket får betydninger for deres livsførelse i overgangen. De unge går fra en hverdag, der i vidt omfang er forudbestemt i anbringelserne, til at føle sig eneansvarlige for at arrangere og organisere livsførelsen i overgangen. Selve overgangen er præget af, at de unge mødes af mange nye krav fra de kommunale systemer.

Det er betingelser for de unge, at de mangler netværk. Det får betydninger i overgangen, hvor de unge beskriver, at de oplever at mangle nogle at støtte sig til i deres livsførelsesproblematikker. De unges anbringelser (med visse begrænsende betingelser) får i

praksis betydning for de unges overgange, ved at de oplever at mangle erfaringer og handlemuligheder i livsførelsen til at imødekomme kravene i overgangen og efterværnet. Af analyserne fremgår det yderligere, at efterværnet får betydninger for de unges hverdagsliv gennem to former for støtte. Støtte i relation til daglige gøremål og en mindre synlig form for støtte, der relaterer sig til de unges oplevelser af tryk ved at vide, at der er nogle, der *kan* træde til, hvis det skulle blive nødvendigt.

I analyserne af handleplanerne i efterværnet er forholdet mellem kontrol og frihed en central betingelse. Handleplanerne indeholder forudbestemte mål og krav, der skal udvikle de unge mod selvstændige tilværelser. Samtidig optræder kontrol og sanktioner som betingelser i handleplanerne, hvilket får betydning, fordi de unge oplever, at skulle underlægge sig krav om uddannelse og relationsskabelse. De af de unge som oplever, at kravene om uddannelse og skabelse af relationer kan forbindes til deres subjektive interesser og intentioner, oplever at få udvidet deres handlemuligheder. For de af de unge som oplever at handleplanernes krav ikke relaterer sig til deres fremtid, opleves handleplanerne som begrænsende for deres handlemuligheder, fordi de ikke oplever at blive inddraget, og dermed kan råde over delene i handleplanen. Her konkluderes endvidere, at betingelserne i efterværnet er struktureret i relation til kommunale praksisser på ufleksible måder gennem kontrol og sanktioner. Samtidig peger de analytiske resultater på, at de unge oplever, at efterværnet *er* positivt, og får betydning for deres overgange, ved at hjælpe og støtte dem. Særligt de unges relationer til deres støttekontaktpersoner er afgørende for deres oplevelser af efterværnet, som uundværligt i overgangen. Støttekontaktpersonerne får betydninger for de unge, fordi de i relationen oplever gradvist at udvide og udvikle deres handlemuligheder og rådighed over dele af livsførelsen.

På baggrund af diskussionerne konkluderes, at undersøgelsesdesignet bl.a. kan kritiseres for at være bidragende til individualisering, marginaliseringer og problematisering af krav, omend det ikke er intentionen med undersøgelsen. Yderligere diskuteres det, hvilke dobbeltheder hjælpearbejdet alment kan forbindes til på baggrund af relationerne mellem krav/frihed og frihed/kontrol, som optræder i analyserne.

I diskussionen af udviklingsmuligheder i efterværnspraksisser, er det en central konklusion, at praksis må være genstand for forandring - og ikke blot sproget omkring de unge i praksis. Endvidere konkluder vi, at de unges frygt for at miste efterværnet, i forlængelse af kontrollen, bidrager til, at de simulerer de 'rigtige' udviklinger ud fra, hvad de oplever, der forventes af dem. Dette forstås som i uoverensstemmelse med de pædagogiske intentioner, hvorfor en

mulig udvikling kunne være at ændre i handleplanerne, som betingelse, gennem inddragelse af de unge og øget fleksibilitet. Heraf konkluderes, at professionelle i og omkring efterværnet, kan udvikle egen praksis på baggrund af de unges perspektiver på overgangen, og det almene potentiale der ligger heri.

Vi kan derfor konkludere, at de unge oplever, at overgangen er en kaotisk periode i deres liv, hvor store opbrud, uselvfølgeligheder, og oplevelser af at være alene især er livsførelsesproblematikker for de unge. Hvorom alting er, oplever de unge, at efterværnet overvejende får betydning som noget der hjælper, og støtter dem i denne periode på måder, hvorigennem deres handlemuligheder udvides mhp. selvstændige tilværelser. Samtidig konkluderer vi, at efterværnet som betingelser for de unge, har indlejret dobbeltheder der i visse tilfælde får betydninger ved at begrænse deres oplevelser af at kunne handle selvstændigt i relation til egne og fælles interesser.

Vi mener, at de mange dobbeltheder især peger på behovet for at inddrage de unges perspektiver og tage afsæt i de livsførelsesproblematikker, som de oplever i en overgang og et efterværn, som jo starter så kaotisk med, at:

“Så står man bare der...”

Litteraturliste

Bøger og tidsskrifter

- Andersen, S. & Jensen, B. (2016): *Anbringelser - Historik, omfang, årsager og virkemidler*. 1.udg. Rockwool Foundation Research Unit and Gyldendal A/S, København
- Ankersborg, V. (2011): *Specialeprocessen Tag magten over dit speciale*. Samfundslitteratur
- Axel, E. (2006): *Sprogbrug i praksis - Det betydningsløse sprog*. I Nordiske Udkast: Tidsskrift for kritisk samfundsforskning, Årgang 34, Nr. 1, s. 13-32
- Bechmann Jensen, T. (2006): *Praksisportrættet*. Kapitel 5, s. 95-122. I: *Psykologiske & pædagogiske metoder - Kvalitative og Kvantitative forskningsmetoder i praksis* (2006). Redigeret af Bechmann Jensen, t. & Christensen, G. Roskilde Universitetsforlag
- Braun, K. & Holzkamp, K. (1997): *Kritische Psychologie - Bericht über den 1. internationalen kongreß Kritische psychologie vom 13.-15- Mai 1977 in Marburg*. Studien zur Kritischen Psychologie, Bind 1, Pahl-Rugenstein Verlag
- Brinkmann, S. (2012): *Kvalitativ udforskning af hverdagslivet*. Hans Reitzels Forlag
- Brinkmann, S. (2011): *Socialkonstruktionisme og diskurspsykologi*. Kapitel 21. I: *Klassisk og moderne psykologisk teori*. Redigeret: Karpatschof, B & Katzenelson, B., 2. Udgave, 1. oplæg. Hans Reitzels Forlag, 412-431
- Brinkmann, S & Kvale, S. (2011): *Ethics in Qualitative Psychological Research*. s. 1-23. I: *The Sage Handbook of Qualitative Research in Psychology*. Redigeret af: Willig, C. & Stainton-Rogers, W. London, Sage, 263-279

- Brinkmann, S & Kvale, S. (2008): *InterView. Introduktion til et håndværk*. 2. Udgave. 6. Oplag. Hans Reitzels Forlag
- Bøttcher, L. & Kousholt, D. & Winther-Larsen, D. (2018): *Introduktion*. I: Kvalitative analyseprocesser med eksempler fra det pædagogisk psykologiske felt. Redigeret af Bøttcher, L. & Kousholt, D. & Winther-Lindqvist, D. 1. Udgave. Samfundslitteratur. S. 11-17
- Chaiklin, S. (2011): *Kulturhistorisk psykologi*. Kapitel 17. I: Klassisk og moderne psykologisk teori. 2. udgave, redigeret af Karpatschhof, B., og Katzenelson, B. Hans Reitzels Forlag, 319-348
- Christensen, G. (2014): *Psykologiens videnskabsteori En introduktion*. Samfundslitteratur. 2. udgave
- Davies, B. og Harré, R. (2014): *Positionering: diskursiv produktion af selver*. 1. Udgave, På dansk af Forlaget Mindspace, København
- Dreier, O. (2016): *Conduct of Everyday Life: Implications for Critical Psychology*. Kapitel 1. I: *Psychology And The Conduct Of Everyday Life* (2016). Red. Schraube, E. & Højholt, C. Routledge. s. 15-34
- Dreier, O. (1998): Introduktion til: *Introduktion og oversættelse af Klaus Holzkamp: Daglig livsførelse som subjektvidenskabelig grundkategori*. Holzkamp, K. (1998) Oversat af Dreier, O. Nordiske Udkast, Årgang 26, Nr. 2, s. 3-31
- Dreier, O. (1993): *Psykosocial behandling - En teori om et praksisområde*. Dansk Psykologisk Forlag
- Dreier, O. (2002): *Psykosocial behandling - En teori om et praksisområde*. Dansk Psykologisk Forlag

- Egelund, T. & Christensen, P. & Jakobsen, T. & Jensen, Tina. & Olsen, R. (2009): *Anbragte børn og unge - en forskningsoversigt*. SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd
- Forchhammer, H. (2001): *Interviewet som handlesammenhæng*. I: Nordiske Udkast - Tidsskrift for kritisk samfundsforskning, Årgang 29, Nr. 1, s. 23-32. Forlag: Dansk psykologisk forlag og Nordiske udkast
- Foucault, M. (1982): *Afterword: The Subject and Power.*, 1982, I: Michel Foucault: Beyond Structuralism and hermeneutics - With an afterword by Michel Foucault. Dreyfus, H. & Rabinow, P. The Harvester Press Limited 208-226
- Foucault, M. (1980): *Talens forfatning*. Rhodos, København. Oversat fra det franske værk: "L'ordre du discours" (1971)
- Foucault, M. (2005): *Vidensarkæologien*. Oversat af Jacobsen, M. Redigeret af Larsen, T & Hougaard, R. Forlaget Philosophia
- Foucault, M. (2011): *Viljen til viden - Seksualitetens historie 1*. Det lille forlag, 5. oplag, Oversat fra det franske værk "Histoire de la sexualité I: La volonté de savoir" (1976).
- Gulløv, E. & Højlund, S. (2003): *Feltarbejde blandt børn: metodologi og etik i etnografisk børneforskning*, 1. Udgave. 1. Oplag. Nordisk Forlag A/S
- Heede, D. (2012): *Det tomme menneske - introduktion til Michel Foucault*. Museum Tusulanums Forlag
- Holzkamp, K. (1998): Oversat af Dreier, O.: *Introduktion og oversættelse af Klaus Holzkamp: Daglig livsførelse som subjektvidenskabelig grundkategori*. Nordiske Udkast, Årgang 26, Nr. 2, s. 3-31.

- Højholt, C. (2005): *Forældresamarbejde Forskning i fællesskab* (2005), Dansk Psykologisk Forlag A/S, 1. udgave
- Højholt, C. & Schwartz, I. (2018): *Elevsamspil, konflikter og udsathed i skolens fællesskaber*. I: Konflikter om børns skoleliv. S. 58-92. Dansk psykologisk Forlag
- Jakobsen, T. & Hammen, I & Steen, L. (2010): *Efterværn - støtte til tidligere anbragte unge. Midtvejsevaluering af forsøg med efterværn under handlingsprogrammet 'lige muligheder*. SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd
- Jartoft, V. (1996): *Kritisk psykologi: en psykologi med fokus på subjektivitet og handling*. I: Skolelivets Socialpsykologi – nyere socialpsykologiske teorier. S.181-209. Redigeret af Højholt, C., og Witt, G., København: Unge pædagoger og forfattere
- Jensen, L. (2014): *Kritisk psykologi*, kapitel 10. I: Personlighedspsykologi - en grundbog om personlighed og subjektivitet (2014). Redigeret af Køppe, S. og Dammeyer, J. Hans Reitzels Forlag 287-314
- Knudsen, L. & Nielsen, V. (2010): *Effekten af kommunernes forebyggende foranstaltninger for unge - forebyggende foranstaltninger i eget miljø sammenlignet med anbringelse uden for hjemmet*. SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd
- Kousholt, K. (2018): *Betingelses-, betydnings- og begrundelsesanalyse - elevperspektiver på test som eksempel*. Kapitel 10. I: Kvalitative analyseprocesser med eksempler fra det pædagogisk psykologiske felt. Redigeret af Bøttcher, L. & Kousholt, D. & Winther-Lindqvist, D. 1. Udgave. Samfundslitteratur. s. 237-262
- Kristiansen, H. & Krogstrup, S. (2015): *Deltagende Observation*. 2. Udgave, 1. Oplag, Hans Reitzels Forlag
- Larsen, L. & Katznelson, N. (2016): *Krav om uddannelse - politik af konsekvenser for 'udsatte' unge*. Kapitel 9. I: Unge, udenforskab og social forandring – Nordiske

perspektiver. Redigeret af: Wulf-Andersen, T. & Follesø, R. & Olsen, R. Frydenlund.
s. 221-245

- Mik-Meyer, N. & Villadsen, K. (2007): *Magtens former*. 1. Udgave, 2. Oplag, Hans Reitzels Forlag
- Morin, A (2007): *Børns deltagelse og læring - på tværs af almen- og specialpædagogiske lærearrangementer*, Ph.d. Afhandling af Cand.mag Anne Morin, Institut for pædagogisk psykologi, DPU
- Mølholt, AK. & Stage, S. & Pejtersen, J. & Thomsen, P. (2012): *Efterværn for tidligere anbragte unge - en videns og erfaringsopsamling*. SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd
- Mørch, S. (1996): *Ungdomsliv - identitet og kultur?*. I: *Skolelivets Socialpsykologi*. Nyere Socialpsykologiske teorier og perspektiver. Redigeret af Witt, G. & Højholt, C. *Unge Pædagoger*. s.145-178
- Mørck, L. (2007): *Grænsefællesskaber - Læring og overskridelse af marginalisering*. 2. Oplag, Roskilde Universitetsforlag
- Mørck, L. L. & Nissen, M (2006): *Praksisforskning. Deltagende kritik. Mellem mikrofonholderi og akademisk bedreviden*. I: *Psykologiske og pædagogiske metoder. Kvalitative og kvantitative forskningsmetoder i praksis*. Redigeret af: Bechmann Jensen, T. & Christensen, G. Roskilde Universitets Forlag s. 123-154
- Nielsen, K. & Tanggaard, L. (2011): *Pædagogisk psykologi - en grundbog*. Første udgave, Samfundslitteratur.
- Nissen, M. (2002): *Det kritisk subjekt*. I: *Psyke & Logos*, 2002, 23, s. 65-85.

- Nissen, M & Mørck, L (2001): *Vilde forskningsprocesser - Kritik, metoder og læring i socialt arbejde*. I Nordiske udkast: Tidsskrift for kritisk samfundsforskning, Årgang 29, Nr. 1, 2001, s. 33-60
- Olsen, H. (2002): *Kvaler eller kvalitet? En evaluering af danske kvalitative interviewundersøgelser*. Artikel, Nordisk Psykologi, 54 (2) s. 145-172. Dansk Psykologforening
- Olsen, T. & Hyggen, C. & Tägtström, J. & Kolouh-söderlund, L. (2016): *Unge i risiko - overblik over situationen i Norden*. Kapitel 2. s. 39-68. I: Unge, udenforskab og social forandring – Nordiske perspektiver. Redigeret af: Wulf-Andersen, T. & Reidun, F. & Tejre, O. Frydenlund
- Osterkamp, U. & Schraube, E. (2013): *Klaus Holzkamp and the development of psychology from the standpoint of the subject*. I: Psychology from the standpoint of the subject: Writings of Klaus Holzkamp E. Schraube & U. Osterkamp (Eds.). Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Schraube, E. (2010): *Første-persons perspektivet i psykologisk teori og forskningspraksis*. Nordiske Udkast, 38, 1/2, 93-104
- Schraube, E. (2009): *Technology as materialized action and its ambivalences*. Theory & Psychology'. s. 296- 312
- Schraube, E. & Højholt, C. (2016): *Psychology and the conduct of everyday life*. Routledge
- Schraube E. & Sørensen, S. (2013): *Subjectivity: Special Issue: Materiality*. I: Subjectivity. Vol. 6, issue 1, 2013. S. 1-11. Redigeret: Schraube E. & Sørensen, S. Macmillan Publishers Ltd

- Schwartz, I. (2014): *Hverdagsliv og Livsforløb. Tværprofessionelt samarbejde om støtte til børn og unges livsførelse*. Forlaget Klim
- Schwartz, I. & Højholt, C. (2018): *Elevsamspil, konflikter og udsathed i skolens fællesskaber*. I: Konflikter om børns skoleliv. S. 58-92. Dansk psykologisk Forlag
- Szulevicz, T. (2015): *Deltagerobservation*. Kapitel 3. I: Kvalitative metoder. Redigeret af Brinkmann, S. & Tanggaard, L. Anden udgave 1. oplag. Hans Reitzels Forlag. s. 81-96
- Sørensen, S. & Winckler, S. & Bendtsen, M. & Snedker, E. (2017): Bachelorprojekt: *Betingelsers betydninger for unge i anbringelse*. Roskilde Universitet
- Tanggaard, L. & Brinkmann, S. (2015): *Interviewet: Samtalen som forskningsmetode*. Kapitel 1. I: Kvalitative metoder. Redigeret af Brinkmann, S. & Tanggaard, L. Anden udgave 1. oplag. Hans Reitzels Forlag. s. 29-54
- Warming, H. & Fjordside, S. & Lavaud, M. (2017): *Det dobbelte blik - Se styrkerne i det særlige hos børn og unge i udsatte positioner*. Akademisk Forlag, København. 1. Oplag, 1. Udgave
- Witt, G. & Højholt, C. (1996): *Skolelivets Social Psykologi*. I: Skolelivets Socialpsykologi. Nyere Socialpsykologiske teorier og perspektiver. Redigeret af Witt, G. & Højholt, C. Unge Pædagoger. s.11-38
- Wulf-Andersen, T. & Follesø, R & Olsen, T. (2016): *Unge, udenforskab og social forandring – nordiske perspektiver*. Kapitel 1. s. 15-35. I: Unge, udenforskab og social forandring – Nordiske perspektiver. Redigeret af: Wulf-Andersen, T. & Follesø, R & Olsen, T
- Wæver, Ole. (2012): *Strukturalisme og poststrukturalisme*. Kapitel 8. I: Videnskabsteori - I statskundskab, sociologi og forvaltning. Redigeret af: Jacobsen,

M. & Lippert-Rasmussen, K. & Nedergaard, P. 2. Udgave, 1. Oplag, Hans reitzels Forlag, København. S. 289- 334

- Yardley, L. (2008): *Demonstrating validity in qualitative psychology*. Kapitel 11, I. : Qualitative Psychology. A practical Guide to Research Methods. Redigeret af Smith, J. London: Sage s. 235-251

Internetkilder

- Danske Love, § 46, Danske Love, §46, Pkt. 5, Stk. 2 (ukendt):
<https://danskelove.dk/serviceloven/46>
Lokaliseret 1/6 2019
- Danske Love, § 66, (ukendt):
<https://danskelove.dk/serviceloven/66>
Lokaliseret 29/5 2019
- Danske Love, §76 Stk. 2-5 (ukendt): Serviceloven § 76
<https://danskelove.dk/serviceloven/76>
Lokaliseret 29/5 2019
- Deloitte Consulting. (2017): *Efterværn og den gode overgang til voksenlivet - Undersøgelse af efterværnsområdet i Danmark*. Udgivet af Socialstyrelsen, Odense.
<https://socialstyrelsen.dk/udgivelser/eftervaern-og-den-gode-overgang-til-voksenlivet-undersogelse-af-eftervaernsomradet-i-danmark>
Lokaliseret 29/5 2019
- dst: Danmarks Statistik. (ukendt): *Faldet i anbringelser fortsætter i 2017*.
<https://www.dst.dk/da/Statistik/nyt/NytHtml?cid=26275>
Lokaliseret 29/5 2019

- Heunicke, L. & Mørck, L. (2009) s. 1-9. *Kritisk psykologi*. I Leksikon for det 21. århundrede. Redigeret (Ukendt). Kan ses som PDF:
<http://www.leksikon.org/art.php?n=5143>
Lokaliseret 30/5 2019
- Holzkamp, K. (1985): *Mennesket som subjekt for videnskabelig metodik*. Oversat fra tysk af Nissen, M. Kommunistiske Studenter på Psykologi, ved Københavns Universitet.
PDF:
<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=2ahUKEWjtj8qzx4niAhXGJpoKHULFA9MQFjADegQIBRAC&url=https%3A%2F%2Fwww.gaderummet.dk%2FKarl%2520Marx%2F1983%2520Klaus%2520Holzkamp.%2520Mennesket%2520som%2520subjekt%2520for%2520videnskabelig%2520metodik.pdf&usg=AOvVaw2KFbkinJl12j7-fJso-6nY>
Lokaliseret 1/6 2019
- Juhl, P. (2009): *Familiararbejde fra et forældreperspektiv: En undersøgelse af muligheder for læring*. Specialeafhandling, vejledt af Dorte Kousholt, Kandidatuddannelsen i Pædagogisk Psykologi, Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Århus Universitet.
PDF:
https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiIwqr_xIniAhVHNOwKHZmwB9YQFjAAegQIABAC&url=https%3A%2F%2Fviden.sl.dk%2Fmedia%2F8895%2Ffamiliararbejde-fra-et-foraeldreperpektiv.pdf&usg=AOvVaw0D2fH3kHJ_VOz1tDvJOB9C
Lokaliseret 1/6 2019
- Larsen, K. (1988). Sangtekst: *De Smukke Unge Mennesker*
Publiceret af Kjukken, 2006: <https://kjukken.dk/sang/de-smukke-unge-mennesker/>
Lokaliseret 29/5 2019
- Retsinformation, Oversigt over udskrivelser af lovgivninger → Serviceloven (ukendt)
<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0220.aspx?char=S>

Lokaliseret 29/5 2019

- SUS & TrygFonden: *Fakta om anbragte børn* (2012-2013)

PDF:

<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiqwunquoniAhXxl4sKHSOsAMUQFjAAegQIBRAC&url=https%3A%2F%2Fwww.sus.dk%2Fwp-content%2Fuploads%2FFakta-anbragte-boern-070512.pdf&usg=AOvVaw07jg4-OT2dAn4C9jMeMOXb>

Lokaliseret 1/6 2019

- VIVE. Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd. (2012): *Empirical Essays on Placements in Outside Home Care*.

<https://www.vive.dk/da/udgivelser/empirical-essays-on-placements-in-outside-home-care-10103/>

Lokaliseret 29/5 2019